

# ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXV

МАРТ, 1904

БРОЈ 3

## СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА ПЕТРА I

ВЕЛИКА ШКОЛА

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Петра I од 1 Марта 1904 године на предлог г. Министра просвете и црквених послова, постављен је у **Великој Школи**: за *ванредног професора Историје Српске Књижевности* г. *Павле Поповић*, професор прве београдске гимназије.

ЗАКОНОДАВНА РЕШЕЊА

Указима Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 18 Фебруара 1904 године одобрена су ова решења Народне Скупштине:

„Да се Милеви Брадићи, учитељици у Оснићу, среза бољевачког, округа тимочког, уважи у сталне године учитељске службе, за периодску повишицу и пензију, време од 1 септембра 1894 па до 18 октобра 1900 год., али без права накнаде за протекло време“.

Право на урачунавање периодске повишице и пензије, које овим признавањем задобија, важи од 1 јануара 1905 године“.

„Да се Лепосави Томићи, учитељици у пензији, уважи у сталне године учитељске службе, за периодску повишицу и пензију, време од 1 октобра 1893 године, до 1 октобра 1900 године, али без права накнаде за протекло време“.

Право на урачунавање периодске повишице и пензије, које овим признавањем задобија, важи од 1 јануара 1905 године“.

„Да се Драгомиру Борђевићу, учитељу у Шалини, среза и округа пожаревачкога, урачуна за пензију и периодску повишицу плате време од 19 септембра 1891 па до 21 маја 1898 године, које је провео као стални учитељ, и да му се од 21 септембра 1900 године рачуна плата у 1050 динара годишње, те према томе поврати од тога дана сав мањак у издаваној плати“.

„Да се Јосифу Брадићу, учитељу у Оснићу, среза бољевачког, окр. тимочког, уважи у сталне године учитељске службе, за периодску повишицу и пензију, време од 1 октобра 1893 год. до 18 октобра 1900 године, али без права накнаде за протекло време“.

Право на урачунавање периодске повишице и пензије које овим признањем задобија, важи од 1 јануара 1905 године“.

## ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

### ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

#### ПОСТАВЉЕЊА

Претписима Господина Министра просвете и црквених послова постављени су ови учитељи и учитељице:

#### *у Београду :*

Пава Подградскова, пређ. учит. заступ., за заступ. учит. у Београду на Сави ;

#### *у округу ваљевском :*

Живорад Глишић, учит. заст. на Ставама, за учитеља на Ставама;

#### *у округу врањском :*

Мирко Поповић, учит. заст. у Големом Селу, за учитеља у истом месту; Јован М. Поповић, свршени богослов, за заступника учит. у Гор. Присјану;

#### *у округу крајинском :*

Божидар Николић, свр. богослов за заступ. учит. у Вајузи; Александар Луковић, свр. богослов за заст. учит. у Копривници; Борђе Костић, парох копривнички, за заст. учит. у Копривници; Стојан Кретић, пређ. учит. заст. за заст. учит. у Вел. Јасикови;

#### *у округу крушевачком :*

Љубисав Луковић, заст. учит. у Барама, за учитеља у истом месту; Ранко Ковачевић, учит. заст. у Жабарима, за учит. у истом месту; Јеремија Павловић, заст. учит. у Блазнави, за учитеља у истом месту;

*у округу моравском :*

Станко Јовановић, парох дворишки, за заст. учит. у Дворишту; Павле Николић, учит. заст. у Бељајци, за учитеља у истом месту; Милан Михаиловић, учит. заступ. у Плани, за учит. у Плани;

*у округу подринском :*

Александар Лукић, учит. заст. у Десићу, за учитеља у истом месту; Радојко Милосављевић, учит. заст. у Петковици, за учитеља у истом месту; Љубомир Костић, пређ. учит. заст. за заступ. учит. у Криваји; Бранко Ј. Караџац, ђак Вел. Школе, за заст. учит. у Глушцима; Милорад Пантелић, ђак Вел. Школе, за заст. учит. у Криваји; Милорад Пантелић, пређ. учит. заст., за заст. учит. у Костајнику;

*у округу пољсаревачком :*

Зорка Јовановићева, пређ. учит. заступ., за заст. у Великом Селу; Драгутин Михаиловић, учит. заст. у Батовцу, за учит. у истом месту; Станислав Драгићевић, учит. заст. у Бискупљу, за учитеља у истом месту; Драгутин Марковић, парох рабровски, за заст. учит. у Миртапићу; Игуман Методије С. Михаиловић, за заст. учитеља у Витовници; Александар Николајевић, парох рамски, за заст. учит. у Раму;

*у округу смедеревском :*

Миливоје Тадић, свршени матурант, за заст. учитељ. у Јагњилу; Радован Никчевић, за заст. учит. у Лугавчини; Павле Чубровић, ђак Вел. Школе, за заст. учит. у Михаиловцу;

*у округу тимочком :*

Живојин Стојиљковић, учит. заст. у Кривом Виру, за учитеља у истом месту; Даринка Стошићева, заст. учит. у Вел. Извору, за учитељицу у истом месту; Милан Ст. Цветковић, учит. заст. у Врбовцу, за учитеља у Врбовцу; Милан Вукадиновић, заст. учит. у Ошљану за учитеља у истом месту; Гаврило Милошевић, ђакон за заст. учит. у Њажевцу; Петар Бисић, парох васиљички, за заст. учит. у Васиљу; Михаило Јевтић, свр. ђак учит. школе са испитом, за заст. учит. у Адишцу; Владимир Николић, заст. учит. у Шљивару, за учитеља у истом месту;

*у округу топличком :*

Михаило Елезовић, учит. заст. у Рачи, за учитеља у истом месту; Богдан М. Јовановић, ђак Вел. Школе, за заст. учит. у Концелу;

*у округу ужичком :*

Јован Јовановић, учит. заст. у Костојевићу, за учитеља у истом месту; Радисав Чубрановић, учит. заст. у Биосци, за учитеља у истом месту; Витомир Милићевић, учит. заст. на Дубу, за учит. у истом месту;

*у округу чабанском :*

Василије Радичевић, учит. заст. у Међуречју, за учитеља у истом месту; Петар Стефановић, учит. заст. у Прилипцу, за учитеља у истом

месту; Милосав Шолајић, учит. у пензији за учитеља у Лиси; Светозар Петровић, за заст. учит. у Павлици; Михаило Протић, парох прилипачки, за заст. учит. у Лучанима; Милорад Чолић, свр. ђак учит. школе са испитом, за заст. учит. у Приликама.

#### ПРЕМЕСТАЈИ ПО МОЛБИ

Претписима Господина Министра просвете и црквених послова премештени су ови учитељи и учитељице по молби:

##### *у округ ваљевски :*

Милорад Тодорчевић, заст. учит. у Пироману (ваљев.), за заст. учит. у Лопатњу; Живан К. Поповић, заст. учит. у Докмиру (ваљев.) за заст. учит. у Лошеви;

##### *у округ врањски :*

Светозар Стојановић, учит. у Цветојевцу (крагујев.), за учитеља у Печењевцима; Јанко Бошковић, учитељ у Доњем Требешињу (врањ.), за учитеља у Врању;

##### *у округ крагујевачки :*

Веселин Стаменковић, учитељ у Годачици (крагуј.), за учитеља у Гледићу;

##### *у округ крајински :*

Владимир Симоновић, заст. учит. у Придворици (чачан.), за заст. учит. у Брестовцу; Цвета Лончарићева, заст. учит. у Рудној Глави (крајин.), за заст. учит. у Слатини, Драга Стојановићева, заст. учит. у Поповици (крајин.), за заст. учит. у Танди; Драгутин Матић, учитељ у Борбову (крајин.), за учитеља у Малајници;

##### *у округ крушевачки :*

Стеван Бојовић, заст. учит. у Плешу (крушев.), за заст. учитеља у Наупари;

##### *у округ моравски :*

Загорка Стојановићка, учитељица у Врању (врањ.), за учитељицу у Туприји;

##### *у округ нишки :*

Милица Глигоријевићева, учит. у Вел. Шиљеговцу (крушев.), за учитељицу у Гредетину; Божа Рутић, учит. у Концељу (топл.), за учитеља у Тешици; Ратко Жуњић, заст. учит. у Гор. Барбешу (ниш.), за заст. учит. у Рутевцу;

##### *у округ подрински :*

Петар Петровић, учитељ у Глушцима (подрин.), за учитеља у Причиновићу;

##### *у округ пожаревачки :*

Војислав Јаковљевић, учит. у Ждрелу (пожар.), за учитеља у Златову; Богољуб Поповић, заст. учит. у Кудрешу (пожар.), за заст. учит.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNI...RS

у Крепољину; Стеван Биљетина, заст. учит. у Крепољину (пожар.), за заст. учит. у Кудрешу; Стана Стојшићева, учитељица у Михаиловцу (смедерев.), за учитељицу у Жагубици;

*у округ руднички:*

Радован Дивац, учитељ на Савинцу (рудн.), за учитеља у Прислоници;

*у округ тимочки:*

Данило Мишић, учит. у Вел. Јасикови (крајин.), за учитеља у Буџу;

*у округ чачански:*

Радомир К. Цвијовић, учитељ у Прилипцу (чачан.), за учитеља у Лучанима;

*у округ ужички:*

Јелисавета Живковићева, учитељица у Лучанима (чачан.), за учитељицу у Карању;

**ПРЕМЕШТАЈИ НА ОСНОВУ ЧЛ. 72 А. ЗАКОНА О НАР. ШКОЛАМА**

Претписима Господина Министра просвете и црквених послова премештени су на основу чл. 72 а. закона о нар. школама ови учитељи и учитељице:

*у Београд:*

Васа Љубичић, виши учитељ грађан. школе у Гор. Милановцу, за вишег учитеља грађан. школе у Београду;

*у округ ваљевски:*

Милан Р. Недељковић, учитељ у Врелу (ваљ.), за учит. у Докмиру;

*у округ крајински:*

Олга Петровићева, учитељица у Кладову (крајин.), за учит. у Текију;

*у округ нишки:*

Светислав Богдановић, учитељ у Делиграду (нишки), за учитеља у Гор. Матејевцу;

*у округ чачански:*

Јеврем Маринковић, учитељ у Бањанима (рудн.), за учитеља у Грачацу; Косара Петровићева, заст. учит. у Тијању (чачан.), за учитељицу у Жежевици; Богдан Лукић, заст. учит. у Тијању (чачан.), за учитеља у Придворици.

**ПРЕМЕШТАЈИ ПО КАЗНИ**

Љубица Миленковићева, учитељица у Мирашевцу (крагујев.), за учитељицу у Жировници.

**РАЗРЕШЕНИ СУ ОД ДУЖНОСТИ**

Љубомир Костић, заст. учит. у Костајнику (подр.); Милорад Пантелић, заст. учит. у Криваји (подр.); Зорка Јовановићева, заст. учит.

УНИВЕРЗИТЕТСКА  
ВИБЛИОТЕКА

Мелници (пожар.); Стеван Биљетина, заст. учит. у Кудрешу (пожарев.); Стојан Крстић, заст. учит. у Бучју (тимочки); Јован Лаушевић, заст. учит. у Добром Долу (топл.).

#### РАЗРЕШЕЊА ПО МОЛБИ

Анка Бркићева, учитељица у Петки (пожеровачки).

#### УМРЛИ НАСТАВНИЦИ

*Илија Стошић*, учитељ у Печењевцу, 15 децембра 1903; *Милутин Стаменковић*, учитељ у Ораовици, 12 јануара 1904; *Јулијана Газићка*, учитељица у Текији, 10 децембра 1903; *Петар Ђурчић*, учитељ из Петрова Села, 24 децембра 1903; *Трајко Петровић*, учитељ из Дубљана, 6 јануара 1904; *Јелена Божићева*, учитељица у Бигреници, 11 јануара 1904 год.; *Драгутин Стојановић*, учит. у Горњем Матејевцу, 7 децембра 1903; *Ленка Карабелићка*, учитељ. у пензији, у Шапцу, 20 децембра 1903; *Даница Пангићка*, учитељица из Пожаревца, 15 децембра 1903; *Адам Ристић*, учитељ у Јагбилу, 4 децембра 1903; *Анка Марковићка*, учитељица из Прокупља, 24 јануара 1904 године.

### РАСПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

#### Свима школским надзорницима

На мој захтев од 28 јануара ове године, ПБр. 1311, Г. Министар финансија, писмом од 7 овога месеца, ПБр. 4206, известио ме је да се за потврђење школских дневника не плаћа никаква такса на основу чл. 2. тач. 2. закона о таксама.

Извештавате се о овоме ради знања и саопштења свима школским одборима у повереном Вам школском округу.

ПБр. 2236

19 фебруара 1904 год.

Београд.

Министар  
просвете и црквених послова  
**Љуб. М. Давидовић**, с. р.

#### Управитељима учитељских школа

Настава из вештина у народним школама има исту вредност као и остали наставни предмети. Зато се у учитељским школама мора обратити особита пажња да се учитељски приправници и приправнице оспособе за успешно предавање вештина у народним школама. У овоме се могло до сад с разлогом замерати учитељским школама, особито што се тиче усавршавања ученика у певању и свирању. Наставници су сматрали да су одговорили дужности ако редовно држе часове, па се њихов рад у главном на то

и сводио. Они су се мање старали да усаврше своје ученике у вештинама певања и свирања, и да их упуте да позније, као народни учитељи, могу управљати и ђачким хорovima. Међутим, баш ово је крајња сврха учења ових предмета у учитељским школама. Зато, да би се овај задатак од сад стално постизавао, наређујем да учитељи музике и певања редовно иду са ученицима у цркву на вечерњу и службу недељом и празницима, и да руководе ђачким певачким хором. Они могу само каткад изостати од цркве, кад поједини ученици могу у томе да их замене, да би се на тај начин и ови вежбали да самостално управљају певачким хором још у учитељској школи..

Препоручујем Вам да се најозбиљније старате да се ова моја наредба најтачније врши.

ПБр. 2795  
25 фебруара 1904 год.  
у Београду.

Министар  
просвете и црквених послова  
**Љуб. М. Давидовић**, с. р.



УНИВЕРЗИТЕТСКА  
БИБЛИОТЕКА

## РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

### 862. РЕДОВНИ САСТАНАК

28. јануара 1904. год.

Били су: ПРЕДСЕДНИК **д-р Војислав Бакић**; ПОТПРЕДСЕДНИК **Ст. Ловчевић**;  
РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ: **д-р Стеван Марковић**, **д-р Драг. М. Павловић**, **Ср. Ј. Стојковић**, **Љуб. М. Протић** и **Момчило Иванић**.

Пословое: **М. И. Шеварлић**.

#### I

Прочитан је и примљен записник 860 и 861 редовног састанка.

#### II

Саслушан је реферат г. д-ра Драг. М. Павловића, редовног члана Савета, о квалификацији г. Димитрија Шилића, професорскога кандидата из Новог Сада, који је молио за место професора у нашим средњим школама.

Према реферату г. д-ра Драг. М. Павловића Савет је одлучио: да се не може упуштати у оцену квалификација г. Димитрија Шилића, пошто није поднео све документе, који су потребни за оцену његових квалификација.

#### III

Прочитани су реферати г.г. Љуб. М. Протића, Владимира Д. Стојановића, д-ра Душана Рајичића и Уроша Благојевића и г. Петра Деспотовића о букварима, које су, на расписани стечај министарства просвете и црквених послова, поднели: г.г. Стево Чутурило, Мих. Јовић, Градоје Бушљетић и Владимир Петровић и непознати писац под знаком „Развитак“.

Реферат г.г. Љуб. М. Протића, Владимира Д. Стојановића, д-ра Душана Рајичића и Уроша Благојевића гласи:

#### Главном Просветном Савету

17. октобра 1900. године Главни Просветни Савет на 775. састанку одлучио је: да треба расписати стечај за израду новог Буквара. 24. новембра 1900. године господин Министар просвете усвојио је ову саветску одлуку.



„Словарица“ Јовићева беше раније печатана одвојено од Буквара. Али кад је 16. децембра 1900. године одлучено да се Јовићев Буквар препечата у онолико примерака колико ће бити доста за две године, наређено је да се „Словарица“ печата уз Буквар као његов претходни део.

5. маја 1901. године састављен је у Министарству Просвете одбор са задатком да изради основу на којој треба написати нов Буквар. Тај одбор донео је одлуку да Буквар треба да има ове делове:

А. *Припремно цртање* за изучавање писања;

Б. *Словарицу*;

В. *Букварски део*; и

Г. *Читанчицу* и, да сви ови делови стоје у органичкој међусобној вези и у једној књизи.

На основи овога расписан је и стечај за израду новог Буквара 29. априла 1902. год. ПБр. 4389. Рок за подношење буквара био је 1. априла ове године.

На стечај до одређенога дана поднели су министарству своје букваре ови писци: г.г. Владимир К. Петровић, Градоје Бушљетић и Михаило Јовић, учитељи, анонимни писац под знаком „Развитак“ и г. Ст. Чутурило, школски надзорник у пензији. Ми смо по одлуци Главног Просветног Савета прегледали ове Букваре и о њима имамо част поднети овде своје мишљење.

Али, пре него што то учинимо, нека нам је допуштено неколико начелних мисли које се односе на горњу утврђену основу за израду буквара, па тиме и на саме ове букваре који су по њој израђени.

#### А

Буквар је прва књига која се даје ученику у руке, а настава читања и писања је почетак и основица целокупне потоње наставе, која је опет једно од најважнијих васпитних средстава, што их данашња методологија употребљава. Ако ова прва настава умедне у деце да пробуди интересовање и да га очува за све време свога трајања, онда је она учинила врло много и за успех целокупне потоње наставе. У противном, она још у почетку развија код ученика одвратност или бар досаду према себи, те је и цео наставни рад само једно мучење. Зато је врло важно каква ће бити прва настава. А она ће у овом случају бити онаква, какав је и буквар и како се он предаје.

Према томе, очевидно је да треба и да се мора највећа пажња обратити на ову прву књигу. Полазећи са тога гледишта и ми ћемо рећи коју и о самој основи, која је прописана за израду буквара.

У стечају се тражило да Буквар има четири своја дела: 1. *Припремно цртање за изучавање писања*; 2. *Словарицу*; 3. *Букварски део*; и 4. *Читанчицу*, и да сви ти делови стоје у органичкој вези.

Али самим овим стечајем изгледа нам као да су писци донекле наведени на погрешну израду буквара и да би се овим дао првој настави правац погрешан према схватању данашње дидактике. Зато смо ми:

1. Противни увођењу некаквога „Припремног цртања“, јер:

1. И по данашњој дидактици и по нашем наставном плану и програму ми имамо у овом разреду већ овај наставни предмет, а то је цртање.

2. Овај предмет и у овом разреду има свој одређени задатак, начин бирања, распоређивања, концентрисања и обрађивања наставног градива.

3. По захтевима данашње дидактике сви наставни предмети у свима разредима морају стајати у органичкој међусобној вези. То важи и за цртање као наставни предмет у I разреду основне школе.

4. По захтевима стечаја и по начину израде овог првог дела — „припремног цртања“ — код свих ових пријављених буквара створен је нов наставни предмет са нарочитим задатком, особеним градивом и друкчијим и распоредом и обрадом поред цртања које већ постоји као наставни предмет.

5. Оваким увођењем новог предмета, некаквога „припремног цртања“, или се сасвим истискује из овога разреда цртање као засебан наставни предмет или се наставници заводе са онаке обраде тога предмета како данас тражи дидактика и како она треба да буде. Ако се само ма и за најкраће време разгледају „припремна цртања“ у поднесеним букварима, видеће се оправданост наших горњих напомена.

II Нисмо ни за тако звану „Словарицу“ (т.ј. онакву, каква се тражи стечајем и какву су према овом израдили писци поднесених Буквара сем г. Чутурила, који опет без нужде и погрешно зове Буквар Словарицом). И то због овог:

1. Што се она целим својни бићем противи данашњем природнијем начину, који влада у првој настави читања и писања.

2. Хтело се да она буде припрема за читање и писање као што тражи и садашња дидактика, међутим оваква како је израђена изишла је стара „штица“ у новом облику. Кад би се по неким од ових словарица радило, ускрело би опет оно старо гласовно срицање, у коме се сугласници не изговарају чисто него увек у друштву са неким мутним самогласником.

3. У овом облику она с букваром износи грађу по концентричним круговима, а то је дидактика данас сасвим одбацила као веома штетно по интересовање, које и јест задатак наставин.

4. „Словарица“ упознаје децу са таквим типовима слова, које деца неће никад доцније употребљавати, нити ће се с њима сусретати.

5. И један од писаца поднесених Буквара — „Развитак“ — изјаснио се сасвим умесно противу Словарице, а други — г. Чутурило — није ју ни израдио у оном смислу каква се тражи.

6. Данашња дидактика препоручује један начин приуговљавања за прву наставу читања и писања који је основан на новијим испитивањима природе детиње и који буди интересовање дечје према раду, што је основна погодба за успех у настави.

Такав би начин требало да дође на место ове „Словарице“, која је, узгред буди речено, само код нас и постојала или и код оних који су мало водили рачуна о захтевима данашње дидактике.

III. Напоследку, ми мислимо да би требало и тако звану „Читанчицу“ одвојити од буквара и печатати је као засебну књигу. Узгред нека је још речено да и буквар и читанка у тврдом повезу треба да стају само по 0.20 динара. Разлози за одвајање читанке од буквара јесу:

1. Што деца овако поцепају целу књигу пре него и дођу до „Читанчице“.

2. Што би за децу имало веће дражи кад после свршеног буквара добију у руке нову књигу.

3. Што читанка има и свој засебан задатак у васпитној школи, те би је према томе ваљало и удесити. А и обрада њене грађе је друкчија.

И тако, сматрајући да су прва два дела — Припремно цртање и Сло-  
варица сасвим излишни за прву наставу и да не морају улазити у састав  
буквара, ми ћемо овде одмах прећи на преглед букварског дела код свих  
пријављених Буквара.

## Б

## I Буквар г. Владимира К. Петровића

Овај је Буквар написан по чистој методи писања с читањем. Њему  
замерамо :

1. Што се држи сасвим те методе, те прво прелази сва мала слова  
писана, па онда сва мала печатана, па онда велика писана и печатана. Овим  
се стварају три посла. А, после, у овом излагању нема оне постепенисти у  
савлађивању, што је баш за почетнике важно.

2. Многе слике за нормалне речи не одговарају схватању децјем нпр.:  
топ, маљ, мех и др. Сем тога многе су од њих сложене, те се могу разно  
тумачити и изазивати веома разноврсне представе, а најређе баш ону која  
одговара нормалној речи, нпр.: поп и црква, пас и кућица, сто и столица,  
жена са раширеним рукама као кад виче „иш“, слика на којој је представ-  
љено како се дрвеће повило од снега, кровови кућа бели, деца се грудвају  
и праве људе од снега итд.

3. Према томе и нормалне речи нису срећно избачене нпр.: сто, иш,  
снег, коса, маљ итд.

4. Грађа за шчитавање састављена је више из засебних речи, а мање  
из реченица. Под великим словима има и мањих чланака, али нису срећно  
изабрани нпр. оно испод слова Х, У и др.

5. У грађи за шчитавање има речи и реченица деци непознатих, по-  
грешних, бесмислених, са неестетичним значењем, неспрских и супротних  
васпитном смеру, нпр.: Уб, Ужице, стото, штина, наша сека коси, шоња, чувај  
читанку да се не поцепа, читајући можемо научити друге приче и др.

6. Речи раздваја на слокове, па то чини чак и у реченицама.

7. Употребљава још од почетка разне типове слова. Ово отежава схва-  
тање, а није ни потребно.

8. И сам не прави разлику између слова и гласа, јер у свом коментару  
писац вели на једном месту (нису стране означене), „гласови од првога до  
р пишу се само између две основне линије“.

9. Поред малих печатаних слова употребљава и курзивна као прелаз  
од писаних ка печатаним. Али их мало примењује у току самога предажења.

10. И мала и велика писана слова прелази поступно према њихову са-  
ставу. Али за велика је могао узети још лакши ред према сличности са малима.

11. На крају букварског дела износи преглед свих слова писаних, ве-  
ликих и малих, па онда печатаних. Ово је свакако противно самој идеји о  
нормалним речима. Овакав преглед могао се удесити тако да се слаже са  
горњом идејом, па инак да буде и практичан.

12. Узима и реченичне знаке још од почетка. Али после тачке пише  
мало слово.

13. Грађа за читање махом је сухопарна; већином поуке нпр.: види  
грађу под Х и У (тачка 4 реферата о овом Буквару).

У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
Б  
И  
В  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А

WWW.UNILIB

## II Буквар г. Градоја Бушљетића

У овом Буквару није добро:

1. Што и нема нормалних речи, него упознаје децу само са словима.  
2. Сlike су изабране тако да својим обликом представљају и облик слова, а име им се почиње тим гласом нпр.: венац, ногаре, шило и све друге слике.

3. У реду, којим прелази слова, нема поступности, јер узима прво слова састављена из кружних црта.

4. Упознаје децу прво само са малим словима писаним, печатаним и курзивним.

5. У овом одељку још од почетка употребљава реченичне знаке, и знак питања. Међутим после тачке пише мало слово.

6. У овом одељку узима и особене именице, али их пише малим словима.

7. Због тежње да сликама покаже облик слова, слике су изишле веома извештачене. Оваке слике губе свој задатак који треба да имају на овом месту

8. Није добро ни то како износи ново слово пред децу: прво саставне делове, које на другом месту приближује, па их тек на трећем месту спаја у целину.

9. По рукопису судећи писац под сваким новим словом износи речн печатане словима од више типова. А то није добро, јер отежава деци схватање главнога,

10. Раздваја речи на слоге.

11. Грађа за шчитавање састављена је више из речи него из реченица

12. Међу овим речима има их које не одговарају децјем схватању, тако да ће их наставник тешко моћи деци објаснити, нериских, бесмислених нпр.: сип, стап, спас, спис, штала, слатина, шест, лав, чин, свечан, теј, чај, библе, лаб, смоква и др. А дидактика тражи да буду сасвим друкчије ове у самљене речи, па да и оне могу колико-толико изазвати интересовање.

13. И реченице све не одговарају децјем схватању, јер нису из искуства децјег, нити одржавају везу са осталим градивом. А има их и неподесних, бесмислених и неприличних, нпр.: Таса нас опасао. Поп пао. Фишеком се пушка пуни. Фитиљем се лагум пали. Хилендар је задужбина оца Св. Саве. Фина роба више вреди. Адам је био први човек и др.

14. Има и речи за читање с обе стране. То је непотребно, јер, прво, нема никакве примене, а друго, да би се дошло до овакве грађе натеже се, те се деца дају непознате речи и бесмислици нпр.: јесеј, кулук и др. Чак овде се деца наводе да сливају слова из две засебне речи, да би се само добила реченица која се хоће.

15. „Теже речи за читање“ не само да су тешке, него њих читати биће деци и најдосаднији посао који убија свако интересовање. Ако деца те тешкоће нису савладала на свом месту, па је овде неопходно потребно, ова се грађа онда могла овде обући у занимљивију одећу. У осталом зар морају деца још у почетку савладати *све* тешкоће на које се може наићи у читању?

16. Велика слова даје одвојено у засебном одељку. Међутим пре него што је и дошао до тога одељка он износи читав низ реченица са великим словима као што је то под насловом „Звук и глас“ и „Шта говоримо о стварима?“

17. Велика слова прелази заједно и писана и печатана. Само за велика печатана узима иницијале. Код ових се међутим губи основни облик у украсима, а то отежава деци схватање онога што је главно.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

18. На крају одељка у коме су велика слова има и имена српских река, брда и планина, градова и земаља, а све ово није за децу I разреда основне школе, нпр.: Морача, Цетиња, Фрушка гора, Шарпланина, Никшић, Шибеник, Далмација, Славонија и др. А ово се коси и са начелом концентрације наставног градива.

19. На крају букварског дела учинио је исту погрешку противу саме идеје о нормалним речима, коју је и први писац учинио и коју смо већ поменули.

### III Буквар г. Михаила Јовића

Овоме се може замерити:

1. Што прелази прво мала слова и то упоредно писана, курзивна и печатана. А засебно после горњих узима велика писана и печатана.

2. Зато у првом делу где су мала слова пише све особене именице и почетне речи у реченицама малим словима. А то, очевидно, није добро.

3. Уноси одмах и курзивна слова, те дете мора одмах у почетку да памти три врсте свакога слова.

4. За прва два слова и нема нормалне речи, него узима само слике и то за прво слово (С) *сри*, само зато што слово личи на њега (!), а за друго узима слику *ексер*, која, прво, није српска, а друго, ничим не подсећа на ово слово, као што је хтео с првом сликом. Тако овим првим сликама одступа од начела нормалних речи.

5. Под сваком нормалном речи износи на првој површини бело исписане прво саставне црте новог слова, па после и цело слово. После онаке његове припреме ово није било потребно ни уносити овде.

Ова бела слова на првој површини у буквару новина је у нас, али без вредности. Овим се хтело да покаже како изгледају слова и речи на таблици. Ово је сасвим непотребно у толико пре што се данас из педагошких и хигијенских обзира тежи да се таблица из школе сасвим избаци. Те о томе свакако треба и ми да поведемо озбиљнијег рачуна.

6. У свом коментару писац вели да је удесно Буквар по начелу поступности у *шчитавању*. Међутим раставља на слова и слокове све речи за шчитавање, па то ради чак и у реченицама. Према том овим се иде пре на руку гласовном и слоговном срицању, него шчитавању, које баш данас тражи и дидактика и наставни програм.

7. Уноси и један нов тип за слово Ж, и то без разлога. Овако написано Ж није ни лепше од досадашњег нити се има разлога за то пошто су деца научила извлачити положену црту у припреми а и још код четвртог слова у почетку. У осталом немамо ништа против. Нека се пише и Ж и свако друго слово како се год хоће. Али о томе треба да се споразумевају они који су у лепом писању стручни.

8. У првом делу где се излажу само мала слова има их међу печатаним од више врста. Кад се овоме додаду још и писана и курзивна, онда дете има одмах у почетку да се упознаје код сваке нормалне речи са пет-шест разних врста слова.

9. Овде се можда случајно огрешно и о поступност коју сам истиче, јер даје теже и вишесложне речи ситнијим, а лакше и једносложне крупнијим словима (стр. 35. и 41.).

10. После пређених самогласника, на стр. 41. поређао је преко 80 речи у којима су самогласници. Кад се види да је и све те речи поделио на сло-

гове и кад се има на уму да се наставници тога придржавају, па просто терају децу да те речи и на слогево читају, онда се тек може представити како мора бити то развучен посао, који ће у деци стварати досаду и потпуно уништавати свако интересовање у овом првом наставном послу. Исти је случај и на страни 45., где је *p* самогласник као и на страни 52.

11. И овде имају „те-шке ре-чи“ којих има преко 100 на страни 57. и 58. од којих су опет неке растављене на слогево За њих важи оно што смо рекли о њима у ранијим букварима.

12. Тако исто и у овом Буквару видимо „речи за читање с обе стране“, и међу њима исте бесмислице нпр.: отеше риђи решето, морам сићи с маром, шаш, кулук.

13. У грађи за шчитавање има неподесних речи и реченица нпр.: гуле вола, јајала, косово, рчак рче, тетља, из гроца црна крвца врца, феџер, лампа, чвок, стромор, изела коња трава.

14. Говорећи о постепености коју је удесио писац помиње речи са једним и два сугласника на којима је *дуг* акценат, па онда речи и са два сугласника на којима је кратак акценат (!). Овим се ствара забуна противу које ће се бунити граматичари.

15. Писац уноси још једну непотребну новину. Неће да се задељвају црте на словима, јер је, вели, то велика тешкоћа за почетника. Зато предлаже само подједнако танке црте. Он мисли да се овако ради у америчким школама. Међутим ако суди по том што је нашао у америчком буквару, онда ваљда није добро запазио, јер и тамо нису црте подједнако танке. Али нека би то баш и било, питање је да ли је оправдано учити децу двојаким писменима. Зар није боље да се још у почетку деца вежбају, да што напишу буде и лепо? У осталом чиме се има правдати учење погрешнога у почетку, па ваљда, доцније и правилнога у склопу слова?

#### IV Буквар од писца „Развитак“

Грешке су овога Буквара:

1. И он прелази засебно прво само мала слова писана и печатана. Велика слова писана и печатана оставља за после.
2. Његове нормалне речи садрже и по два нова слова нпр. око, очи, нос, чаша, пиле, зец, дрво.
3. Нормалне речи нису распоређене постепено, јер прве две садрже већ и тежа слова (к, ч).
4. И ако баш није неопходно потребно да је ново слово у нормалној речи у почетку, опет би боље било да је ту, јер се памћењем нормалне речи лако памти и ново слово.
5. Није добро ни то што одмах испод слике бележи прво само слова нормалне речи, па онда нормалну реч, а то исто понавља и печатаним словима.
6. Има слика које ће бити великој већини деце непознате или ће се различито тумачити нпр.: топ, књига, јелен, кућа. Оваквим сликама мора се прибећи кад се нема другог излаза.
7. Већ на крају малих слова стр. 27. износи и граматичка правила, која треба читати и памтити, а деца нису још научила добро ни читати.
8. Велика слова по овом Буквару треба деца да упознају само из прегледа свих великих слова писаних и печатаних, која су изнета на четир странице и читањем имена мушких и женских и презимена. Са ове сиромашне

грађе деца ће моћи без сумње да науче ова слова само механичким понављањем.

9. Већ на страни 37. доноси граматичка правила о том где се пишу велика слова, а за примере наводи имена предмета деца непознатих нпр.: Београд, Крагујевац, Медвеђа, Грабовац, Планиница, Дунав, Сава, Морава итд.

10. У грађи за читавање има и таквих речи, које не одговарају дејем схватању, те ће их деца читати без разумевања нпр.: професор је учитељ у вишим школама (код слике фес). Да би се само дошло до потребних речи писац узима и речи са алстрактним значењем, а међа глаголе те узима и оне глаголске облике који су непознати дејем језику. Неприродно је даље да ученик I разреда узима за предмет писма слова и да њих описује (стр. 34.).

11. У пркос напомени у коментару има и неозбиљних реченица нпр.: „Тата пиша“, „Чела каже: целе зиме нисам ништа пила“.

### V Буквар 2. Ст. Чугурила

И овоме Буквару замерамо:

1. Што прелази прво све само мала слова, па за после оставља све велика.

2. И ако је у њега друкчији распоред, опет и он узима мала рукописна, курзивна и печатана слова, те деца морају прочитати велику количину грађе, док се упознају са новим словом у три облика.

3. После засебно прелази и велика слова, а и ту се свако ново слово понавља у речима и реченицама од три разне врсте.

4. Поред слика за нормалне речи доноси и слике, које треба својим обликом да подсети на облик слова. Ово је с једне стране скроз извештачено, а и начиниће код деце пометњу, те неће моћи лако да упамте нормалну реч која је овде главно. Он вели да се ово оснива на инемоници, која се опет, бар оваква каква је ова, одбацује у педагозици.

5. И међу сликама нормалних речи има неподесних и таквих које ће бар већини деце бити непознате, нпр.: топ, ат, ластва, уста, рак, штап, ексер.

6. И међу грађом за читавање има речи и реченица неподесних за овај смер на овом месту: сносно, напаст, тас, сат, алат, слон, штала, лав, аван, узао, позно ал скозно, зор, срш, тестера, рис, чам, љага је обележје срамоте, фришка риба је најбоља риба, фурунција пече лебац, Ерцеговци су наша браћа, фитиљку требамо за светиљку, поштење не тражи ничије проштење.

7. На 60. страни има преко 140 „речи са много сугласника у склопу“, што ће очевидно бити деци веома досадно за читање, те су зато и непотребне овде. А ако би баш овде и биле потребне, онда би се оне морале бирати и са обзиром на садржину, па их тако и уредити.

8. Међу великим словима видимо и један нов тип великога слова н, који није ни простији а ни лепши од већ до сада уобичајеног Н. И противу овога немамо ништа, ако се усвоји да буде ово и велико слово, и ако се за то изјасне и позвани. И Бог пише свуда малим словом

9. После великих слова има и одељак „Лакша грађа за читиво и за очигледну наставу“. Прво, сам овај наслов не може бити деци разумљив. Пре му је место у упутству које иде учитељу у руке. А после, у том одељку има ствари које нису од вредности као „Поздрави“, „Шта ко ради“ и др.

10. Узима речи са Х, које се само у књижевности употребљавају нпр.: ухо, муха, и др.; међутим избацује Х из речи које се баш у народу говоре са Х нпр.: Ерцеговци место Херцеговци.

## В

Ово су погрешке које смо нашли у сваком од ових Буквара посебице. Али сви ови буквари као и они досадашњи имају још и својих заједничких недостатака, који су били и који ће бити од штете по наставу. Тако ми налазимо да се у њима греша:

1. Што се писци увек труде да нађу само такву грађу за читавање, која садржи у себи ново научено слово. Међутим, воде мало рачуна о томе шта поједине речи значе, шта је смисао реченице. Отуда у њих доста непознатих речи, које су за децу и неразумљиве.

Реченице њихове бацају нагло ученике често из једног круга мисли у сасвим нов. Не имајући тако времена за репродукцију представа, читање код њих постаје рад више механичан. А такав рад нити уздиже нити креће учеников дух напред, да не кажемо да га још у почетку и убија. Јесте тешко испунити и овај дидактички захтев. Али је он оправдан, и ми тражимо да се он има стално пред очима, кад се какав текст у буквар уноси.

2. Грађа је у овим букварима као и у ранијима раздробљена, сува, без везе. Деца, читајући оваку грађу још се с почетка не навикавају да и разумевају оно што читају.

Чини нам се да не грешимо кад тврдимо да је овде почетак и прави узрок читању без разумевања, које је у нашим школама тако обична појава.

3. Ова грађа у „букварском делу“ не одржава никакве везе ни са осталом наставом, те се према томе идеја о концентрацији наставног градива овде и не изводи. И овај је захтев истина тежак, али нас непријатно дира, кад ни код једног писца буквара не видимо ни тежњу да се то изведе. Сумње нема да би у томе могло доста да се успе, да се само покушало.

4. Сви писци узимају да је постепеност у томе што треба почети са малим словима и то прво онима, која се пишу између две линије, па онда између три, па четири. Међутим без обзира на дужину имамо и међу великим словима многа, која су простија од понеких малих, која писци узимају пре.

5. Ко поле прати књижевност наших основних школа, могао је опазити да писци врло радо уносе у уџбенике понеке методичке напомене, које ма какве да су *никад* нису за ученике. Тако су радили понеки и од ових писаца. Међутим ни један од њих није поднео методичко упутство. А има много радова које треба са ученицима посвршавати пре него што се пређе на буквар, па на те радове треба упутити наставника. А то се може учинити само добрим *методичким упутством*, без којег више не сме бити буквар као год и други школски уџбеници који се у основним школама употребљавају.

## Г

После онога што смо већ напред истакли о „Читанцици“, на реду је да кажемо свој суд и о „читаначком делу“ у овим Букварима.

1. У свих писаца у овом делу истиче се тежња која је веома провидна: да поуче децу, да их упуте како је знање и учење веома важно. Они на крају многих чланака додају и реченице које садрже морал или поуку из прича после којих су стављене. Ми се са овим не слажемо. Поуку ваља да изведе сами ученици уз припомоћ учитеља. Ништа не треба силом наметати деци.

2. Има чланака, који су и неподесни својом садржином и сем ових горњих са усљеном и врло провидном моралном тенденцијом, јер су тешки и за децу неразумљиви нпр. „Гробље“ и др. При том су понеки још и без везе са на-



ставном грађом, која се у I разреду у опште обрађује, као што је нпр. чланак душа.

Ови чланци уношени су несумњиво стога што се мисли да у читанци треба да буде од свачега понешто, јер читанка и јест као нека мала енциклопедија знања. Али то баш и јест главна мана „читанчицама“ свакога писца ових Буквара. Г. Чутурило се највише старао да наставна грађа буде распоређена по неком вишем принципу, који би се могао правдати. Ну и његов „читаначки део“ није изгубио енциклопедијски карактер. И он је унео многу грађу без обзира на начело концентрације наставе.

3. У свих писаца има и добрих чланака у овом делу, који се могу са успехом обрађивати у I разреду. Њих само треба пробрати и правилно распоредити, а понеке и поткратити макар само у толико у колико ће се изоставити завршне поуке, изреке или пословице.

## Д

Суд је наш о поднесеним букварима: да ни један није тако удешен да би се могао препоручити за прву ручну књигу малих ученика и ученица I разреда основне школе. А да би се жеља Главнога Просветног Савета као и господина Министра просвете остварила да се добије један потпуно добар буквар, ми предлажемо:

1. Да се из ових пет буквара састави један нов. У нови буквар да се унесу најподесније слике, уз које ће доћи и нормалне речи. У њ да се унесе речи и реченице, које ће се одабрати из поднесених. У њега да се унесе и оно чега нема у поднесеним букварима, а у смислу наших предњих напомена. Тако исто да се распоред градива удеси према предњим напоменама. На овај начин наша ће школа добити нов буквар, који ће у истини одговарати намењеној сврси.

2. Из „читаначког дела“ сваког буквара да се пробере све што је најбоље; у понеким чланцима, који ће се узети, да се учине и неке потребне измене, па да се све распореди по начелима данашње дидактике. На овај ће се начин добити нова читанка одвојена од буквара која ће опет одговарати својој сврси.

3. За нови буквар и нову читанку да се напише *методичко упућство* за учитеље. Без методичког упућства не треба пуштати буквар у примену, ако се искрено жели да прва ручна књига за мале ученике буде одиста и срећан почетак у школском раду.

Нови буквар и нова читанка према овом нашем предлогу могу се саставити за неколико дана. Према томе нема бојазни да за идућу школску годину нећемо имати остварену жељу Главнога Просветног Савета и господина Министра просвете да имамо нову добру ручну књигу за I разред основне школе.

Ако Главни Просветни Савет усвоји овај наш предлог, онда смо слободни предложити му још и ово: да се свих пет писаца поднесених пет буквара награде за њихов уложен труд и то овако:

1. Цекуина је награда X.
2. Буквар + Читанка + методичко упућство = X.
3. Буквар + Читанка = методичком упућству.
4. За Буквар и Читанку да се даде  $\frac{1}{2}$  целокушне награде X.
5. За методичко упућство да се даде  $\frac{1}{2}$  целокушне награде X кад га израде.

6. Половина награде X да се подели на пет писаца буквара и то:

Г. Ст. Чутурило	да добије	$\frac{2}{16}$
Г. М. Јовић	" "	$\frac{2}{16}$
Г. „Развитак“	" "	$\frac{2}{16}$
Г. Бушљетић	" "	$\frac{1}{16}$
Г. В. Петровић	" "	$\frac{1}{16}$

Свега:  $\frac{8}{16} = \frac{1}{2}$  целокупне награде X.

5. Буквар, читанку и методичко упутство да откупи држава на свагда, а не за десет година како је у стечају објављено, јер овако треба да буде према „новим правилима о штампању уџбеника за народне и средње школе“.

6. Ако не би који писац од поднесених Буквара пристао да и његов буквар послужи при изради новог буквара, онда му га треба вратити, али у том случају не дати му никакву награду.

Захвални Главном Просветном Савету на поверењу и одликовању част нам је вратити свих пет Буквара и све остало што иде уз њих.

9/12—1903

Београд.

Понижни:

Љуб. М. Протић  
Влад. Д. Стојановић  
Д-р Душан Рајичић  
Урош Благојевић

### Одвојено мишљење о монополисању буквара

Ако Министарство просвете налази, да без монополисања буквара не може бити, онда је боље тај монопол уредити овако:

1. Да се буквари и од сада као и до сада подносе Главн. Просв. Савету ради оцене ових ствари: да ли у њих није унесено што противно нашој вери и моралу, или што противно националним и државним интересима, или да у њима нема каквих било погрешних тврђења.

2. Да су писци дужни штампати букваре у државној штампарији и одмах јој платити, како штампарске трошкове, тако и на име монополског рачуна 10, 15 или 20%, колико буде министарство одредило.

Буквара би у овом случају било више и један би другог потискивали, док не би најбољи изишао на површину. На тај би се начин и могло доћи до одличног буквара. Државна Штампарија у овом случају не би никакав новац улагала у буквар као сад, а могла би имати и већи приход него сад.

Бојазан, да деца по наредбама наставника, а „за љубав“ писаца, не би куповала по 2 буквара могла би се отклонити расписом министарства просвете, да ни један наставник не треба да тражи да му ђаци купују по 2 буквара, нити треба буквар, који су деца у почетку године набавила, замењивати у току године другим.

9/12—1903

Београд.

Урош Благојевић

WWW.UNILIB.RS Реферат г. Петра Деспотовића гласи:

### Главном Просветном Савету

Прегледао сам свих пет Буквара што су ми саветским решењем од 8 априла о. г. СБр. 33, 34, 35, 36 и 37 предани на реферат, те о њима овим подносим своје мишљење.

Буквар је прва књига, која се даје школској деци у руке, да им олакша учење писања и читања. Но Буквару није само то једини задатак, јер он треба да послужи и за концентрацију других наставних предмета, којима тежимо да постигнемо главни васпитни циљ.

За последње четири деценије, ово је четврти Буквар који држава српска за своје школе стечајем хоће да добије.

Први је написао д-р Ђ. Пагошевић, који је у српским школама употребљаван до 1886 године. Ово је био први српски Буквар, написан по аналитичко-синтетичном методу с употребом слика за нормалне речи. У њему су деца учила познавати писана и штампана слова упоредо. Чативо с писаним словима није се делило на слоге, а чативо са штампаним, подељено је на слоге. Уче се познавати прво мала слова и при том се у чативо не уносе особне именице, од знакова употребљује у почетку само запету, а кад пређе велика слова, тачку, па после и друге знакове. Према тадашњем стању аналитичко-синтетичког метода, који је тада у немачким школама владао, овај српски Буквар био је савремен. Он није био савршен, но крај многих недостатака, у њему има ипак неколико ствари, које су према развићу те методске гране и данас савремене; а те су:

1. Сам аналитичко-синтетични метод, који до данас при учењу писања с читањем није замењен другим бољим методом;

2. Изостављање особених именица у чативу, докле се не науче велика писмена;

3. Поступно и правилно увођење знакова (запета, тачка итд.).

Не упуштајући се у дубљу критику, ја овде прелазим махне овог Буквара, који је 1886. године заменио Буквар Стеве Чутурила. И он је написан по аналитичко-синтетичном методу с употребом нормалних речи и слика. Чутурило је у свој Буквар унео савременији чист метод писања с читањем, по коме деца уче прво писање и читање с писаним словима, па се тек онда прелази на штампана мала и велика слова. Чутурило се свакако користио развићем и напредовањем тог метода, у који је и сам унео извесне оправдане новине које ћемо овде изложити:

1. Изабрао је нормалне речи тако, да се на првом месту у свакој речи мора налазити онај глас, који се хоће из ње да анализује, да би му се ил-смен знак могао учити. Из речи *ос*, анализује се *о* и *с*. Како је то прва реч, анализују се из ње два гласа, *о* и *с*, и познаје се одмах њихов глас. Из друге речи *нос*, анализује се *н* као нов глас. При учењу писања и читања деца су већ позната слова *о* и *с* итд.

2. Под слику сваке нормалне речи, потписује саму реч оним словима, која деца уче. У том управо и лежи премоћ метода нормалних речи над осталим методама за учење писања с читањем, јер то највише припомаже навики шчитавања (синтезе) целе речи;

3. Свако ново писме штампа плавим или црвеним мастилом, да би тако боље деци упало у очи;

4. За прво читиво употребљава увек целе речи, не делећи их на сло-гове, што је сасвим оправдано, јер се тиме спречава слоговно срицање, од кога се деца врло тешко одвикну;

5. Уводио је знаке писања (запету, тачку итд.) поступно и доследно, као и Натошевић;

6. Изостављао је у читиву особне именице, док се не почну учити ве-лика писмена;

7. Прихватио је за писана писмена најпростије облике, не огрешив се о лепоту њиховог облика;

8. Код познавања штампаних писмена увео је нарочите слике „за пам-ћење“, — како их он назива, бирајући за то такве ствари, које обликом својим подсећају на писме, које треба да се упамти. Ово је чисто његова новина; и

9. Узимао је за читиво у Буквару градиво које не премаша круг де-чијег знања у I разреду, докле је Натошевић прелазило границу тог круга. Овај Чутурилов Буквар је био свакако много бољи од Натошевићевог, који је у нашим школама био замењен.

Године 1895 замењен је Чутурилов Буквар Јовићевим, који је тада при расписаном конкурсу примљен био.

Овај Буквар је сложен из три дела: словарице, правог буквара и чи-танке. Поред Чутуриловог Буквара, по коме су деца учила само писање с чи-тањем, употребљавала се дотле у другом течају I разреда Натошевићева читанка.

И Јовић је за подлогу наставе у писању с читањем такође прихватио аналитичко-синтетични метод, који је у неколико модификовао. У тако звану припрему за писање с читањем, Јовић је унео своју „Словарицу“. Ту су из-ложене слике нормалних речи, а под њима су простим цртама нашарана слова из којих је нормална реч састављена. Сем тога деца имају и нарочиту збирку таквих нашараних слова, те их могу откидати и састављати у слоге и речи. С таквим словима шарају деца те речи и по табли, што би требало да до-пуни ручну па и говорну припрему за писање с читањем.

Сам Буквар Јовићев придржава се метода с нормалним речима; име нормалне речи потписује писаним словима испод саме речи, штампаним управ-ним с лева, а курсивним с десне стране речи. За нормалну реч узима прво срп, само за упознавање слова *c*; за другу узима око, за учење слова *o*; за трећу *osa*, за познавање слова *a*. Сва остала слова узима са првог места изабраних нормалних речи.

Грешка му је:

1. Што се после Натошевићевог и Чутуриловог Буквара враћа на од-вајање речи на слоге, подражавајући на тај начин слоговно срицање.

2. Што код учења малих писмена уноси у читиво особне именице: сава, васа, јова, итд. То није потребно крај других стварних именица. Несмислено је навикавати децу на оно, од чега ћемо их после с тешком муком моћи одвикнути.

3. Како је по његовом методу ручна припрема за писање била недо-вољна, он одваја саставне црте сваког писмена, вежбајући децу у писању тих погезова онда, кад она треба да пишу и упамте облик целог писмена. Поред добре припреме то не мора бити, јер то отежава памћење целог облика.

4. У првом је делу врло мало читива с писаним писменима.

Боље му је изведено познавање великих слова, но и ту је грешно, што није прихватио простије облике, који су за њих узети у Чутуриловом Буквару.

С тим је Буквар завршен, те се одмах прелази на читанку у којој је много читива, које би пре подносило за децу по забавиштима, но за децу, која су ступила у осму годину. Кад се то одбије, остаје врло мало погодног материјала за обраду.

Према свему томе, овај Јовићев Буквар заостао је у сваком погледу иза Чутуриловог старијег Буквара, а и читанка му је слабија од старе Натошевићеве читанке, а словарицу, која је дошла као новина осудила је већина учитеља, јер ју је у школи одбацила.

Овим стечајем, није се дакле дошло до бољег, већ до горег уџбеника и то ће бити узрок, што је за Буквар расписан прошле године нов стечај. На тај стечај пријавила су се сем Јовића и Чутурила, још три нова писца и то: Грдоје Бушљетић, Владимир К. Петровић и анонимни писац „Развитак“.

Ја ћу прво да реферирем поднесене Букваре ових нових писаца, па ћу после прећи на писце, који су нам познати још из раније.

### I Буквар Градоја Бушљетића

Ово је рђава компилација Јовићевог и Чутуриловог Буквара. Бушљетић прихваћа у говорној и у ручној припреми словарицу, коју је Јовић унео у састав Буквара на мало други начин. За ручну припрему узима цртање с простим правим и кривим линијама. Упоредо с тим иде разликовање појединих гласова. Ово се не постизава анализом из појединих речи, већ простим подражавањем. Тако се први глас *a* изводи подражавањем детета које плаче. Други глас *t* изводи подражавајући труби, кад свира; трећи глас *s* изводи подражавањем змији, кад сикће итд. Кад деца познају два гласа, онда се синтезом прелази на изговарање слогова и речи. Глас, којим дете плаче (*a*), и глас, којим труба труби (*t*), изговарају се заједно ат. Тако се добија *та*, *tата*, итд. Ово је погрешна основа. Оваким синтезовањем не може се избећи гласовно, па ни слоговно срицање, које је за учење читања најопасније. Деца, навикнута на срицање, врло се тешко од тога одвикавају, а то се не може никако избећи, ако се гласови посебице изговарају. То важи нарочито за сугласнике који засебно изговорени вежу за се неки мукли самоглас, те тако чине као неки слог за се. На пр. тњ... Кад се на то надовеже *a*, дете ће се дуго мучити изговарајући тња, док га на послетку учитељ не нагони да та два гласа изговори као и он, *та*. У слоговима с више гласова, ићи ће то још теже, а тако исто и у речима с више слогова. Ту је, при таквом поступку, срицање неизбежно. Подражавање познатим гласовима, деца није никако на одмет, но оно се употребљује, кад дете поједине гласове било навиком, било из другог ког узрока не изговара правилно. Да би га учитељ од тога одвикао, прибегава и томе, те га упућује, да подражава гласовима у природи; но за само познавање гласова, то се не може узети за правило. То најмање може послужити за само шчитавање нарочито оних речи, које су сложене из више гласова. Колико би се ту узалудног времена потрошило, навешћу само један пример.

Учитељ хоће, да му дете шчитава реч сноп. Да то постигне ставља ова питања: Кажи како змија сикће? (сњ). Како ловац ваби кера? (нњ). Сњ.. нњ. Како свиња роџе (о) сњ-нњ-о. Шта се чује кад човек пуши? (џ) сњ-нњ-о-нњ. Изговори то заједно? сњ-нњ-о-нњ = сноп. Колико је ту бескорисна рада, а резултат је опет несигуран, јер се гласовно срицање не може избећи. Из овог примера види се, да ово Бушљетићево подражавање гласовима иде до апсурдности. Ово би било још очитије, кад би за синтезовање појединих речи по његовом начину, навео још који пример.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

За почетно цртање има неколико врло практичних и похвалних примера. Тако: сликом виска одређује усправни правац, према коме деца цртају усправне линије. Равнокраком полугом што виси, одређује хоризонтални правац и упоредо с тим и положену црту. За кос правац има разнокраку полугу, која виси и с тим упоредо црта косу линију. Ово се све може и очигледно показати, те ће учитељима ова досетка Бушљетићева свакако добро доћи. То исто важи и за округлу линију, коју деца предочава котурићем што виси. Припремно цртању је Бушљетић покљонио велику пажњу и придржавајући се поступности изводи најпре лакше, па после теже црте. Но ипак је при крају додао доста тежих и заплетених цртежа, који премашају деčју технику руку. Поред свега тога, то је више забава, но права припрема за писање. Грешку Јовићеву, на кога се угледао, прихватио је и Бушљетић.

Кад су деца на овај начин познала гласове, прелази се на праву Словарицу, у којој деца треба да се упознају с основним обликом штампаних слова. У том погледу је Бушљетић подражавао Чутурилу и његовим сликама за памћење, које је скоро све од реда прихватио. За познавање првог слова *с*, износи просту слику српа, која је обликом слична томе слову; под њом је слика змије, како сикће, а под тим надрт слова *с* једноставном линијом. Поступак је овај: покаже се слика српа, и пошто се о њему водно разговор, надрта се на табли. То исто ураде и деца на својим таблицама, неколико пута. После тога избришу се све слике сем једне. Сад учитељ црта на табли слово *с* једноставном линијом, и онда се прелази на упоређивање слике српа и слова *с*. После тога, учитељ им каже, да је то писмен знак оног гласа којим змија сикће. Тај знак траже деца у својој Словарици и онда се то црта на таблицама. Тако се по Бушљетићевом методу врши памћење слова. Упутство је у самом Буквару, али непотпуно, те сам то морао допунити, ради разумевања његовог поступка.

После тога прелази се на упознавање писменог знака гласа *о*. То се изговара на слици *око*, а глас се изводи подражавањем свиње кад роће, вабећи прасиће. Остали је поступак као и код пређашњег слова. Пошто су деца научила основне знаке штампаних слова *о* и *с*, прелази се на шчитавање, те се добијају речи *ос*, *со*. Од прве речи доноси и слику. О добивеним речима води се разговор и деца их на таблицама шарају. По мишљењу писца „деца тако добијају појам о речи писменог говора, која је мртва, коју треба изговорити, — „оживети“. Ово настрано појимање пишчево не вреди коментарисати, нити се с њим дуже бавити.

Тако иде и с другим словима.

Излишно би било изводити овде и друге непотпуности и недоследности у самом поступку.

Пошто су деца свршила словарицу треба да знају читати с основним сликама штампаних писмена. Ја држим да се оваким методом не може доћи до правилног читања. Поред тога, деца су познала слова, која се у практичном животу никако не употребљују, која ће после морати да забораве; предузиман је дакле један излишан посао.

По мом схватању, оваква основа за учење писања с читањем, не може се никако прихватити.

После овога прелази на Буквар с Читанчицом. Ту, на првом листу ставља ручну припрему за писање. Кад и како да се то изведе, писац не помиње. Како за то треба више времена, не види се шта писац мисли са говорном припремом; да ли ће се деца и за то време утврђивати у личитавању слова помоћу словарице.

После те ручне припреме прелази се на познавање штампаних и писаних слова, а за то опет узима предмете што су по облику слични штампаним словима (Чугурилова слова за памћење). Почео је са *a*. Износи слику авана, с прислоњеним тучком, што треба да подсети на облик слова *a*; испод тога ставља штампано *a*, а после тога у једној линији делове писаног *a*, овим редом /, *o*, *ι*; за тим *oι*; па онда цело *a*.

Друго је слово *t* са сликом теразија. Под њима штампано *t*, па онда писано и то разложено у саставне делове, па онда цело слово и то као ново црвеном бојом. После тога долази читавање речи с писаним словима и то без одвајања на гласове и слоге, а после тога читавање речи штампаним словима и то прво гласовним, а после слоговним срицањем и на последак у целини.

Тим редом иде се даље.

Напоменућу, да је од Чугурила узео слике за памћење слова, и штампане новог слова црвеном бојом.

Неоправдано и погрешно је:

1. Разлагање писаног слова у саставне делове, јер то омеће први талан утисак и правилног схваћања и памћења облика оног писма. То се у осталом требало да савлада у ручној припреми, те за то на овом ступњу не би требало да буде тешкоће.

2. Одвајање речи на гласове и слоге (гласовно и слоговно срицање), и по његовом је методу то требало савладати у припреми, употребом словарице.

3. Тек од шестог слова *ш*, почиње штампати и курзив, ма да га нигде посебице не износи. То треба деца да схвате надахнућем Светога Духа.

4. Од знакова употребљује запету и тачку (на крају одељка), а по негде и упитни знак *n. p.* пошто је штап? Употреба тачке и упитног знака може доћи тек пошто се велика писмена изуче.

5. Курзив умеће у читиво без икаквог реда; некад одмах после писаног, а некад у средини и на крају штампаног слога. Рад без смишљеног система, свакако је за осуду.

6. Употребљује, учећи мала слова и особне именице, што је некоректно, и што је још у Натошевићевом буквару одбачено.

7. Погрешно је, што на овом ступњу наводи речи у разним падежима (пас, пса, псу, пси, псе). На том ступњу учитељ о томе не може водити разговор.

Добар му је избор речи и реченица у читиву, изузев употребу особних именица и некојих недоследних реченица, као: „тетин стева написао сва слова“. Од куда ће написати сва, кад дотле није научио ни половину.

Читање речи с обе стране свакако је подесна забава, но сама забава и ништа друго, и мора се у школи избегавати. Поред тога томе се може пребацити и неприродност, јер деца неће никад читати натрашке. То је у осталом незгодно и за то, што се ту често једно слово мора да придода другој речи, да би се добила цела реч.

Додавање лакших песмица и на овом ступњу, може се оправдати, али је недоследно, што писац ту особне именице пише великим словима, која деца нису још учили.

Теже речи за читање могу као засебан напис изостати. Припремом су се требала деца да свикну, да могу сваку реч прочитати. Погрешно је што је писац и овде употребио слоговно срицање.

У чланку: „звук и глас“ писац употребљује велика слова; то исто чини у чланку: „шта говоримо о стварима?“ Од куда употреба великих слова, пре но што се она познаду?

Градиво у тим чланцима покушано је да се изведе у врло неправилним стиховима. То не сме бити. Стихови и у Буквару, морају имати правилан ритам и слик.

Тек после тога долазе: мала и велика слова. Ту поступа овако: Излаже у четир линије прво мало, па онда велико писано слово; до њих долазе мало штампано, и велико с иницијалима. То је сасвим неприродно. Право велико слово се и не показује, већ одмах украсно слово, које се налази само у извесним лукративним издањима. Украсним словима на овом ступњу нема места у Буквару.

Добро је, што за читиво узима већином лепе пословице, а рђаво је, што има и таквих ствари које су деци врло далеко, те се не могу објаснити. То исто важи и за поједина имена, која се ретко чују. Имена српских река, планина, градова и покрајина, премашају круг дечијег сазнања на том ступњу, те и то у Буквару мора отпасти.

Овај чисто букварски део, написан је на погрешној основи и без доследно изведеног система, те се с тога не може овакав, какав је ни направити, нити примити за школски уџбеник.

Да рекнем коју реч и о читанци.

Бушњетић је груписао читиво у пет одељака, и то: школа, кућа и дом, домаће животиње, друштво, отаџбина или домовина. Кад узмемо да су домаће животиње у дому, онда би тај одељак могао да се споји са одељком дом. Како би се у та четир одељака могло унети доста градива, које би служило за образовање срца и духа дечијег, ипак тим распоредом није обухваћен цео круг дечијег сазнања. Но кад би и прихватили овакав распоред, ипак је избор читива некритичан.

Тако би из ове читанчице морали отпасти као по све лоши чланци: у I одељку 3. На почетку школске године; 4. Дете које зна читати; 6. Дете које не зна читати; 7. Шта вреди школа?; 9. Најбољи друг; 11. Несташни Јоле; (ту помиње слушавање и клечање, чега у доброј школи нема); 14. Мала Добрила. У II одељку, 16. Учим се!; 17. О кући; 19. Наша соба. У III одељку има много чисто дескриптивног читива, које, онако какво је не подноси за Буквар. Ту би отпали скоро сви написи. У IV одељку, 42. Како је лепше (и ако је то лепа Змајева песма ипак није за Буквар); 51. Петар и Радан; 61. Не псуј; 69. Алсеник; 72. Мачак и Мишеви (због сувише ученог закључка). Из V одељка, 76. Молитва малог Србина; 77. Живео нам Краљ (ваља заменити лепшом песмицом); 79. Српска Земља (за I разред сувише рано).

Добри су чланци: 3. Добар почетак; 4. Учтиви ђаци (само би ту требало заменити играње ораха, са другом лепшом дечијом забавом, јер је у игрању ораха почетак навике коцкању); 18. Ветар и деца; 20. Жижке; 22. Ватра и деца; 23. Не играјте се око бунара; 24. Лествице; 25. Кола; 26. Ножнице; 28. Страшљивац; 29. Кажу хвала; 30. Кућни закон за школу; 43. Милица; 45. Пас и Мачка; 47. Хроми и слепи; 48. Труле јабуке; 49. Свађа; 50. Врбац под капом; 52. Коштице; 53. Говори истину; 55. Јаре и вук; 56. Голуб и чела; 57. Рђа за злато не пријања; 58. Мирко и Радојица; 59. Несташни дечаци; 60. Не лажи; 62. Квочка и пилићи; 63. Добро дете; 64. Три лептирка; 65. Лакоми Миш; 66. Што није твоје не дирај;



68. Мачак и Курјак; 73. Љубав према ближњему; 74. Савети; 75. Молитва; 78. Наша Отаџбина.

Написи, које нисам овде навео, или су сумњиве вредности, или их треба са свим прерадити. Бушљетић је био нарочито у избору многих пе-  
смица несрећан, јер су скоро све без вредности. Што ваља, узето је већи-  
ном из старе Матошевићеве читанчице. За састав овакве букварске читанчице  
ужно је свакако јаче познавање литературе, а и већи естетичан укус.

Према томе и ова читанчица не би могла оваква каква је поднети за  
учбеник у I разреду. За то сам мишљења, да се овај Бушљетићев Буквар на  
овој утакмици одбије.

Писцу се мора признати добра воља, да општој ствари користи и тежња  
да наставу унапреди. За похвалу је и његова марљивост, јер се трудио, да  
већину написа и сам илуструје.

## II Буквар Владимира К. Петровића

### а. Припрема.

1. Неумесно је, што је у састав Буквара унео припремно цртање; то  
не иде у упуство.
2. Сlike у припремном цртању позајмљене су из Јовићевог Буквара.
3. Неумесно је унео у састав Буквара припремно писање, јер и то не  
иде у упуство.
4. Припремне црте за писање су добро узете из познатих упуства,  
но ипак су неке важније изостављене, н. п.  $\int$  (за К)  $\cap$  (за Р) и друге.

### б. Словарица.

1. У њој слике основних речи треба да послуже као подлога за усмену  
анализу и синтезу и ако су после исте слике и исте основне речи употреб-  
љене и у букварском делу на челу сваке лекције, те се могу деца покази-  
вати исто онако као и у Словарици.
2. Неумесно и бесмислено је, што је и он примио Јовићев проналазак  
нарочито *почетничког писма*, које не постоји у типографији, те га деца мо-  
рају заборавити одмах, чим почну учити рукописно писмо. То је излишан  
експеримент без циља. То је дангубица, која се не да правдати. Време се  
губи у шарању писмена која у истини не постоје. (Ж, У, Х).
3. За подлогу усмене анализе и синтезе слова су излишна, јер то онда  
није *усмена*, већ писмена анализа и синтеза. То би значило, почети Буквар  
без претходне аналитичко-синтетичке спреме, а то је стара грешка у настави,  
која се не сме поново уводити у наставу.
4. И у овакој Словарици, каква је ова, недоследно је изведен принцип  
основних речи (да представник буде на почетку или на крају). Код њега је  
представник или *у почетку* речи, н. п. ат = а, сат = с, пас = и, и т. д.,  
или у средини: рода = д, бич = и, или на крају на пример, маљ = љ.  
То је погрешно, јер тек што се дете свикло, да ново непознато слово тражи  
у почетку речи, дају му се такве основне речи, где је представник у сре-  
дини или на крају, као да га тим хоћемо да заваравимо. То се противи и  
психолошком начелу о асоцијацији, јер с основном речи, дете је у својој  
свести асоцијало и дотични глас, којим се она почиње. Кад дете заборави  
име писмену, сећа се бар оне речи, на којој га је познало. Сад је питање,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

шта ће дете на то подсетити, кад дотични глас није на почетку речи, дакле, онде, где га је дотле увек налазило. Правилно би било, да се за основне речи бирају такве речи, да се у њима тражени глас налази увек на истом месту. Основне речи, с представником сад у почетку, сад у средини, сад на крају, само ће децу збуњивати. На што та забуна у настави, кад је у српском језику лако учинити избор речи, које су за то подесније, да деца тражени глас могу наћи увек на истом месту.

Ако се писац руководио по немачким писцима, који често узимају за представнике такве речи, где је глас у средини или на крају, он онда губи из вида то, што Немци имају и таквих гласова, који се ретко или никако не налазе у почетку речи, већ обично у средини или на крају речи (ä, ö, ü), или се поједина слова изговарају другојаче на почетку а другојаче на крају речи (н. п. *But, Daß*). У српском језику нема тога, те се не мора одступати од једном већ постављеног начела.

5. На страни 8. Словарице су слике као подлога за очигледну наставу све без нормалне речи. Ако је принцип „Словарице“, изведен на страни 1—7 оправдан, онда је оно на страни 8 (слике без основне речи) контрадикција том принципу. Овде се не зна шта је писцу циљ, — анализа и синтеза, или очигледна настава. Ако испод слика морају бити потписане речи, зашто то није и овде учињено?

6. На страни 9. речи за писмено шчитавање почетничког писма представљају апстрактни појмови: са, та, па, на (предлози и свезе). То је у писменом шчитавању неумесно и сувишно, јер се ту тражи све што је конкретније, да се лакше разуме и да послужи за основ очигледној настави. На истој 9. страни, речи су анализане на слоге: са-са, та-са, ча-па, та-ко. То се противи начелу синтезе, која тражи, да се оно што се шчитава (оно, што је за синтезу), не анализира ни у слоге ни у гласове. Слогови у Буквару немају места. Ту може бити само оно што представља појмове и мисли (речи и реченице).

7. У своме објашњењу сматра писац једносложне речи као најбоље да се узимају за основне речи. Но он има таквих једносложних речи у којима су сугласници нагомилани. Такве речи су најтеже за шчитавање. Н. п. основна реч *штап* много је за шчитавање тежа од сложене речи „шапа“.

#### в. Буквар.

1. Прва реч је *поп*. Она је неподесна за то, што је сложена из три, а не из два гласа. Подеснија је за то реч *ат*, коју је писац узео у словарици.

2. Код новог писмена (представника) неумесне су помоћне линије, јер кваре чистоту писменог облика. Није овде главно размер писмена, већ његов први облик. Боље је, да то дође на свршетку те лекције, пошто су деца облик већ схватила; тада им се могу предочити размере. Представа о слици писмена ће тако бити јаснија, а циљ се опет постизава.

3. Саставне црте око новог писмена штетне су за упознавање новог облика. Анализујући облик у састојке, губи се представа целине, а она је овде главно. Аналисањем у састојке, деција се пажња растројава, а тога не сме бити. Но крај тога је овде то још и сувишно, јер деца су у припремним вежбањима научила све саставне црте писмена.

4. Слика „поп“ која стоји пред црвом није zgodna за то, што је сложена: поп и црва. То је у директној противности с циљем слике, која треба увек да представља прост, изолисан предмет, коме се може придати само једно

име, из кога се може извести само једна основна реч, а никако два имена, две речи (поп и црква). Такве су слике и код писмена а, е, к, б, х, з, д, ц, ф, и, м, њ.

5. Грађа у вежбањима за читавање није методички сређена.

а) за писмено читавање у Буквару употребљују се бесмислени слогови, оп, по, о-по; то се чини без потребе, јер се начело поступности може тиме задовољити, што се слогови читавају при усменој синтези, као и у почетку писмене синтезе на табли. То је у Буквару излишно.

б). речи се не спајају синтетичним стапањем својих гласова, већ аналитичним везивањем слова за слово, или слова за слог; с тога су му речи најпре раздвојене на гласове о.....п, п.....о, или на слоге по-по. Развлачење гласова у речи супротно је синтетизирању, стапању, читавању гласова. То утврђује штетну навiku, да дете, читавајући реч, не узме у вид сав њен гласовни склоп, као што изискује природа синтезе, *већ глас, по глас*. п-о-п или *слог по слог*, н. пр. по-по. Таква штетна пракса не сме се пуштати у Буквар.

6. У чативу су употребљене многе бесмислене речи, од којих наводимо: о-по, о-то, по-со, го, шо-ња и т. д., па исто тако и многе безначајне речи: по, ото, са, па-но, пи, ту, ови, сво и т. д. Сем тога и речи које далеко надмашују дечије схватање н. п. сто-то (већ у трећој вежби), мај, тег, хар, укус, сига, Ерцеговина, Ерцеговци, и т. д.

Неграматичке речи: *мети* коње на сто (место метни), *трине* место трине, спаваћи, оди, огрно, кокочица (м. кокошица), незна (м. не зна), сунчева светлост (м. сунчана светлост).

Има прилично и баналних и несмислених и празновних реченица н. пр. сео на пепео, он га штита, носи ми плех, силази са стола, улар мога коња, цигерица од јарета, један је мање од два, тесан сто (место узак сто) и т. д.

7. Узима туђе речи: плек, тазе, гас, гага (циганско погрдно име), Николета (талијански или влашки), Оливера (само историјско име) и т. д.

Учећи мала писмена већ употребљује особне имицие и пише их малим почетним словима: ана, ната, саша, сара, Срби.

8. Често ређа речи непажљиво: краљ, каља, ерби, сврби.

9. Основне речи испод слике пише двоструко, н. пр. к.о.з.а, коза; рог, р.о.г. Друга реч је с раздвојеним словима. На што то? кад понављање слова ставља редовно испод текста.

10. Има и погрешних реченица, на пр. неко каже цам, а неко окно, (цам није окно већ стакло), не ори међу на њиви, крњ нос, стреха капље (не капље стреха, већ: са стрехе капље); Шапчани се зову они који живе у Шапцу (онда жене и деца у Шапцу нису Шапчани). У Радике свега више, (није више, него бисе), ћукавац пева (место ћуче).

11. Има реченица у васпитном погледу сумњивих, н. пр. Маћеха није мајка (каква је то поука за сироту, која има добру маћеху?). Стани на сто! (децу је и онако тешко одвикивати од пентрања, а овде се то баш истиче). Грлица је просо брала а другоме није дала (крајња себичност).

12. Нашао сам примере мењања глагола у садашњем времену: ја учим, ти учиш, он учи, ја пишем, и т. д. Чему ова граматика у I. разреду?

13. Међу особним именицама код слова ч има и Чутурило (ваљда за то, што је и он писац једног Буквара!).

14. Код слова С, О, и Ф узима за штиво поделу времена, што по програму иде у II. разред.

15. Код вежбања великих слова има једна реченица увек два пута изложена, и то: једанпут с рукописним, а други пут са штампаним словима, н. пр. Храни мајка два нејака сина, прво рукописно, па после штампано. То није нужно, јер се може наћи и друга погодна реченица, да не буде понављања.

16. Буквар је састављен по начелу чистог метода с писањем (reine Schreib-Lesemethode). Грађа за читање је код великих писмена проширена и у том делу изнесени су већ краћи поучни чланци у песми и прози. То је добро; тиме се код деце буди интерес за читање, а пружа се и поука. Но и ту се отишло далеко, јер има таквих предмета, који би се морали узети као засебна јединица с нарочитим поступком, а овде је ипак учење читања, односно познавање појединих слова главна, ствар. У том тексту има такође ствари, којима се може много шта замерити. Поједине песмице су или слабе појетске вредности, или им је ритам погрешан. То не би смело бити. „Оче наш“ изведен је само на српском, а не и на словенском језику, као што је програмом утврђено. — Богојављење не славимо зато, што се тај дан Христос крвнo, већ за то што се тог дана јавио у три лица Бог, отуда и онај народни поздрав о Богојављењу: „Христос се јави!“ — Христос васкресе, место Христос васкресе; висићу коњу (?); раздвојене копите у краве; место крива има расцепљене панке. — Бог може начинити све (Бог ствара, а човек може начинити нешто). Све су то грешке или због непажње, или неразвијаности. Такве се ствари деци не могу давати на читање.

17. Рукопис није удешен за штампу.

Нигде није обележено, каквим ће се словима што штампати. То би се у осталом могло и доцније учинити.

### Читанчица

Ту се налази свега 27. кратких чланчића, који су по себи лепо; десет их има и у букварском делу. Распоред грађе је без плана и система. Чативо је једнострано, већином белетристично. Из области живота у природи: Врт, вива, шума, вода и т. д., нема ништа. Иначе се чативо одликује ванредном простотом, која детињем узрасту одговара. Па ипак ово није читанка која се додаје Буквару.

Писац је показао да има учитељског дара, но штета је што нема вишег стручног образовања. Да се то удружило, свакако би и овај посао испао боље; но овако га је тешко и исправити, да се може увести у школу као уџбеник.

### III Буквар под псеудонимом „Развитак“

Писац овога Буквара изложио је у засебном додатку основна начела, по којима је овај Буквар разрађивао. Из овога се види, да је то спремао педагог, који врло лепо излаже све шта треба од доброг Буквара тражити. Ну, баш то нам показује да Буквар није тако лако написати, јер ни он није умео да га напише према оном, што од њега тражи.

У својим напоменама под 2. писац одваја мишљење о Словарици, тврдећи, да је она не само сувишна већ и непотребна, неприродна и штетна. За то предлаже да се она због своје сувишности, непотребности а и из економских и практичних разлога са свим изостави.

Ми потпуно усвајамо разлоге које он ту наводи против Словарице, а своје посебне разлоге о том изнели смо код Петровићевог и Јовићевог Буквара.

УНИВЕРЗИТЕТСКА  
БИБЛИОТЕКА

Да би одговорио захтевима стечаја који је за Буквар објављен, он је саставио Словарицу, али не онакву као Јовић. У овој Словарици нема оних измишљених слова, која не постоје. Ту су просто изложене слике нормалних речи, а под сваком је мало рукописно слово, којим се реч почиње.

Ова Словарица послужила би као грађа за припрему писања с читањем по аналитичко-синтетичном методу. Дете би, пре но што почне учити да пише и чита, фиксирало почетни глас сваке нормалне речи, и по свршеној припреми, учило би гласове писати и оно што напише читати.

И овај писац узима за прву ручну припрему просте цртеже, које је ставио на првим листовима своје Словарице. Као код Јовићевог, тако и код овог Буквара, мислимо, да ти цртежни прегледи могу доћи пре у упутство, а никако у Буквар. Њих може бити много мање а и с лепшим избором, јер деца за време припреме треба да се увежбају и у писању саставних потезова ових писаних слова. То им је нужно, чим почну слова писати.

Писац је начелно Словарици противан, те је на њену обраду обратио мању пажњу, па како је он не узима за подлогу при учењу писања с читањем, ни ми се на њој нећемо задржавати, већ ћемо одмах прећи на Буквар.

*Буквар* је написан на основици аналитичко-синтетичног метода писања с читањем. Напред је изложено оно што иде у ручну припрему. Говорна припрема, анализовање и синтезовање речи, врши се упоредо с ручном припремом. Наравно, да то у Буквар и не улази.

За учење самог писања с читањем употребљен је мешовити метод с писаним и штампаним словима. Курсив, као споредан, и варијација штампаних слова, оставља се за после (10. т. пишчевих основа). Томе се нема шта замерити.

Писање с читањем изводи се са ове 22 нормалне речи: 1. око = *о к*, 2. очи = *ч, и*; 3. нос = *н*; 4. поп = *п*; 5. топ = *т*; 6. чаша = *а, ш*; итд.

Овај избор нормалних речи противан је начелу, кога се писац држи у словарици, где дете код нормалних речи фиксира почетни глас. Овде је то начело сасвим одбачено, јер се нужни глас тражи у почетку, на крају и у средини речи, а из седам нормалних речи фиксирају се чак и по два гласа, на пр. око = *о, к*; очи = *ч, и*; чаша = *а, ш*; пила = *л, е*; књига = *њ, г*; зец = *з, ц*; дрво = *д, в*. Нормалним речима у почетку су гласови: *н, и, т, м, р, љ, ј, ђ, њ, ђ*. На крају је *ж* (нож), у средини *б* (жаба), у (њушка), *х* (ухо), *ћ* (кућа).

То је за децу права пометња. Навикла да фиксирају гласове на почетку нормалних речи, сад их одједанпут налазе на сваком месту. Свакако би писцу овај Буквар испао боље за руком, да је остао веран оном начелу, које је био прихватно у Словарици. Слова је могао узети или по графичној сличности, или другим редом, који би му био погоднији. Ну он је за тај посао узео другу нову подлогу.

У 7 тачки својих основа, писац истиче, да у нормалним речима буду, сем нових слова, сва остала позната, да би деци упадало у очи оно што је ново. Он против овог начела грешни, тражећи у појединим речима по два слова.

Прва му је нормална реч у Буквару *око*. По том методу, дете мора да фиксира целу ту реч и да одмах упамти облик та два слова *о* и *к*, а оба да учи и писати. То писац изводи овако. Излаже слику *ока*, под њу испишује писмена слова из којих се та реч састоји, па онда испишује име нормалне речи *око*. Под тим долази то исто штампано. То значи, да писац није схватио метод нормалних речи. Ту је слика нормалне речи, а под њом може бити писана и штампана реч. То је у Буквару зато, да то деца што боље

фиксирају и упамте. Писмено анализовање овде нема смисла. То може доћи више из красноречних обзира, на крају сваке лекције.

У овој првој лекцији познала су деца *о* и *к*. У другој лекцији нормална је реч *очи*; ту треба да познаду *ч* и *и*. У трећој лекцији основна је реч *нос*; ново је слово *с*, итд. За једну лекцију су свакако сувишна два нова слова. То може једино бити код прве нормалне речи, по код других никако; доста је да дете упамти облик једног писаног и штампаног слова и да га поред тога научи још и писати

Према томе, овај цео одељак, у коме се учи писање с читањем помоћу нормалних речи, изведен је погрешно, противно начелу тог метода и с тога се овај Буквар не може овако усвојити. Сем тога, ради јасноће, треба да отпадне линије за рукописна писмена, оне би могле доћи само онде, где се на крају рукописно и штампано писмо још једном истиче. О томе сам говорио више код Петровићева Буквара.

Сам почетак овог дела букварског, погрешан је. *Око* није погодна реч за почетак, нарочито због писмена *к*, које је сложено и спада у писању међу најтежа писмена. У настави влада начело поступности, те га се морамо и овде придржавати. То исто важи и за писме *ч*, које у овом Буквару долази треће по реду. И њега деца пишу с великом муком.

Писац у једној тачки својих основа поставио је ред по коме треба да иде учење и познавање слова. Он ту истиче, да треба прећи прво кратка слова, која се пишу између две линије, па после дугачка, која се пишу између три и четири линије. То је погрешно. Деца су у ручној припреми писала све потезе што се налазе на писменима, она су писала у две, три и четири линије. Нема дакле разлога, да деца уче најпре писати слова само између две линије, јер међу њима има неколико сложених и тешких, која је боље доцији предузети. Прво треба предузети простија слова, без обзира на линије.

У 5 тачки, писац истиче, да се узму за нормалне речи оне, чија је слика предмета несумњива, те дете не може казати што друго, но оно, што хоћемо (као што за слику оса могу рећи и чела, муха, стршљен итд.). Свакако је овај захтев оправдан, но он се ипак тешко свуда изводи. Нормална је реч полазна тачка за разговор и очигледну наставу, те зато мора бити ствар, која може децу заинтересовати. Ако је та ствар мања, то се може донети у школу, добар ће учитељ то увек урадити, те ће им прво показати ствар, па тек онда их упутити, да осматре слику у Буквару. Мала се деца свакако теже разбирају у сликама, и онда, кад су оне много веће и разговетније, но што су у Буквару. За то ће учитељ, где год може, деци прво изнети саму ствар; то може урадити и са *осом*, и онда ће свакако, показујући слику, добити правилан одговор. Но и сам писац је узимао нормалне речи од таквих предмета, које већина деце није никада видела. Колико је деце у селу видело топ? па цамију? па и самог јелена?

И дијалекат се, поред све пажње и обазривости, не може избећи. Зеца ће сва деца источне и јужне Србије звати зајац, ма да је то једна од најпогоднијих нормалних речи. Учитељ ће ту имати увек да исправља, ма како погодан био избор нормалних речи.

Истаћи ћу овде још и ово: за нормалне речи треба бирати такве слике, које представљају цео предмет, а не само један део неког предмета. Детету изгледа неприродно, кад види насликано једно око за се, или два ока једно поред другог, јер оно је навикло, да све то гледа на глави.

Верујем, да је за почетак у српском језику врло тешко наћи кратке непогодне речи. Таквих је речи мало и отуда су писци букварева прибегли речима: *ос, ат, сат, иои* итд. Критичари тим речима највише замерају, но ко год почне буквар писати по методу нормалних речи, не може ове непогодне речи никако да избегне. То се види и на свих ових пет букварева, које сада оцењујемо.

Чативо је у овом делу правилно и одабрано; није просто ређање речи, већ одмах се траже реченице, које децу могу више заинтересовати. Тако већ код четврте слике имамо: син носи сноп, скини сноп итд. То је добро и реченице које употребљује, врло су погодне.

Писац нам у својим основама није објаснио једну недоследност, на име зашто код писаног слога не употребљује никакав знак, а код штампаног употребљује најпре запете, а после чак и знаке питања и дивљења.

Пошто су деца тако научила сва мала слова, писац износи три прегледа свих малих слова и то: 1. по реду, како су учена; 2. по реду сличности; и 3. по реду азбучности. То је излишно. После долази исто штампаним словима. То понављање једног и истог материјала убија интерес.

За овим исписује самогласнике, на онда сугласнике Граматици нема места у Буквару

После тога прелази на велика слова, почињући прво с писанима. Ту на стр. 29. излаже их по реду сличности заједно с малим; на стр. 30 у истом реду без малих; и после опет у реду како иду у азбуци. Препишујући, деца треба да их науче. Но то би морало трајати неколико дана. После тога долазе по азбучном реду најпре мушка, па онда женска имена, а после презимена и једно писмо, у коме се истиче која се велика слова разликују по облику од малих. Тим редом хоће писац да научи децу писати велику азбуку. Човек се мора довијати, како би то радио по овом Буквару; но ма колико мислили, не остаје нам други начин, но механичко преписивање; дакле, оно што је најгоре. Куд и камо је овај одељак у опште боље изведен у Буквару Петровића и других конкурената.

За тим се прелази на штампана велика слова. Ту су по азбучном реду поред малог, штампана велика, најпре управна, а после коса. За овим само велика слова у азбучном реду, па онда велика курсивна. Тако се то ради по граматицама, из којих одрасли хоће да уче стран језик, али тако се не може радити с децом од седам година. Много је гражити од тако мале деце, да упоређивањем разликују и упамте тридесет разних облика од једанпут.

Поред тога, овде су узета коса курсивна писмена. Према томе и овај је одељак израђен погрешно.

Писац је у својим основама истакао, да децу треба научити, где се пишу велика слова. То је добро и то чине сви добри учитељи, но и та ортографска правила немају места у Буквару. У Буквару не сме бити никакве граматике. Изводећи то, писац је „прећерао“ заборављајући, да је круг дечијег знања још врло узан. Тако, по грађи, коју је унео у написима: вароши и села, реке и потоци, брда и планине, земље и народи, писац претпоставља, да деца долазећи у школу, знају сву Србију и друге српске земље. То је сасвим неприродно, јер то деца уче тек у III и IV разреду.

Леп и врло погодан је напис на 39. стр. у виду приче о Завиду, а остало му не ваља.

Написи: чиме што радимо, гласови у животиња, ко шта ради, занимања, како ко шта ради — добри су, а нарочито за овај део Буквара. Тако исто добар је и напис Божић.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIL



Према томе, овај Буквар не ваља, поглавито због погрешно схваћеног метода учења писања с читањем, помоћу нормалних речи. Но и поред тога, писац није био доследан начелима, која је сам истакао, излажући, шта треба тражити од доброг буквара.

О самој читанци напоменућу ово :

Писац тражи, да у читанку уђе грађа већином моралне садржине, која је за децу разумљива и близу живота њихова (породица, кућа, школа црква итд.); а уз ово, да дође све оно што везује за остале предмете и потпомаже њихово изучавање. Грађа дескриптивне садржине (прости описи правила и упутства да се избегава јер је тежа и без интереса. Грађа се треба да изнесе према времену, кад ће се предузимати.

Излагање треба да је просто и више дечијим језиком, пазећи и на чистоту књижевног језика.

Тачке 19. 20. 21. 22.

Све ово може се прихватити, ну писац се и у томе није придржавао својих одредаба.

Истина, у Буквару је дескриптивна грађа мања (има је 14—15 чатива), но и од тог градива ваљало би много шта да отпадне, јер премаша дечије схватање у том добу. У те чланке спадају: свет, стране света, време, пролеће, лето, јесен и зима; бура. Сви ти чланци немају онакви, какви су, места у Буквару. По неки од њих могу доћи у читанку за II, III, па чак и IV разред. Ту је и једна читава збирка народних пословица. Боље би било, да су оне распоређене поред појединих чатива. Да дете појми смисао неке пословице, пужно је да се она узме као једна методска јединица. Ово би наводило учитеље, да пусте децу, да те пословице науче на памет, а да их потпуно не схвате.

Приповедног чатива моралне грађе има 40 написа. Ово је изведено лепим дечијим језиком; но, и ту има ствари које би могле изостати, јер истичу једно и исто, тако н. пр. Мишић стр. 29; Лакоми миш (30); Непослушни Зека (31); Квочка и Пилићи (32), четир су причине с једном истом поуком. Па има тога још и више. Деца у том добу много греше из несташлука, било из лакомислености или других узрока. Те грешке дечије прибрати и зле последице њихне оцртати потпуном причином, свакако су најзгоднији материјал за букварску читанку; тога има доста у овом буквару, а исто тако има и других прича, у којима се деци износе друге врлине пред очи. Наравно, да у тој грађи има много чега из старих букварева, али се те исте приче налазе у букварима свих народа, оне се не могу изоставити ни из једног буквара.

Песама има у овом Буквару много, ну без избора, те их половина може отпасти, јер су по садржини за децу што посећују забавишта, или не заслужују да се узму за методску јединицу. За забавишта су: сестра и брат, материце, чик погоди, лутко моја итд. Неке би морале отпасти што немају никакве вредности, неке опет што су за старију децу.

Према томе и овај део овог Буквара не може овакав какав је, бити примљен за уџбеник I. разреда.

Стога сам мишљења, да се и овај рукопис, овакав какав је, не може примити за уџбеник у I разреду наших народних школа.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



## IV. Јовићев Буквар.

## а) Словарица.

Јовић је први у букварску литературу унео неку врсту уводног Буквара, у коме нема никакве друге букварске грађе до једино 30 основних слика, са толико основних речи, као што се то налази у сваком другом буквару, који је написан на основу метода с нормалним речима. У првом издању свог Буквара Јовић је тај део чак и засебно штампао, под насловом „Словарица“. Сам наслов „Словарица“ непогодан је, јер се по досадашњој пракси тако зове једно наставно средство, апарат за шчитавање (Lesekasten). — Јовић је лао сваком детету збирку мањих, простих ликова од слова, да помоћу њих учи шчитавати поједине речи. У ствари је главни циљ Словарице шчитавање дакле синтеза. Но како се без тога не може доћи без претходне анализе речи на гласове, Јовић одређује у објашњењу, ка своме буквару циљ своје Словарице овако: „Словарици је задатак да олакша анализу речи на слокове, јер се оно, што ученици чују на ухо, понавља на око и на руку, која црта простија слова“. Ову Јовићеву одредбу је тешко објаснити. „Словарице је задатак да олакша анализу речи на слокове.“ Но учитељи добро знају, да анализа речи на слокове нема никаквих тешкоћа; она се савлађује врло лако, те ми је чудно, зашто Јовић при настави писања с читањем баш томе даје велику важност. Оним додатком, да ученик, „оно што чује на ухо, понавља на око и на руку која црта слова,“ чини ми се, да Јовић истиче, да је главни циљ Словарице познавање слова. Но самим познавањем слова не долази се никако до читања. Дете може познавати сва слова, оно их по његовом начину може и цртати, па опет да не зна читати. И пре сто година су деца на птици научила слова, па опет је било муке, док науче читати. За то је требало дуго времена. Данас се то тражи брже, а свакако се брже и сигурније постиже, наравно ако се ради по рационалном методу.

Да се научи читати, нужно је: прво, да деца знају слухом разликовати све гласове што их чују у речима; друго, да их говорним органима правилно изражавају, и треће, да се у исто време навикавају изговарати све гласове једном речи. Прво се постизава анализом, друго разговором и упућивањем, а треће синтезом. Зато је модерна дидактика прихватила за учење писања с читањем познати аналитичко-синтетички метод, који је данас до ситница разрађен, те деца науче писање с читањем без никаквих тешкоћа.

Изгледа ми, да је Јовић хтео Словарицом тај метод да усаврши, али он то није постигао, јер се удало од праве подлоге тог метода. По том методу траје говорна и ручна припрема 6—8 недеља, па кад се то пређе, онда тек почиње учење писања с читањем. Ту се деца вежбају у правилном изговору речи, ту се науче анализовати речи на слокове и гласове и правилно их изговарати, па напоследак и спајати их, изговарајући их једном речи. Кад се то постигне, лако је прећи на познавање слова и читање; онда нема никаквих тешкоћа. Како се међу тим и рука вежбада, пишући простије и сложеније знаке, из којих се слова састоје, природно је, што се по том методу почиње одмах с писањем, те се оно, што се напише, одмах и чита. Зато се тај метод и зове, метод писања с читањем.

Та говорна и ручна припрема је овом Словарицом ометена. Говорна припрема се ограничи на нормалну реч, у којој се анализом траже гласови, после се за те гласове узимају слике слова, којих у књигама нема нигде. Та слова се цртају, или боље да кажем шарају, па онда се из словарице вади слово по слово, па се поново склапа реч. Кад деца науче више тих Јовићевих слова, онда ће ана-

дети по соби отнасти, и деца ће синтезом склапати речи, па вадећи их из збирке, често ће долазити до апсурдних слогова, и бесмислених речи које не могу изговорити. Тако ће се прећи и нехотице у један механизам, који разум не бистри, већ затупљује. Запостављањем, да не кажем отпадањем анализе, словарицом се прелази у формално срицање и шчитавање, што је одавна осуђено као штетно и неуупутно.

Ручна припрема је такође неподесна, ту деца не пишу, већ шарају неке слике, сличне штампаним, а не писаним словима. Да наведем један пример:

Јовић узима у својој Словарици као подлогу за анализу гласа *c* реч *cри*. Деца, која су тек дошла, и тек што је у припремном течају отпочет посао анализе првог говорног гласа *c*, треба већ да цртају реч *cри*. Чудноват захтев, тражити од деце, да реч, коју знају само изговорити, нацртају, и то писменима, каквих нигде нема, но која је за овај циљ Јовић изумео. Не природно је тражити од почетника, да без икакве спреме цртају оваква слова. Претпоставимо, да би деца то могла и урадити, но зар не би било згодније да деца слова пишу, а не да их цртају, јер није оправдан разлог, да дете може лакше слово нацртати но написати. Но рецимо, кад би на овом ступњу деца могла слова писати, опет их не би смела писати онако, како их пише Јовић: X, У, Л, Ф, итд; њих би требало писати онако, како се она и иначе пишу, и, како ће их и после писати. Но за тако писање, Јовић дечију руку није извецбао. Па нашто нам онда служи цртање слова, која се морају после заборавити, да би научили она, која су нам потребна. Зашто децу да учимо онеме, од чега их после морамо одвикивати?

Кад би Јовић у свом правом Буквару почео да децу учи познавати права штампана слова, па да их само с њима учи читати, онда би ова подлога и имала смисла, јер ту бар има и неке сличности, али се и он у свом правом Буквару држи метода писања с читањем, јер у исто време учи децу писати и читати оно што напишу, а за то му овако шарање слова не служи никако као ручна припрема. Он за то за свако слово мора да предузима вежбања деце у писању основних црта, из којих се састоји писано слово. То је градити од једног посла два, и то неспретна и непоуздана посла.

Постоји, до душе, у Немачкој један покрет, да се настави писања с читањем даде други правац, који има сличности са оним, који Јовић заступа. Песталоције је при овој настави истицао очигледност, а неки немачки учитељи дошли су до убеђења, да једино то није довољно да се постигне циљ, већ да за то треба и стварања, као што је то Фребл препоручивао још 1850 године у својој педагогици за дечија забавишта. Ту он у свом чланку: „Wie Lina lesen lernt,“ истиче: како мати показује Лини, како ће помоћу пругића састављати слова и речи, почињући то од свог имена. После се састављају и друге речи: мати, отац итд. а за тим се то преноси на измрежану таблицу простим правим и кривим цртама. Ту мисао је разрадио Н. Drewke, у својој расправи: „Wie Lina zunächst lesen und erst später schreiben lernt,“ много опсежније. Поред свега тога ни велики педагошки ауторитет Фреблов, није могао за собом да поведе немачке учитеље, да за њим пођу. У новије доба истичу ту идеју понова Henk у својој расправи „Reform des Lese — Schreib und Sprachunterrichts.“ — Berlin 1900. Lehmsenk у својој расправи „Der Prinzip des Selbstfindens — Dresden 1900. — Wigge, у својој расправи „Der erste Sprachunterricht nach dem Prinzip der Selbstthätigkeit. Dessau. Они тврде да прва основна настава има да почива не само на начелу очигледности, већ и на начелу стварања (Darstellung). Деца да би нешто добро пој-

мла, морају и сама да раде, јер су главне двери сазнања сопствене руке, које нешто стварају.

Они траже, да у првој елементарној настави буде удружен моменат стварни, морални и технички. Код њих се налази и цртање простих писмених облика, као код Јовића, и састављање слова помоћу штапића, и калуповање од блата, воска итд. Ну код њих има нешто, чега код Јовића нема, а то је одређена идеја, која осветљава један сасвим нов пут за ту наставу. Тај пут је за Јовића непознат, јер он Словарицом тежи да само поправи онај метод, који је у нашим школама већ примљен. Мени се чини, да га њом није поправио, већ само покварио. Ну како се за Словарицу већ ангажовао, свакако ће га поменути писци подстаћи, да о свом методу са Словарицом још више размишља, па ће га временом, можда и поправити.

Као што ми је познато, већина српских учитеља, одбацила је Словарицу, те је и не употребљује, што значи, да је тај Јовићев покушај већ по себи у пракси одбачен. Од петорице писаца, који су поднели Букваре на оцену, двојица су одлучно противни „Словарици,“ наводећи за то оправдане разлоге, које и ја потпуно уважавам. Слажући се с њима (псеудоним: „Развитак“ и Ст. Чутурило), ја сам мишљења, да се Словарица из Буквара избаци, јер она учено писања с читањем само смега.

Сем Словарице унео је г. Јовић у састав Буквара и припремно цртање. И ако стручњаци у том нису још сложни, да ли је цртање код почетника у опште могућно и умесно, ми се инак држимо, да је оно већ у првом почетку наставе потребно и корисно. Ну, ако је код почетника оправдана настава у припремном цртању, није тим речено, да је потребно у Буквар уносити и збирку систематисаних цртежних облика. Све што почетник црта на својој таблици, мора учитељ показивати на школској табли. Учитељ ради на табли, показујући деци како се ради; деца пазе како учитељ ради, — подражавају његовом раду, — она раде заједно с њим. Па кад тако изискује методика, какав циљ има збирка цртежних облика у Буквару?

Пре свега, деца не смеју радити по прегледима из Буквара без учитељевог показивања, већ по оном, што учитељ, показујући нацрта на школској табли, јер би то иначе била груба злоупотреба у настави, какву себи допуштају несавесни наставници.

Збирка цртежних прегледа, сређених по принципу методичне поступности није за децу потребна; она је потребна само учитељу. Ну, тада овакој збирци није место у Буквару, већ у упуству за учитеља. Ту је на свом месту, а у Буквару ће служити само на то, да у наставу увлачи штетни по њу механизам.

С тога ваља и овако системисану збирку цртежа избаци из Буквара.

## б) Буквар.

Јовић је и у овом свом новом Буквару задржао методску основицу свог досадашњег Буквара, по којој се настава у писању с читањем отпочиње тако званим мешовитим методом, а то је, да се у једно исто време почињу учити све три врсте слова: писана, штампана и курсивна. Ово је у том методу најтежи пут. Дегету се одмах показује гласовни знак у три разна облика и то прво у укоченом штампаном, па онда у косом писаном и напоследак у окресаном и дотераном курсивном облику. Ово је много на један пут. Тиме се дете доводи у забуну; отежава му се представа о гласу и његовом знаку, и што је најгоре, оспорава се синтеза при читавању, пошто почетник тешко памти писмене облике. Куд и камо бољи и практичнији је *посебни метод*,

где се најпре учи складно рукописно, па кад се писање добро утврди, и кад деца науче оно што напишу и да читају, онда се упоређењем уче друге две писменице, штампана и курсивна. Ту опадају све тешкоће. Овог се метода држе данас најбољи стручњаци у целом културном свету; он је и у нашим школама примењиван за неких 15 година, док је употребљаван први Буквар Ст. Чутурила, који је био по том методу (*reine Schreibe — methode*) написан.

Свакако и овај мешовити метод има својих присталица и код других народа, па и код нас, но за препоруку је свакако, посебан метод писања с читањем (*reine Schreibbesmethode*) и ја бих га препоручио и за српски Буквар.

Принцип о основним речима, Јовић је извео непотпуно. Тај принцип, као што сам писац у свом објашњењу признаје, тражи, да су почетнику од пре позната сва писмена те речи, изузимајући дотичног представника на челу речи. Ну већ код прве основне речи: *сри*, тај је принцип сасвим порушен, јер су сва три писмена детету потпуно непозната. Још горе је код друге основне речи: *ексер*, где су детету непозната четир писмена (е, к, е, р), а познато само једно *с*. Због неподесног избора ове две основне речи, г. Јовић у ове прве две лекције нема грађе за читање и вежбање у шћитивању. Код *с* нема ни једне, а код *е*, само једна *се*, која је потпуно апстрактна и безначајна. Због тог недостатка он ове основне речи не потписује испод слике, као што то чини иначе.

Представника, т. ј. оно слово, које се у дотичној лекцији учи, Јовић је истакао црвеном бојом. То је добро, али није ништа ново, јер је то позајмљено из првог издања Чутуриловог Буквара.

Јовић је у букварски део унео и припремна вежбања у писању, изложивши основне црте сваког писмена испод његовог црвеног тина. Ово је сасвим неумесно. Припремна вежбања у писању иду у припремни течај, где се она свршавају упоредо с припремним вежбањима у цртању. А кад се та припремна вежбања једном темељно обраде, тек онда се прелази на Буквар, и онда су основне црте писмена сувишне у Буквару, пошто су их деца већ изучила у уводним вежбањима; она су у стању написати сваки тежи облик писмена. У буквару су ове црте сувишне још и с тога, што без икакве потребе бркају на овом месту јасноћу ново-показаног писменог облика. Прва импресија треба да је тотална, а никако делимична и псецкана. Ово је пресудан психолошки закон. Док почетник не утврди јасну слику облика, он се не сме анализирати; он се мора у целини посматрати, јер ће иначе фиксирање делова бити од штете за уочавање целине, што је на овом ступњу главно. Јовић није ствари ништа допринео, што је ове црте извео на црној подлози (по угледу неких американских букварева). Ми из физике знамо, да црни облици боље и јасније одскачу на белој, него на црној подлози. Разлог, да учитељ пише по црној табли белом кредом, и да деца на црној табли крижуљом изводе опет бела слова, губи се поред јасноће, којом се истиче црно писмо на белој хартији.

Исто је тако неумесно што Јовић тражи, да деца на табли пишу једнаким танким цртама, без задебљавања главних црта. Свакако је на табли тешко разликовати танке и дебеле црте, пошто је крижуља којом деца пишу тврда, те се мора увек јаче притискивати, те ма како да је зарежемо, она брзо отуни и за то нам слова изгледају увек једнако дебела. Но кад учитељ пише меком кредом по табли, свакако ће, хтео, не хтео, истидати пред децу танке и дебеле црте појединих писмена, што их пише на табли, а и деца ће повлачећи крижуљу од горе доле, морати јаче притискивати, те ће и њихови потези у том случају бити неки дељи, а неки тањи. Да буде једнака дебелина

свих потеза у писму, требало би друкче држати оруђе којим се пише, а деца се већ у првом почетку морају научити да крижуљу држе онако исто, као што ће доцније држати и перо, којим ће после писати. Кад се оруђе за писање тако држи, онда већ по физичким законима морају потези, повлачени од доле горе, бити тањи, а они што се повлаче од горе доле, услед јачег притиска, дебли. То своје начело није могао Јовић извести ни у самом рукопису свог Буквара, јер и ту се, већином на тим писменима, што их је хтео тако да испише, истичу танки и дебели потези. Ово се дакле не може доследно ни извести, а колико би ту естетична страна изгубила, о том и да не говоримо. По томе и ова новина у Јовићевом Буквару мора отпасти и онда у њему нема више ништа ново, већ је то стари у нечем поправљени Јовићев Буквар.

Тек у 3 вежбању код слова *о*, има Јовић грађу за читавање. Ну он ту читавање почиње погрешно. Начин како се читавају слова *с*, *о*, Јовић је обележио овако: *с . . . . . о*. У својим основима он то објашњава овако: „Сугласник мора бити пискав (због отезања).“ Ово је тако звано аналитичко читавање, т. ј. гласовно срицање. То је управо анализовање, а не синтезовање, јер се гласови не изговарају тренутно, и сливени у једно, као у говору, већ тако да се сваки за се издваја, па се тек после извесног скањивања прелази на други. Узмимо да нам тачке између горња два слова обележавају секунде, то ће ученик морати пет секунда отегнути глас *с*, да би тек после тога могао прећи на глас *о*. Ово је управо баш оно, што је у послу читавања најгоре и најштетније по вештину читавања, јер се ту деца свикавају на штетну праксу да не фиксирају цео гласовни склоп речи у једанпут, већ га анализују, све глас по глас. То је анализовање а не синтезовање речи. То је рашчитавање а не читавање. То је баш супротно оном, што се тражи од читавања. Шчитавати, значи два, или више слова фиксирати у тренутку, а у исти мах схватити њихне гласове и поредак, на тај гласовни склоп тренутно изговорити, да се сви гласови чују уједно сливени и стопљени, као што је то у говору. Ту вештину постизавају деца на лак начин, кад се већ код усмене аналије у припремном течају од ње тражи да на. пр. гласове *о* и *с* изговоре један за другим и у један мах (*ос*, *со*), док би ударио длан *о* длан, као кад се говори. Већина деце то погађа већ с почетка и без показивања, а кад се једном покаже, онда погађају и најлошији међу њима.

У истој лекцији (стр. 26) где је *с* прве две речи увежбавао аналитичко читавање, сричући гласове, поделио је остале речи на слоге, па ће децу да вежба у читању не само путем гласовног, већ и слоговног срицања, и пр. *с . . . . . о = со : с . . . . . о = со*. Као што се види, то је дупло аналитичко читавање, двоструко срицање, гласовно и слоговно, па толико и штетније од чистог гласовног срицања.

Већ у првом послу читавања мора се од почетника тражити, да тренутно по природи брзине свога вида и по закону о брзини образовања чулних осећаја, гласовне склопове сваке речи уочи, и у истом тренутку и изговори (синтезује). Сваки други начин у том послу погрешан је. У читавом букварском делу с малим писменима (стр. 1—58) све су речи подељене на слоге обичним паузама, те се тражи читање на слоге — слоговно срицање. То је управо најгора страна овог Буквара. Јовић тај свој поступак правда начелом поступности. Ну он заборавља, да почетник лакше фиксира целину, но њене делове, а анализовање целине и засебно фиксирање њених делова, дете научи тек доцније, пошто се на то упути,

Ако су с децом у припремном течају темељно обрађена уводна вежбања у усменој синтези, онда је при писменој синтези, читавању у Буквару, из-

лишно, па чак и сувишно, речи раздвајати на слогове, јер су деца већ извешбана у фиксирању целокупних гласовних склопова и њиховог синтезовања. На што онда половно анализирање тих целина у гласове или слоге у Буквару!

Као чативо у овом делу узима многе безначајне и апстрактне речи, које не могу лако објашњавати, нити послужити за подлогу очигледној настави, као: *се, со, не, сво, ено, ај, сеју, веју, гоне, гуле, гега, сија, вије, голи, гули, пица, певао, севао, пишао, сишао, лушао, наша, ваша, та, тоши, шетала, летала, сушила, шушила, солила, помлила, тошолово, јачи, јечи, оба, буши*; или код других одељака: *парала, јајала(?)*, *тетка гњави*, итд.; на стр. 54, има *кофа*, то није правилно, већ *кова*, (од *окова*) — види Вуков Речник. На истој страни *лампа*, — туђа реч, На стр. 57. *чвок*, не знам шта значи, исто тако и *стрмор* на стр. 58.

Јовић у вежбањима с малим словима уноси у чативо особне именице, пишући их с малим писменима. Тим се деца уче ономе од чега ће се морати одвикати. То је непотребно, јер за постављени циљ, има изобиља других речи: *сава, васа, ева, ана, јана* итд. У штиву (чативу) има много празнословних реченица: *ове веју, кука куку зуче, у кушусу, срна хрта не гони, лепо није ружно*, (60) *Бића Ђирић учи* (67) и др.

Јовић пише Ж (овако) а не Ж. Удаљено је сувише од основног типа тог слова.

У чативу код појединих писмена има реченица: сумњивог смисла, баналних, па и нелогичних.

Сумњивог смисла су: *хитро леђа окренуо, морам сићи с миром* (стр. 59), *чини добро данас мени ја чу сутра теби*.

Баналне су: *кажи не лажи!* (подсећа на подскочицу), *кобила рже, ни о три ни о грм*.

Нелогичне су: *лед је од воде* (разуме се начињен), *рчак рче, њушка рије земљу, из гроца црна крвца врца, фрула лепо свира* (фрула не свира) *изела коња трава* (стр. 62), *њушка њуши* (63), *узда коња окреће* (64), није узда, већ уздом се коњ окреће), и још друге.

На стр. 47 има велико И, које ће деца тек учити касније.

Ру-жно, није добро растављена реч на слоге. Жн, нису сложни сугласници. — Брб-љив (стр. 58) треба раставити овако: Бр-бљив, јер су бљ сложни (бљувати, бљештати); није добро растављено ни мрт-вац, на стр. 58, већ треба овако: мр-твац, јер су тв, сложни сугласници.

На 60 стр. почињу велика слова. Ту је Јовић оставио метод компарирања писаних, штампаних и курсивних слова. То је недоследно. Кад је то употребљено у почетку, кад је компарација у опште била тежа, зашто се изоставља после, кад је много лакша?

Облику великих слова Јовић је дао много коврчага и вијуга; за почетника је то тешко, а у писање се уводи данас што простији облик; тим простијим облицима ваља децу одмах учити.

Сва велика писмена су, кад се први пут деци покажу, укрштена помоћним линијама. Ово квари јасноћу облика и отежава му перцепцију. То се могло ставити у последњој врсти и онда не би сметало ничему.

## в) О Читанци.

Читанка г. Јовића нема никаквог научног основа, никаквог система, никаква плана. Читанка треба да је извесна средња тачка око које се креће сва настава. Читаначка грађа мора бити таква, да може послужити као подлога за посебну наставу у другим предметима, на име: језику, познавању

природе, друштва и живота у њима: она треба да даје материјал, из кога би дечија свест прила своје сазнање. Према томе читанки је циљ, да попуни дидактичко начело о концентрацији наставе. Но баш у том погледу Јовићева читанка има знатне мане. У њој је грађа већином забавне природе (песме и приче); више но трећина је из друштвеног живота, а остало је из области школе, нешто о дивљим животињама, и на последак по нешто о цркви и вери. Врло мало, и готово ни мало је материјала из врта, поља, њива, брда, вода, шума, ваздуха, неба, а отуда учитељ мора, свакако узимати материјал, бирајући методске јединице за своја предавања.

Јовић је даље непажљив у одређивању ступња детињег развитака. У својој досадашњој букварској читанки, он је исту подбацивао, јер је у Читанку уносио грађу, која је за децу од 4—5 година, дакле за забавишта, такви чланци су му били: Мала Јуца, која још тепа и место „руча“ говори „луца“, за тим, Луда Љубав, Грдне Муке итд. Увиђајући ту грешку, он је у овој Читанци то избацио, али је одмах пао у другу крајност, јер је у њу унео масу такве грађе, која надмаша круг дечијег сазнања. Он је унео у Буквар грађу која је прописана за старије и најстарије разреде као н. пр. стр. 83. очи; 84 уши; стр. 85 нос, зуби и језик, стр. 106 пас; стр. 109 коњи, стр. 110 говеда, стр. 111 овце; стр. 117 тице; стр. 122. голубови; стр. 123. пчела; стр. 125 лентиири; стр. 127 рибе; стр. 130 цвеће; стр. 133. воћке. О свему томе може се водити разговор у првом разреду, али не у оном обиму. У тим чланцима има анатомије, физиологије и научне систематике, што премаша моћ дечијег схватања на овоме ступњу. У првом разреду треба да преовлађује синтеза, т. ј. сређивање у асоционе кругове свега оног, што је почетнику већ познато, како би се добила поузданија техничка подлога за даљи рад. Систематска се анализа овде не да ни замислити. Истина Јовић сам признаје у свом објашњењу, да су то тежи чланци, но ипак се вара кад мисли, да му је пошло за руком да изложи тако, да буду разумљиви за децу.

Исто то важи и за чланке: Врбица, Цвети, у коме износи читаву историју таковског устанка, што наставни програм тражи тек од ђака IV разреда.

Погрешно се у чланку: књига, каже, „на листовима су слова“; нису тамо слова засебна, већ речи. Погрешно је рећи: од слова су направљене речи, а од речи направљене реченице. Израз *направити*, важи за рукотворине; овде би био zgodнији израз „састављен.“ После ни речи не састављају слова, већ гласови и слогови што је деци такође познато.

У песми „Лепа Мица“ негује се погрешно таптина лепоте, што нарочито код женске деце ваља сузбијати.

Песме су већином дугачке и сувише развучене; то није за букварску читанку, где треба да је све краће. То важи за песме: Лепа Мица, Материна Љубав (две стране), Нова радост, Мајка дете спрема на врбицу итд.

Недоследност је, што писац у Буквару пише „уво“, а у Читанци „ухо“.

На стр. 84 има загонетка: „око шања два лопара,“ место, „два локвања“.

Стр. 85 има израз „бале“; сувише је вулгаран, бољи је израз слице (чланак пристojности у говору).

На стр. 86 преуноси се јунаштво човека који покрива високу кућу, „Могоа се сваког часа омакнути и погинути. Али он се није плашио, већ је весело певушао.“ — Ово је незгодан пример деци, која су и без таквих подстицаја готова на центрање и вратоломију.

Песмама има доста, но без критичког избора. Оне би требале да после празних чланака долазе, да својим ритмом увећавају интерес. То исто важи и за пословице и загонетке (стр. 118 и 119).

Према свему, ни овај Буквар с Читанком, не може се препоручити за уџбеник у народним школама Краљевине Србије.

## V. Буквар Стеве Чутурила.

Поред поднесеног Буквара, Чутурило је написао опширан коментар, у коме излаже методску страну, које се придржавао пишући овај Буквар.

Главни циљ је Буквара, да послужи као средство да деца науче писати и читати; поред тога он треба за концентрацију других наставних предмета. Па ипак, Буквар не сме постати вежбања за цртање и лепо писање, нити уџбеник катихизиса, библије и других наставних предмета. За то је противан да у Буквар уђу: почетничка цртанка и збирка примера за припрему у писању. То долази у унутство. Он је то унео у Буквар за то, што се то тражило у самом стечају.

Слажем се с разлозима које он убедљиво наводи. За то у Буквару треба изоставити и једно и друго.

Чутурило је дао у одељку: примерци за уводна вежбања у основна писања леп избор саставних потезова, између којих учитељ може узети све оне који му за то буду требали. Но ово треба да уђе у букварско унутство.

То исто важи и за примерке за почетно цртање.

Прелазећи на сам Буквар напоменућу ово: Чутурило га назива Словарицом. Тежња за новинама опажа се и код овог писца. Држим да је неопходно уводити овај нови назив, пошто Буквар за то има историско право. Поред тога „Словарица“ је као наставно средство, које Немци зову „Lesekasten“ стекла већ одређено име. Не треба увођењем овог назива за прави Буквар правити пометњу.

Писац се држи при састављању Буквара аналитично-синтетичког метода са нормалним речима. Овај метод је у Немачкој и код свих модерних народа усвојен од свих важнијих педагога. Он је толико разрађен и усавршен да му се тешко може што ново додати, а тешко га је и оборити другим каквим методом. Он је у српске школе уведен од д-р. Ђ. Натошевића, који је написао први Буквар по том методу, који се у нашим школама дуго употребљавао. Његов Буквар је 1885 године заменио Чутурилов Буквар написан по истом методу, а пре седам година замењен је његов Буквар Јовићевим, који је од тога метода у неколико одступно, увођењем Словарице.

Свој садашњи Буквар, Чутурило је са свим прерадио. Његов стари Буквар је био написан по чистом методу писања с читањем (reine Schreiblese-methode), где се после припреме, о којој Чутурило у свом коментару опширно говори, а на коју се ја овде нећу обзирати, предузима писање и читање с писаним словима. После тога се познају штампана слова дидактички, ово је свакако најоправданије и најбоље. Но како је Натошевић употребљавао мешовити метод писања с читањем, већина старијих учитеља се навикла на то, те се код њих појавила опозиција против овог Чутуриловог покушаја, да се прво пређе писање и читање с писаним словима. Да би ту опозицију задовољно, Чутурило је сада нашао начина, да споји чисти и мешовити метод писања с читањем, те је на левој страни узимао само грађу с писаним, а на десној грађу са штампаним словима. Тако би могли они који хоће да се служе чистим методом писања с читањем, прећи најпре грађу с леве стране, па се после вратити на штампана слова с десне стране. Они опет који хоће да се служе мешовитим методом, могу код једног слова предузимати обе стране. Свакако је ово лепа мисао, која може задовољити све учитеље, слу-



жили се они једним, или другим методом. Ова новина у овом Чутуриловом Буквару може се свакако одобрити због своје практичности

Признати се мора, да је у српском језику избор нормалних речи врло тежак. За Чутурилу је био тим тежи, што се он правилно тражи, да се у свакој нормалној речи у самом почетку налази онај глас, који се хоће из ње да анализује. Поред све те незгоде Чутурило је ипак учинио прилично zgodан избор нормалних речи. Истина, речима *ос*, *ат*, *ексер*, могло би се наћи приговора, али, ко је год покушао да их избегне, пао је у другу грешку. Почетак с нормалном речи *ос*, правда довољно сам писац у свом коментару, а и ја сам о томе говорио у оцени Буквара „Развитак“. *Ат* и *ексер* су стране речи, али су стекле грађанско право, да се свуд употребљују.

Како се овде не може обзирати на гласовну сличност, има писаца, који су се обзирали на грађичну сличност и поступност. Чутурило је прешао преко тога за то, што тражи у припреми брижљиву спрему за писање. После тога неће бити великих сметњи за писање појединих слова. С тога се може прихватити и ред, којим у овом Буквару слова иду једна за другим. Ово се у осталом не може реметити, јер би то реметило све већ употребљено градиво.

Избор самог чтива је врло погодан и обилан, да би се чак и по нешто могло изоставити. Избегаване су апстрактне речи; пажња је обраћена реченицама и именима стварног значења. Избегаване су и особне именице све док се није дошло до великих (слова) писмена. То је све добро и може се прихватити. Сад ћу навести само неке недоследности које писац треба да исправи.

Писац је себи недоследан код прве нормалне речи *ос*. Он под слике свих нормалних речи потписује име, а само овде не. Ради доследности треба и овде потписати име *ос*, а засебна слова *о* и *с* нека се испишу са стране поред слике.

У почетку има и неколико апстрактних речи, али је то изнимно, што нема друге грађе, те с тога може и то остати.

Рекао сам, да је узео доста материјала, и да би се по нешто могло изоставити. Но има и неколиких реченица с непознатим речима, као и неких које нису довољно изражене. Све то треба изоставити. Тако, на стр. 24. „позно али скозно,“ на стр. 50. „Цуцу, цуцу, цуцу на коњу,“ на стр. 54. „прах не задаје Србу страх.“ Овде је омашком узео особну именицу пре но што је прешао на велика писмена. То исто важи и за реченицу: Хвала Богу и богородици. Бог и Богородица сматрају се као особна имена и пишу се великим почетним словима. Сем ових, могло би у овом делу отиасти још неколико реченица, да се на тај начин грађа мало скрати.

Штампана слова на десној страни узима Чутурило заједно курсив и управна (обична). Како су курсивна слова сличнија писаним, правилно је, што њих ставља напред. Ово је због упоређења, које код деце изазива већи интерес. Да се обе врсте штампаних слова уче упоредо, неће бити никаквих тешкоћа, нарочито поред оваке поступности. Овде је Чутурило узео такође сликоћа за подсећање, бирајући за то такве предмете који су обликом слични дотичним словима. Тако н. пр. за *о* и *с*, обруч и срп; за *и* ногаре итд. Те слике, назива Чутурило: *Слике за памћење*. Понеке од тих слика би требало боље израдити. Тако, за руку, могла би се узети лева рука савијена у шасти, те би изгледала сличнија слову *Р*.

И у овом одељку, који је доста претрпан, могло би се много шта изоставити. И ту има понеких апстрактних речи у првим лекцијама као на пр. *сносно*, на стр. 7; тако исто има и понека недоследност на пр: *цвети*, место

Цвети, што је ушло по свој прилици случајно. Пошто се изоставе по неке реченице и овај део ће дати деци лепо и интересантно градиво за читање.

После овога прелази се на познавање великих слова. Овде је писац ишао по реду сличности у писању великих слова и све је извео доследно. Мање примедбе на овај део:

Стр. 64. Фришка је риба најбоља. Реч „фришка“ од немачке frisch чује се у народу, али је не би требало школом ширити, с тога би ту реченицу требало заменити другом, у којој би та реч отпала.

Стр. 68. Частислав. Ово се име не чује у народу, могло би се заменити другим нпр. Чедомир или Часлав.

Стр. 68. Где се старији не слушају, ту бог не помаже. Ово је лепа пословица, али како се није учило велико Б, писац је узео бог са мало б, а то је недоследно. И ову би реченицу писац могао заменити другом

Под одељком Г. узео је писац лакшу грађу за читиво и очигледну наставу. Избор је грађе врло добар.

Овде имамо да приметимо ово:

Стр. 77. Прво писмо, у виду песмице, није ритмично, те би се могло заменити овом песмицом, која би за те, чини ми се, боље одговарала:

#### Драги родитељи!

У школи сам вредан био,  
Па сам много научио,  
Знам писати, знам читати,  
Знам по мало рачунати.  
Знам се крстом прекрстити,  
Знам се Богу помолити,  
Знам и наук онај стари:  
„Добротвору благодари!“  
Ја за њега много марим,  
Те Вам за то благодарим;  
Хвала, што сте док сам мали  
Ви у школу мене дали,  
Те не остах, осим свију  
Један сленац, код очију.

Нека писац не замери, што му његову песмицу овако исправљам.

На стр. 81. изменио бих:

„Месар стоку коље, млинар брашно меље.“

Овако:

Дуиџер греду деље, млинар брашно меље.

На стр. 89. да отпаду последњи стихови, јер нису ритмички, и то од „Ето, свако учи своје“ и итд. до краја. Ту поуку ће учитељ и онако морати да изведе

Тако би се овај део, прави Буквар, могао усвојити:

1. Што је написан по једном прихваћеном и опробаном методу.

2. Што је у свему доследно изведен.

3. Што је грађа одабрана.

4. Што марљивошћу и доследношћу надмаша све конкуренте.

5. Што би сриска школска књижевност њиме заиста добила један леп и угледан буквар, који би својој сврси одлично послужило.



## 3. Читанџа.

Слажући се с писцем у оном, каква треба да је читанка, прихваћам њен распоред, те ћу о појединим предметима, што су ту унети, говорити.

Четурило је унео у Читанку повише грађе, те из ње може прилично грађе и отпасти. Где је био оиширнији напоменућу:

1. Школа. — Да отпадне цео увод, а да чланак отпочне одељком: „Ја радо идем у школу“ итл.

2. Добар ђак (добро).

3. Боље је знати него имати (добро).

4. Таблица. Ова песмица онаква, каква је у рукопису не би могла ући у Буквар. Ја сам покушао да је поправим, те је овде износим онако, како би, мислим, била погоднија за Буквар.

## Таблица.

Имам црну таблицу,  
На таблици узицу,  
На узици цртаљку —  
Од камена писалку.

Цртаљком ћу да црам,  
Све што волим и што знам:  
Сабљу, пушку, војника,  
Пешака и коњика.

Умиљато јагњенце,  
И верно ми кученце,  
И ђачића с торбицом,  
И сестрицу с лутчицом.

Њом ћу још и писати,  
Милој мами и тати:  
Да им писмом казујем,  
Колико их милујем.

5. Школеки поредак. Садржина је добра и нужно је да дође у Букварску Читанку због тога, што деца на дому ретко добијају поуке о лепом и пристојном понашању. Али га ваља са свим прерадити. Свако објашњење ваља да отпадне, те у кратким једрим реченицама да се изнесу сва правила о примерном владању и реду у школи.

6. Хвала Богу. Ова песмица је ушла у све Букваре за то, што је прописана за певање. Ну како је слог врло неправилан и рогобатан, треба настати да се замени другом, која би била исте садржине, али по облику и правилима прозодије погоднија и боља.

7. Загонетке су добре.

II. 1. Црква. — Изменити јој почетак овако:

„Богу је мило кад му се молимо. Молити се Богу можемо свуда и на сваком месту. Ну опет је Богу најпогодније кад се много људи скупе на једном месту“ итл.

У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
  
Б  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А

Несмицу коју је писац овом чланку додао, ваља заменити оном из Натошевићевог Буквара, коју је у народном стиху препевао Змај, а која почиње овако:

„Седам има у недељи дана“ итд.

Она је лепша и погоднија од пишчеве.

2. Гробље (добро).

3. Пред Богом (позната народна песма, место јој је овде).

4. Душа. — Овај чланак је за децу сувише апстрактан и неразумљив, зато га треба са свим изоставити, а на место њега, да се задржи само народна песма, којом је писац чланак завршио: „Ој човече праведниче“, итд. са погодним насловом, који јој је дао Вук Караџић у својој збирци.

5. Божић. — 6. Св. Сава. — 7. Ускрс. Чланци, овакви какви су не могу ући у Читанчицу, с тога предлажем, да се изоставе. Сам писац у своме коментару истиче, да Буквар не треба да буде ни Катихизис, ни Библија, нити други који уџбеник, а овде се опширно уносе лекције из Хришћанске Науке, које учитељ и онако мора узимати сваку за се као методску јединицу. Место чланка Божић, могла би ући каква прича о полагањенику, или кратак опис обичаја о Бадњем-дану и бадњаку, са оне две народне песмице о Божићу.

О Св. Сави, да уђе која кратка прича, од оних народних причаца, што су већ о Св. Сави прикупљене. — Исто тако би се могао и чланак „Ускрс“ заменити другим чланком, из народних обичаја, који су за тај празник везани.

III. *Дом и породица.* 1. Кућа (добро). 2. Где је свему крај? (дотерана народна песмица, која се може и певати. Овакве песмице деца врло радо читају и веома се интересују за њих. Ово је добро). 4. Породица (добро). 5. Три поздрава (добро). 6. Добра мајка (лепа причаца, само би јој назив требало заменити, те ставити: добра ћерка). 7. Молитва мале Данице (лепа Змајева песма, погодна за Буквар). 8. Материња љубав (причаца по садржини лепа. Назив „Материња љубав“ чини нам се да би било згодније заменити са: „Матерња љубав“, по аналогији вече, вечер, вечерњи-а-е било би од мати матер, матерњи-а-е). 9. Материна маза. Позната је Змајева песма, но она не пружа довољно грађе за образовање (Bilderstoff). Ту се истиче мазно дете са свима манама, које се не поправља, већ за све то добија надимак „Материна маза“. То не може децу убедити, да се не дају мазити. Последнице мажења требало би да се ту јаче и убедљивије истакну. За то и ова песма мора изостати из Буквара. 10. Милица (добра причаца). 11. Материце (лепа песма, у којој је изражен један народни обичај). 12. Браћа и Сестре (леп поучаљ чланчић, који пристаје за Буквар). 13. Разговор (позната Змајева песма; у којој две стармале другарице подражавају беспослен разговор старијих жена. Разговору нема правог циља, за то му нема места у Буквару. Од брбљања без циља треба децу одвикавати и никако их на то навикавати). 14. Сироче (лепа поучна причаца, која подноси за Буквар). 15. Сиротица (лепа песмица). 16. Сузе материне (лепа причаца). 17. Богаташ и Сиромах (дobre причаце). 18. Наметан старац (лепа поучна причаца). 19. Имам пун џеп шећера (добра песмица). 20. Нерадник и срећа. 21. Не буди себичан. 22. Не лакоми се на туђе. (Све ове три причаце су лепе и подесне за Буквар). 23. Тврдица и завидљивац (да отпадне; није прилагодна децијем схватању). 24. Не понеси се (врло лепа и згодна причаца). 25. Домаће животиње (згодан опис). 26. Кобила смутљивица (добра причаца). 27. Не ругај се! (лепа причаца). 28.

Дете и ласта. Садржина песмице лепа, али је облик саме песме незгодан, без ритма, који се у везаном слогу тражи. Покушао сам да то исправим, држећи, да би то било за Буквар погодније, те би се та песма заменила овом:

### Дете и ласта

#### ДЕТЕ:

Добро дошла ластавице,  
Стара наша познанице,  
Што јесенас нас остави!  
Где ли зиму ти пробави?

#### ЛАСТА:

Да ти кажем, знанче стари:  
У нас ласта рухо танко,  
Па док летје сунце жари  
Овде нам је живет' лако.  
Ал' чим дођу хладне ноћи,  
Ми морамо на пут ноћи  
И тражити друге стреје  
Где топлије сунце греје.  
Где нам неће бити хладно,  
Ни остати грло гладно.  
А кад код вас зима прође,  
И пролеће мило дође,  
Враћамо се старом крају,  
Милом своје завичају.  
Ту нам живет' најмилије,  
Ту смо, веруј, најсретније!

29. Свађа (погодна прича). 30. Буди поштен. 31. Буди услужан. 32. Сложно, све је можно. (Све три приче су врло погодне). 33. Чистота (добра песмица). 34. Загонетке (добре).

IV. 1. Врт (добар опис). 2. У врт (песмица, — подноси). 3. Воћњак (опис, добар). 4. Јабука (народна песма, добра). 5. Мирко и Радојица (добра прича). 6. Цвеће (добар чланчић). 7. Ружа и божур (нар. песма, добра).

V. 1. Поље (опис добар). 2. Љубичица (нар. песма, добра). 3. Несташни дечаци (песма за певање, добра). 4. Пази с ким се дружиш! (добра прича). 5. Јагње моје (добра песмица). 6. Прост и отмени миш (добра прича). 7. Железничка кола (прилична песмица, која може ући у Буквар. Моћи ће послужити за методску јединицу железнице и железничких путова, којих има данас у Србији на више места, а и поука да се преко железничких путова не прелази на свом јесту).

VI. 1. Шума (опис). 2. Тичија песма (за певање). 3. Непослушно јагње (добра прича). 4. Имам јагње малено (песмица за певање). 5. Вук зликовац (Прича је добра, ну чини ми се, да је глагол *верати* неумесно употребљено. Верати значи центрати се, отуда је и веверица, овде би било пре места — шуњати се). 6. Настрадаин (добра народна прича). 7. Магарац и кукавица (Басна). Да се замени другом, из Доситијевих „Басана“, јер лав не долази

У БРУГ дечијег сазнања на овом ступњу. 8. Пакосно срце (добра басна). 9. Славуј (позната нар. песма, прописана за певање).

VII. 1. Вода (добар описан чланак). 2. После купања (прилична песмица). 3. Рибе (кратак описан чланак). 4. Рибица (позната песмица). 5. Две козе (позната прича). Све је добро.

VIII. 1. Ваздух (описан чланак). 2. Ветар (позната Змајева песмица). 3. Загонетке (народне). Добро.

IX. 1. Земља (описан чланак). 2. Рођено место (песма). Добро. 3. Загонетка (да отпадне).

X. 1. Небо (описан чланак). 2. Јарко сунце (нар. песма). 3. Сунце, месец и звезде (описан чланак). 4. Звезде (нар. песма). Све добро.

XI. 1. Бог (поучан чланак). 2. Ко нам све даде? (песма). 3. Молитва јутрења (у песмици). 4. Молитва пред спавање (народна). 5. Молитва Господња, с једне стране словенски, а с друге ерпски текст. И у овом је одељку све добро.

Писац је дескриптивну грађу унео одмерено. Свакако се без ње не може читанка замислити. Приповедна грађа је узета с лепим избором; све кратко и јасно са једром садржином. Нама се чини да је ту грађу Чутурило у неколико позајмио из Толстојева Буквара, па је према томе удешавао и друге чланке. Он се у тој грађи служио и народним умотворинама, што су други писци мање чинили. Ну ипак би напоменули да је погрешно, што је неке познате приче, што се налазе у старијим букварима изоставио. Некоје од њих би требало свакако да унесе у ову читанчицу, а те су: Жинке, коју министарство просвете краљевине Пруске прописује, да мора ући у сваки Буквар. Даље: Лествице, Кола, Ножнице и још неке друге, које би се могле у разне одељке унети, ма се по нешто од већ унесене грађе изоставило. У првом разреду морамо се обазирати на оне најобичније дечије грешке, које она чине без размишљања, а због којих многа страдају. Иначе би писац требао још једном пажљиво све да проучи, и да учини неке исправке у језику и изражавању. Ја се на то нисам могао обзирати, јер ми је реферат и онако изишао подужи.

С таквим исправкама, могла би се ова Читанка Чутурилова примити као уџбеник, који би својој сврси потпуно одговорио.

Према томе слободан сам предложити Главном Просветном Савету:

Да од поднесених на оцену пет Букварева, усвоји Буквар и Читанку, коју је написао Стево Чутурило, јер су бољи од других, те би наша школска књижевност њима добила свакако за први разред бољи уџбеник, но што га је до сад имала.

Поред оцене на Буквареве, молим, да се штампају и сви коментари, с којима су писци своје рукописе спровели Главном Просветном Савету, јер су они у неколико и допуна рецензијама, на поднесене Буквареве.

Све слике у Буквару треба да изведе какав спреман илустратор, према нашим приликама.

Како је у почетку било усвојено, требали су свих пет референата да се најпре састану и покушају да дођу до начелног споразума. Према томе је потписати првобитно и удешавао овај свој реферат. Ну како до тог зајед-

нијеког састанка где се више рачунало на усмено објашњење, није могло доћи, прибрао сам своје белешке у овом реферату и изнео сам своје погледе о сваком Буквару за се.

Благодарим Главном Просветном Савету на поверењу, с којим ме је почаствовао.

14 октобра 1903 год.  
у Зајечару.

**Петар Деспотовић**  
школ. надзорник.

Према овим рефератима Савет је ову ствар претресао и одлучио да се претрес продужи и на другој седници.

Овим је завршен овај саветски састанак.

### 863. РЕДОВНИ САСТАНАК

4. фебруара 1904. год.

Били су: председник **д-р В. Бакић**; потпредседник **Ст. Ловчевић**; редовни чланови: **д-р Марко Т. Леко**, **д-р Стеван Марковић**, **Жив. М. Церић**, **Ср Ј. Стојковић**, **Љуб. М. Протић**, **Ђока Анђелковић** и **Момчило Иванић**.

Пословољ: **М. И. Шеварлић**.

#### I

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 28. прошлог месеца, ПБр. 1333, којим се извештава Главни Просветни Савет да је Његово Величанство Краљ превисоким указом својим од 26. јануара ове године благоволео уважити оставку пређашњем министру г. Љубомиру Стојановићу и за министра просвете и црквених послова поставити г. Љубомира М. Давидовића, професора и потпредседника Народне Скупштине.

Савет је ово саопштење примио к знању.

#### II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 27. прошлог месеца, ПБр. 1338, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Милутина К. Драгутиновића, професора, који је молио за одобрење да се може употребљавати као уџбеник у V разреду средњих школа његово прерађено дело: „Проучавање српске књижевности. Књига прва. — Увод у књижевност и у песништво. — Основи стилистике и метрике. — Српско народно песништво у избору и прегледу“, које је поправио према напоменама г.г. Момчила Иванића и Гаврила Јовановића, пређашњих референата о овоме делу.

Савет је одлучио: да се умоле г.г. Момчило Иванић и Гаврило Јовановић, да ово дело поново прегледају и Савету реферују о томе, да ли га је писац поправио према њиховим ранијим напоменама и да ли се овако поправљено може употребљавати као уџбеник у средњим школама.

## III

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 3. овога месеца, ПБр. 1596, којим је спроведена Савету на оцену логба г. Паје Т. Тодоровића, инспектора министарства народне привреде, који је молио за наређење да се у III и IV разреду народних школа употребљавају као стални уџбеници његове књиге; „Пољопривредне поуке, свеска I“ и „Пољопривредне поуке, свеска II“.

Савет је одлучио: да се ове књиге упуте на преглед комисији, која је раније одређена за прегледање уџбеника природних наука за основне школе.

## IV

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 28. прошлог месеца, ПБр. 904, којим се пита Савет за мишљење о прештапавању књиге: „Синтактички задаци“, први део, треће издање, од проф. д-ра Јована Туромана.

Савет је одлучио: да се умоле гг. Јанко Лукић, Димитрије Милојевић и Миливоје Ј. Поповић, професори, да ову књигу прегледају и да Савету резервују о томе, да ли би је овакву каква је требало прештапати и даље употребљавати као уџбеник.

## V

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 26. септембра прошле године, ПБр. 14081, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Јована Максимовића, привременог вишег учитеља Грађанске школе у Београду, који је молио да се откупе и у Грађанским школама као уџбеници употребљавају његове књиге: „Моралне поуке“, за I и II разред грађанских и девојачких школа; „Историја општа“ за I разред грађанских школа, и „Народна економија“ за I разред грађанских школа.

Савет је одлучио: да се упуте на оцену: „Моралне поуке“ одређеној комисији за прегледање уџбеника за науку хришћанску; „Историја општа“ комисији за прегледање уџбеника за историју и земљопис; „Народна економија“ комисији за прегледање уџбеника из природних наука.

## VI

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 26. прошлог месеца, ПБр. 1238, којим су спроведени Савету планови и програми, по којима се сада ради у нашим учитељским школама, а захтевом да их Савет проучи и г. Министру поднесе свој предлог и мишљење о томе: какви треба да буду стални наставни план и програм за ове школе.

Савет је одлучио: да г.г. д-р В. Бакић, Љуб. М. Протић и Владимир Д. Стојановић, проуче планове и програме, по којима се сада ради у нашим учитељским школама, и да израде стални наставни план и програм за ове школе на да их по том Савету поднесу.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



## VII

Прочитани су реферати г.г. Жив. М. Перића и Борђа Анђелковића, редовних чланова Савета, о кривници г. Аранђела Дмитровића, учитеља из Београда.

Реферат г. Перића гласи :

## Главном Просветном Савету

У једној ранијој сличној ствари (в. кривциу г. Милана Исајиловића, учитеља у Владичином Хану — Просветни Гласник од марта прош. год, стр. 283.), Просветни Савет утврдио је ово гледиште :

Наређење чл. 64. тач. е. закона о народним школама, по коме на наставницима тих школа лежи дужност да се „у служби и ван ове владају како то доликује образованим људима и учитељском позиву“, (дужност која није специјална само учитељима, већ је она општа за све државне чиновнике -- чл. 10. тач. 10. б. закона о чиновницима грађан. реда), обухвата и случај када се наставник, ма којим поводом то било, обраћа јавном мњењу каквим својим писменим саставом, штампаном било у повременом било у неповременом спису. Учитеља који би се у једној таквој прилици, употребом израза који унижавају његов углед јавног службеника и васпитника младежи, огрешно о наведени пропис зак. о нар. школама, може Министар Просвете казнити дисциплинарно, саобразно чл. 65. тач. 3. истога закона. Разуме се да ово право управне власти не ослобођава дотичног наставника од одговорности судске која би за њега евентуално проистацала из инкриминисаног састава. Дисциплинска и судска казна могле би се овде чак и кумулирати, пошто бисмо, у таквом случају, имали и повреду *двеју дужности* : једне која на кривцу лежи као на службенику државном, и друге која га оптерећава као обичног грађанина. Дакле: *две кривнице*, па с тога су могуће и *две казне*. Зато се и не може рећи да би се ту обихло правило: *non bis in idem*.

У чланку који је, под насловом „Моја реч“, тужени г. Аранђео Дмитровић, учитељ, публиковао у 225. броју (о. г.) овдашњег листа „Штампе“, тужилац г. Љубомир Протић, рефернат за основну наставу у Министарству Просвете, нашао је за себе клеветничких ставова и увредљивих израза: поименце у овим ставовима: 1-во, „... кад г. Путниковић, кад је прочитао, итд...“; и 2-го „Видео сам да је итд...“ Главном Просветном Савету остаје да, на позив г. Министра, оцени да ли у изразима које је г. Протић као инкриминисане у својој тужби цитирао, има, било у погледу тамо изнесених факата било у погледу употребљених израза или тона, чега што би г. Дмитровића, према напред наведеном чл. 64. тач. е. о нар. школама, теретило.

И. Што је сигурно, то је да изрази: „срамно“, „прљав поступак“, који се налазе при крају првога инкриминисаног става, долазе међу такве изразе којима се један учитељ, у јавној дискусији каква је била ова г. Дмитровића, не сме служити. Такве речи уопште „не доликују образованим људима и учитељском позиву“, као што вели чл. 64. тач. е. зак. о нар. школама; *уопште*, то јест апстрахујући друштвени положај личности на коју су оне упућене. Колико тек употреба таквих и сличних израза мора бити за осуду, када се они односе, као што је овде случај, на човека наспрам кога је писац чланка, г. Дмитровић, као наспрам своје претпостављене власти, био дужан имати нарочитих обзира (чл. 43. тач. 6. зак. о чиновницима грађ. реда). Јасно је пак да се употребљени епитети, када се реченице у којима се они налазе доведу у везу са онима које им претходе, тичу и г. Протића.

У истом инкриминисаном ставу има и клевете за г. Протића. По њему је г. Протић, на концепту министарскога расписа којим се школским надзорницима стављало до знања да је земљопис с атласом г.г. Дмитривића и Станојевића усвојен, од стране Министарства просвете као привремени уџбеник, написао речи: „да причека“, како би на тај начин продају тога уџбеника задржао, на штету његових издавалаца а у корист г. Путниковића, који, као њихов конкурент у састављању и продавању књига за основну наставу, није имао интереса да се речени уџбеник пусти одмах у циркулацију, пошто је и у то време сам спремао један земљопис за III. и IV. разред. Овако се има и мора схватити први инкриминисани став. По њему, интервенцији г. Путниковића код г. Протића морао је бити циљ који смо мало час изложили. У истом смислу говоре и саслушања туженога као и учитеља г. М. Станојевића, на кога се тужени позвао као на сведока.

Оптужити јавно г. Протића, да се у званичном раду своме није руководио законом и интересима службе већ користима појединаца, то значи учинити тешку клевету г. Протићу, претпостављајући, разуме се, да се противу њега изнесени факат покаже као неистинит. Што се је, у осталом, утврдило. Јер се из аката надзорника основних београдских школа, који је ислеђивао ову ствар, види да је забелешку „да причека“, која је била стављена на концепту казаног расписа, написао писар Министарства Просвете, а то из тога простог разлога што земљопис г.г. Дмитривића и Станојевића није могао бити препоручен школским надзорницима пре него су они били у њему учинили оне измене које је Главни Просветни Савет био означио. Чиновник Министарства који је био распис концептирао, био је то превидео, те је зато распис и саставио пре него су издаваоци земљописа били извршили Саветске поправке.

Дакле, до г. Протића, при оваквом стању ствари, не би било неисправности, баш и да је он лично на концепту расписа ставио забелешку „да причека“. Још мање његова уредност у послу може бити доведена овде у питање, када чак та забелешка на концепту његовом руком није ни записана.

Из овога излази да је г. Дмитривић, у првом инкриминисаном ставу, нанео г. Протићу, осим увреде, и клевету, клевету у званичној дужности. Нема сумње да овакав поступак г. Дмитривића долази под одредбу чл. 64. тач. е. зак. о народним школама. Свакако не може се рећи да једно дело које и општи кривични законик и закон о штампи казне као преступ „доликује образованим људима и учитељском позиву.“

II. Односно другога инкриминисаног става: „Видео сам да је место мога листа откупљена књига *Претци и Потомци* и да је г. Љуба после тога добио орден,“ мора се узети да и он садржи клевету. Сва је разлика између прве клевете и ове та што је ова последња учињена у форми мало замотаној. У својој жељи да г. Протића оклевета и увреди г. Дмитривић није, овде, показао много кавалерства: он је хтео учинити и једно и друго, а да опет, ако би евентуално дошло до одговорности, избегне казну, заклањајући се за форму у којој се је о г. Протића огрешнио. То се види и из саслушања г. Дмитривића у коме је он покушао објаснити смисао овога става на један други начин, на који он, јамачно, није мислио онда, кад је чланак писао. Вероватно да и оваква тежња, сама за се, не доликује много „образованим људима и учитељском позиву.“

Извесно је да и у овом ставу има, од стране туженога, недопуштене радње. Он је у њему јасно, и ако вешто, инсинуирао да је г. Протић претпоставио *Материнском Листу* књигу *Претци и Потомци*, која је, његовим

настојавањем, у Министарству откупљена. А овај, пак, избор диктовала је г. Протићу жеља да се код ондашњег владалачког пара препоручи својом сувишном лојалношћу. Орден који је г. Протић добио, после откупа *Предака и Потомака*, доказ је да је г. Протић свој плац потпуно извео.

Наравно да за г. Протића то није ни најмање ласкаво, када се он представи као референт који у вршењу своје званичне дужности налази прилике да задовољи своје личне интересе, уместо да се труди да, са положаја на коме је, јавној настави допринесе што више користи. Сигурно ни г. Дмитровић не би могао рећи да инсинуације ове врсте „долікују образованим људима и учитељском позиву.“ А као околност која овај испад туженога чини још тежим јесте тај факат, да књига *Претци и Потомци*, као што се то види из акта ПБр. 6189./1902., није откупљена, већ да је само Министар Просвете после одлуке Главног Просветног Савета да се та књига може употребљавати за поклањање ученицима средњих, грађанских и стручних школа, наредио да се, за рачун Министарства, купи шесет комада од те књиге, — а то није откупити Претке и Потомке, као што то тврди г. Дмитровић. На и у границама учињене куповине, није г. Дмитровић могао узети г. Протића за предмет свога напада, пошто је решење о тој куповини донео сам Министар, а не Просветни Савет, који је само одлучио да се књига та може препоручити за поклањање. Г. Дмитровић је г. Протића изложио омаловажењу публице због једнога посла у коме он није имао никаквога удела.

Што се тиче казне коју би на г. Дмитровића, због овога његовог дисциплинског иступа, требало применити, г. Министру би се могла препоручити само казна блага од отпуштања. С једне стране, Г. Дмитровић је, као што се то види из његовога службеног листа, кажњен до сада свега два пута и то само укором. С друге стране, треба му, као за олакшавну околност, узети и изјаву његову да његова намера није била да у инкриминисаном чланку увреди нити оклевета г. Протића, већ једно друго лице. Истина, овој изјави не може се дати важност коју би хтео тужени, пошто се из чланка јасно види да је писац у инкриминисаним ставовима мислио на г. Протића; али у тој изјави г. Дмитровића, по мишљењу нашем, треба бар видети жељу његову да се за своју кривицу извини, што, свакако, ваља при одмеравању казне имати у виду.

**Живојин М. Перић**

Проф. Вел. Школе

Према овим рефератима г.г. референта Савет је мишљења: да је г. Аранђел Дмитровић учинио кривицу за коју га треба казнити административном казном јачом од укора, а мањом од отпуштања из службе.

## VIII

Прочитан је реферат г. Петра Крстића, учитеља музике прве београдске гимназије, о квалификацији г. Јована Мормановића, који је молио за место учитеља музике у нашим средњим школама.

Према реферату г. Крстића Савет је одлучио: да г. Јован Мормановић нема прописне квалификације за учитеља музике у средњим школама.

## IX

Продужено је већање о поднесеним букварима за основну школу. Пошто је г. Петар Деспотовић поднео засебан реферат о букварима и пошто се г.г. Љуб. М. Протић, Владимир Д. Стојановић, д-р Душан

Рајићић и Урош Благојевић, који су такође поднели један заједнички реферат, нису одлучили ни за један од пет поднесених буквара, то је Савет одлучио: да се умоле ова последња четири референта да Савету накнадно кажу: који је понајбољи од она три буквара, које су они у својем заједничком реферату истакли као најбоље.

Овим је завршен овај саветски састанак.

## 864. РЕДОВНИ САСТАНАК

18. фебруара 1903. год.

Били су: ПРЕДСЕДНИК **д-р В. Бакић**; ПОТПРЕДСЕДНИК **Ст. Ловчевић**; РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ: **Ср. Ј. Стојковић**, **Ср. Пашић**, **Љуб. М. Протић**, **д-р Чед. Митровић** и **Момчило Иванић**.

Пословољ: **М. И. Шеварлић**.

### I

Прочитани су и примљени записници 862. и 863. састанка.

### II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 10. овога месеца, ПБр. 2001, којим се извештава Главни Просветни Савет да је Његово Величанство Краљ превисокиим указом Својим од 9. овога месеца, на предлог г. Министра просвете и црквених послова за редовне чланове Главног Просветног Савета за школску 1902—903. и 1903—904. годину, благоволео поставити: г.г. Сретена Пашића, управитеља београдске Више Женске Школе, и д-ра Чедомиља Митровића, ванредног професора Велике Школе.

Савет је ово примио к знању.

### III

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 17. овога месеца, ПБр. 2359, којим се захтева да Главни Просветни Савет што пре г. Министру поднесе своје мишљење о буквару, српским читанкама и рачуницама за основне школе, како би г. Министар могао наредити да се ове књиге на време наштампају за потребу основних школа.

Савет је одлучио: да о овим књигама г. Министру достави своје мишљење онда, кад одређене комисије за прегледање ових књига Савету поднесу своје реферате.

### IV

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 17. овога месеца, ПБр. 2293, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Николе Врсаловића, професора, који је молио за одобрење да се његова књига: „Рачуница са рачунским задацима“ може употребљавати као привремени уџбеник у III разреду основних школа.

УНИВЕРЗИТЕТСКА  
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RC Савет је одлучио: да о овој књизи донесе своју одлуку онда, кад одређена комисија за прегледање књига ове врсте за основну школу буде Савету послала свој реферат.

## V

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 15. овога месеца ПБр. 2191, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Николе Врсаловића, професора, који је молио или да се откупи или да се препоручи за уџбеник у нижим разредима средњих школа његова „Аритметика, I део, Рачуница“, коју је поднео у рукопису.

Савет је одлучио: да се умоле г.г. д-р Мих. Петровић, Мих. Х. Ристић и Милан Вељковић, професори, да ову аритметику прегледају и да о њој Савету реферују у смислу молбе г. Врсаловића.

## VI

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 11. овога месеца, ПБр. 2046, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Исидора Стојчића, штампара из Земуна, који је молио да се његово издање књиге: „Учитељски календар за 1904. годину“ препоручи за књижнице наших основних школа.

Пошто је овај календар удешен за личну потребу учитеља, Савет налази: да за ову књигу није потребна нарочита препорука г. Министра просвете и црквених послова.

## VII

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 5. овога месеца, ПБр. 1805 којим је спроведена Савету на оцену молба г.г. Драгомира М. Косића, учитеља из Штитара, и Милана М. Дачића, учитеља из Јошеве, који су молили да се откупи и употребљава као уџбеник у другом разреду основних школа њихова „Српска читанка“, коју су у рукопису поднели.

Савет је одлучио: да се ова читанка упути на оцену комисији, која је раније одређена за прегледање уџбеника из српскога језика у основним школама.

## VIII

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 6. овога месеца, ПБр. 1851, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Милана Арсенијевића, књижара оvd., који је молио за одобрење да се његово издање књиге: „Детињци“ од Мих. Јовића, учитеља, може употребљавати за поклањање ђацима о годишњим испитима.

Савет је одлучио: да г. Сретен Пашић, редовни члан Савета, ову књигу прегледа и о њој Савету реферује у смислу молбе г. Арсенијевића.

## IX

Прочитан је поновни реферат г.г. Љубомира М. Протића, Владимира Д. Стојановића, д-ра Душана Рајичића и Уроша Благојевића о букварима Стеве Чугурила, Михаила Јовића, Градоја Бушљетића, Вла-

димира К. Петровића и непознатог писца под знаком „Развитак“, који су их поднели на расписани стечај министарства просвете и црквених послова од 29. марта 1902. године ПБр. 4389.

Реферат г.г. Љуб. М. Протића, Влад. Д. Стојановића, д-ра Душана Рајичића и Уроша Благојевића гласи:

### Главном Просветном Савету

На питање Главног Просветног Савета од 7. ов. мес., СБр. 14, „који је понајбољи од она три буквара“, које смо ми истакли у нашем заједничком реферату, част нам је одговорити да је *понајбољи* онај који је израдио г. Ст. Чутурило.

9. фебруара 1904. г.  
Београд.

Главном Просветном Савету  
понизни  
**Љуб. М. Протић**  
**Влад. Д. Стојановић**  
**Д-р Душан Рајичић**

### Одвојено мишљење

Остајем при мом пређашњем мишљењу, које сам с осталим казао (страна 24 реферата) и сâм у одвојеном мишљењу на крају заједничког реферата о букварима.

Једино као ново овом приликом могао бих казати само то: да се „коментар“ г. Чутурила може засебно штампати и наградити.

9 фебруара 1904. г.  
Београд.

**Урош Благојевић**

Према овоме и ранијем реферату ових г.г. референата и према реферату г. Петра Деспотовића Савет је одлучио: да се на првоме месту препоручи буквар г. Стевана Чутурила, а на другом месту заједно буквари г. Михаила Јовића и непознатог писца под знаком „Развитак“.

У вези с овим Савет је одлучио:

- 1) да се из буквара изоставе припремно цртање и словарица;
- 2) да се буквар и читанчица штампају одвојено у две књиге;
- 3) да обе ове књиге буду тврђе повезане;
- 4) да је писац дужан поправити свој буквар према напоменама г.г. референата;

5) за буквар са читанчицом писцу треба дати *две хиљаде и пет стотина (2500) динара* награде за откуп.

Г.г. Љубомиру М. Протићу, Петру Деспотовићу, Владимиру Д. Стојановићу, д-ру Душану Рајичићу и Урошу Благојевићу, у име хонорара за реферовање о овим букварима, одређено је свакоме по *сто (100) динара*,

Овим је завршен овај саветски састанак.



## НАУКА И НАСТАВА

### О УМОРУ КОД УЧЕНИКА ОСНОВНИХ ШКОЛА

Велики захтеви данашњег културног доба нису обишли ни народну школу. И ако је задатак ове остао и остаће онај исти што га је новија педагошка теорија тако разветно обележила, опет се са општим културним напредовањем све више проширује и рад у њој. Не само да се уноси све више грађе у њен наставни програм, него јој се попуњава и наставни план додавањем нових наставних предмета и повећавањем часова. Тако се ставља све већи терет на слабу снагу детињу. Отуда се на пољу експерименталне педагогике појављују нова питања, отуда се на њиховој основи истичу нови захтеви и према школској управи и према школским васпитачима.

Једно такво питање које је у последње доба истакнуто на пољу експерименталне педагогике јесте питање о умору ученика. Оно је као савремено и у нас покретано у намери да се скрене пажња и наших школских људи на добивене резултате и да се помоћу њих стави рад и у нашим школама на здравију основу.<sup>1</sup> И ови радови имају задатак да упознају читаоце са овом појавом код ученика народних школа и да изнесу један покушај примене добивених резултата у самом школином животу.

#### I.

Умор је појава која се јавља као последица каквог напорног рада. Рад, као што је познато, може бити мишићни и живчани. Према томе се умор појављује у мишићима и у живцима. Али сем овога имамо умор и као чисту психичку појаву, која се јавља у духу као последица оних првих, а то је осећај умора. Пошто је и рад ученички у школи подељен

<sup>1</sup> В. О распореду рада у нашим средњим школама\* од Љуб. М. Протића у Наставнику од 1900 г. св.1.

на мишиће и живце, то се умор код ученика појављује у мишићима и у живцима, а као последица и једног и другог и умор као осећај.

Да разгледамо редом све ове врсте умора засебно.

Мишићни рад, као што је познато, састоји се у грчењу и опружању. Кад се један мишић више пута грчи и опружа, тако да код њега наступи умор, онда се може запазити да поједина грчења и опружања тога мишића иду сад спорије, да дакле исти мишић сад остаје у згрченом стању дуже него што је то било у почетку, кад је био одморан. Према томе исти рад мишићни продужен и даље преко ове границе већ има штетнијих последица по сам мишић него у почетку, кад је он био одморан. Из овога се види да се човечји организам не подудара са једном машином и да оно обично поређење тога двога једно с другим није потпуно. Јер, док је једној вештачкој машини за сваки килограмметар потребна иста количина угља, дотле мишић није кадар истом снагом да врши један исти посао преко оне горње границе. Узрок је овоме у хемијском процесу, који се том приликом врши у мишићу. Можда мишић својим даљим грчењем троши супстанције друкчије него што су оне у почетку рада. Ово се изводи отуда што се даљим мишићним радом у њему стварају неки отровни производи, међу којима је млечна киселина најважнија а за сад и најпознатија. Према томе физиолошки узев умор не долази само отуда што је изгубљено нешто што се у мишићном раду утрошило, него и зато што се том приликом појављују материје распадања. Из овога излази да је умор чак и нека врста тровања. Занимљиви су огледи које је у овом погледу чинио *Mosso* на псима. Он је у својој лабораторији удесио један велики точак, у коме је могао нагнати пса да према потреби трчи по неколико часова. После вежбања од неколико дана лако се науче пси да се крећу у точку. Помоћу једног гасног мотора могао је он овом точку дати брзину какву је хтео и тиме натерати пса да трчи 12 до 18 часова, док му се сва снага не исцрпи. „Нашао сам на тај начин, вели *Mosso*, да је крв једне тако до крајности заморене животиње отрована. У истини, кад се њена крв уштрца другом одморном псу, онда овај показује знаке тровања. На њему се опажа умор и изнуреност, а често наступа и повраћање. После уштрцавања ови пси одмах легну и морају се врло јако дражити да би се покренули; кад иду или прелазе преко какве препреке која се ставља пред њих, у њиховим се покретима види извесна натегнутост и непоузданост. На свакога чине утисак да су одвећ уморни.“ Кад је тако код животиња, може се по аналогiji извести закључак да се исте појаве понављају и у човечјем организму. Заморним маршевима и другим тешким физичким радовима стварају се и у човечјој крви отровне материје, које трују сам тај део организма, од чега се после многог понављања најзад осете и штетне последице. Једно такво тровање може да буде или само у једном мишићу или једном мање или више раширеном комплексу од ми-



мишића. Тако за први случај имамо пример у акомодационом грчу ока. Ако се очни мишић и преко своје заморености задржава у згрченом стању због тога што нпр. ученик мора дуже време непрекидно да чита или пише и ако се то годинама продужава, онда у томе мишићу остаје склоност да остане и дуже у томе стању и тако најзад наступи промена облика ока, а тиме и кратковидост. Сличне случајеве имамо и у читавим комплексима мишића код људи који се целога свога живота баве само једним послом.

Слично овом умору у мишићима појављује се и умор у живцима. Мора се представити да радна снага живаца произилази отуда што управо сагоревају његови молекули у чвршће и теже распаљиве спојеве. После таквог процеса настаје и умор у њима. Штогод се сад у једном живцу дуже врши овај процес, у толико више постаје он немоћан да обнови или да опет поврати оне своје првобитне саставне делове, или другим речима, да поврати своју радну подобност. Али опет, код живаца не наступа умор постепено од почетка његова рада, него се прво показује растење снаге и подобности за рад, па тек после ове наступа умор. А познато је и то да код многих особа умору претходи једно стање раздражљивости, које траје подуже пре него што наступи малаксалост.

Ну то је још једна само физиолошка појава која се врши у мишићима и живцима, и која не даје могућности за рад због саме промене у материји која се за њу везује. Али и она као и многе друге не остаје незапажена у свести. Умору као физиолошкој појави у мишићима одговара осећај умора у души. Кад је слабији, он се не опажа у свести, јер га потискују мишићни осећаји који постају услед кретања удова. Али кад једном ојача толико да се осети, онда његова интензивност бива све већа док најзад не пређе у бол. По тачнијој психолошкој анализи и осећај умора не може се свакојако узети као засебан квалитет. Можда у његову постојању имају удела с једне стране мишићни осећаји а с друге стране осећај инервације. Али за нас је у овом случају то од споредне вредности; главно је да се он осећа у свести. Он има још и ту особину да врло лако прелази и на оне делове тела, који нису имали удела у његову постојању, и то његово прелажење не врши се непосредно с једне мишићне групе на другу, него у томе посредује мозак. Тако се у свести сазнаје о физиолошкој појави умора у мишићима.

И од умора у осећајним живцима осећају се последице у души. Истина овај се умор тамо не осећа као један засебан осећај са својим квалитетом, него у једној од оних особина, које прате сваки осећај. Умору осећајних живаца одговара опадање јачине осећајеве. Мерењем је утврђено да је ово опадање осећајеве јачине пропорционално трајању и јачини надражаја, тј. у колико више опада осећај по својој интензивности, у толико је потребније да надражај дуже траје и да је јачи,

па да се може осетити. Али брзина тога опадања није код свих чула једнака.

Од ове појаве која долази од умора осећајних живаца ваља разликовати сличну појаву која се јавља при хотимичном и нехотичном скретању пажње. Кад ученик није пажљив према нечему што би могло надражити његова чула, не значи да нема живчане снаге да прими надражај од тога и да га спроведе до седишта свести. Снага је ту, али он је не употребљава у том тренутку на то. Скрене ли он своју пажњу на ту страну, онда ће одмах моћи да прими и тај надражај, и његови живци биће кадри да га спроведу до свести са оном истом интензивношћу, коју је имао и мало пре. Међутим кад је његов орган уморен, онда он, и ако је отворен за један надражај, нема снаге да га прими и спроведе до свести. И тек кад се одмори, кад му се снага постепено врати, биће кадар да прими онај исти надражај и да га даље спроведе на одређено место.

Са оваким чулним умором ретко се сусреће наставник у школи код ученига. Међутим често се наставници жале да се замори ученичка пажња, те услед тога она попусти, па је и даљи рад без вредности. Али као што пажња није никаква засебна душа моћ, тако се и умор њен своди на осећаје о запетости мишића. У природном стању у ученичком духу влада непрекидна промена у представама: једне долазе у свест, а друге одлазе да начине места првима. Ово стоји у вези са надражајима који непрестано пристижу чулима споља или из организма. Ако се пак ученик налази у стању пажљивости, онда он прекида онај природан ток у представама и задржава у свести само једну извесну или један низ. За ово обустављање оног редовног тока и задржавање само једног извесног дела из читавог низа очевидно потребна је извесна снага, потребно је напрезање. Оно се за овај пар састоји у том што ученик управља свој поглед на наставников рад и на цело његово држање при настави, што је добро отворио своје уши да чује сваку реч његову и све што има да се чује и др. Било да је ова готовост чула да прима само извесне утиске хотимична или нехотична, њу прати увек осећање запетости и она се може у разним приликама попети до најјачег умора. Ово осећање запетости, које се јавља овако у пажњи, није ништа друго дакле, до мишићни осећаји који се стварају тим што се при употреби чула неком врстом рефлекса покрећу на рад мишићи, који стоје у вези са чулима која се у овом случају употребљавају. Па и само осећање у том тренутку даје нам најбоље обавештење о том како наступила умор за време напрегнуте пажње. Тада не осећамо запетост у унутрашњости лобање, него се опажа како нам се чисто скупља кожа на глави и на целој глави осећа се некакав притисак, који иде споља унутра, што долази очевидно од стезања мишића у кожи главе.

Из овога је појмљиво зашто ученик не може дуго да одржи пажњу према нечему. У овом се случају напрезањем појединих мишића и у њима ствара онај преображај у материји, који се јавља као умор. И што је напрезање дуже и преображај је већи, те је и осећај умора све непријатнији, и ученик је приморан да напусти бављење тим предметом; мора дакле да прекине своју пажњу. Овај умор у пажњи, наступа у толико брже и интензивније у колико је било јаче напрезање воље.

Тако смо се у главноме познали са физиолошком и психолошком страном умора, а тиме смо уједно додирнули и однос у коме стоје те две стране. Али баш према нашем смеру потребно је да се макар и у најкраћим потезима упознамо мало ближе са односом, у коме стоје те две стране човечјег организма у погледу умора.

Данас већ не може бити спора да се тако звани духовни рад врши у мозгу и да је овај његово непосредно оруђе. Раније смо видели да умор у живцима изазива извесну промену у њиховој материји. Као несумњиво утврђено је да он такве исте промене ствара и у možданој маси, и то можда у већој мери него код оних. Пошто се пак духовни рад врши у мозгу, онда је очевидно да ће ове промене у мозгу бити од утицаја и на духовни рад. Физиолошки умор дакле у мишићима и живчаној маси има утицаја и на психички умор. А и из обичног свакидашњег искуства знамо да тежи физички рад умањава у нама подобност за умни рад. Леп пример за ово имамо у оном што наводи *Holland* о себи у свом делу *Mental Pathology*. Он прича како је једног дана силазио у два дубока рудника на Харцу. У другом био је умором толико изнурен, да му је било сасвим немогућно да се разговара са немачким настојником који га је пратио. Све немачке речи које је знао, бејаху му ишчезле из памћења и он је узалуд покушавао да их се сети и да их употреби. Тек пошто се мало поодморио и једом и пићем поткрепио, био је кадар да прибере своје знање немачког језика и да га употреби у разговору са својим пратиоцем. Тако утиче физички умор на духовни рад. Али и обрнуто: психички умор утиче на физички рад. И ово нам је познато из свакидашњег искуства. Али ово је искуство утврдио и *D-r Maggiora* својим проматрањем. Он је после једног напорног духовног рада, који је трајао без прекида  $3\frac{1}{2}$  часа утврдио на извештај начин да му се мишићна снага знатно смањила према ранијој. Ово се свакако по огледима *Mosso*-вим може објаснити тиме, што производи који се развијају при напрезању у možданој маси прелазе у крв, те помоћу ове после утичу на мишићну снагу онако, као што је крв уморних паса, уштрцана одморним псима, утицала на ове.

Из овога се види јасно да постоји узајамни утицај између физиолошког и психолошког умора. Физиолошке појаве умора производе осећаје умора. Ови осећаји умора ступају у борбу са представама које се затеку у свести, те се онда и у њихову току осете последице од њега.

Од умора, који је у почетку био физиолошка појава, постаје после општи осећај који мало по мало па обузме цео осећајни апарат. У духовним процесима почиње да се опажа нека успореност, каквоћа духовног рада почиње да опада, јер се провлаче погрешке у раду којих нема у одморном стању; ток мисли почиње да отказује послушност; низови се представа кидају; стварају се погрешни чланови; масе представа не могу да се асоцирају; и воља губи свој утицај, јер умор је захватио цео живчани спроводни апарат између осећајног и моторног дела.

Умор на овом степену већ прелази у малаксалост. У овом стању организам није подобан даље ни за какав рад нити напрезање, ни мишићно ни живчано; између тела и душе завлада потпуна непослушност; тело не реагује ни на централне нити нецентралне импULSE. Као мана код ученика она се јавља више као духовна сусталост и то у два облика, као пролазна или акутна и трајна или хронична. Прва се јавља чешће и то као последица великог напрезања. Она онда није ништа друго него потреба организма за одмором, која се потреба осећа у јаком степену. Ако се ова потреба подмири, онда је зло уклоњено и ученик је опет подобан за нов рад. Али и ова малаксалост не јавља се увек само као последица великог физичког и умног напрезања. Често она може да дође и од дугог мирног седења, чиме се занемари дисање и веома ослаби, а и од дужег задржавања у непроветреном простору и поквареном ваздуху, због хладних ногу и др. Сем овога она врло често наступа и после јаких духовних потреса као што су страх, љутња, брига, жалост. По себи се разуме, да чим наставник опази ову појаву код деце, треба да јој нађе узрок, па према томе и да предузме што треба.

Ако је малаксалост хронична и ако је дошла од дужег трајног умног напрезања, онда она није пролазна него је трајна и не може се излечити ни одмором. Дете које пати од ове малаксалости у опасности је да трајно изгуби своју духовну подобност и за њега је потребно нарочито педагошко и игијенско лечење. Оваки случајеви и ако су ређи, опет треба обратити пажњу и на њих.

Из досадашњег разматрања упознали смо се са умором као физиолошком и психолошком појавом, а додирнули смо и однос у коме стоје те две стране ове појаве. Али ово није довољно. За сам васпитни рад важно је знати ближе у каквом односу стоји физички умор према психичком и обрнуто овај према оном; да ли они иду потпуно паралелно и кад расту и кад опадају; важно би било одредити како поједине духовне радње утичу на психички умор и како физичке на мишићни и које су то радње у школину животу; како се појављује и један и други умор код школске деце у разним узрастима и који су још и споредни чиниоци који имају свога утицаја и др. Овака се проматрања и испитивања до душе у последње време живо предузимљу. Тако од познатијих умор су проматрали и испитивали: Mosso, Keller, Grisbach, Wagner, Maggiora, Tümm-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unipeds Sikorski, Burgerstein, Höpfner, Kraepelin, Laser, Lobsien и др.<sup>1</sup>. Али свима њиховим испитивањима још се чине извесне замерке и приписују им се понеки недостатци, а и сам је рад још у току. Несумњиво је да ће се доћи до резултата који ће се моћи корисно да употребе у самом васпитном раду. Остављајући за сад на страну то испитивање, ми ћемо се у даљем излагању послужити оним резултатима који су колико толико утврђени као поуздани.

## II.

Довде смо видели шта је умор и како се он појављује у физичком а како у психичком делу човековог организма. Да видимо даље који су узроци који га могу код деце у основним школама изазвати и у којим приликама то може бити.

Целокупно васпитање које се врши у нашим основним школама састоји се из три васпитне радње: васпитне дисциплине, наставе и васпитања у ужем смислу. Прва од ових, као што је познато, има да потчињава вољу васпитаникову вољи васпитачевој. Васпитач овде премишља, предвиђа, пресуђује, и одређује, а васпитаник има само по том да се креће, да поступа. Према томе ова васпитна радња има за предмет васпитаниково држање, кретање у школи и ван ове. Зато и активност ученикова у овом раду за овај пар не може бити предмет нашега разматрања. Слично са овом стоји и са васпитањем у ужем смислу. И овом васпитном радњом васпитаник се упуђује на понашање, кретање, на живот по оном што је стекао као теоријско знање, те његов рад и физички и умни и из ове области не може у овом случају бити предметом нашега разматрања. Васпитна *настава* је тек она област у васпитању, у којој се васпитаникова и умна и физичка снага највише изазива и употребљава, те се у њој може васпитаник у много случајева и да умори и физички и психички. Зато ћемо ми даље имати да размотримо све прилике у настави, које ученика замарају, и да разгледамо средства, помоћу којих се може спречити да се до тога дође, или да се он уклони ако се већ појавио.

Умор као појава, видели смо, има свога почетка, трајања и свршетка. Ако бисмо хтели графички представити, онда бисмо добили једну криву црту, која полази од одморености па се према интензивности пење више или мање док не дође до највише тачке; одатле се после опет спушта на ниже док се не врати на првобитну висину одакле је и пошла — до тачке потпуне одморености. С погледом на време умор код ученика прелази овај пут тројако; или у обиму једног наставног часа,

<sup>1</sup> Види напред поменути чланак у Наставнику од Љуб. М. Протића и чланак: Из новијих испитивања у психологији од П. Љотића у Педагошком Прегледу, год. II. св. 1—4.

или у обиму једног читавог дана, или најзад на дуже време, после чега се појављује као хронична малаксалост и прелази у ману са тежим последицама.

У даљем излагању имаће се на уму и појављивање по времену. Кад дете пође у почетку у школу, онда му није тежак растанак с кућом. Представе стечене у породици буду за часак потиснуте утисцима из нове околине, школе; драг новине претегне и дете се осећа свеже, ведро и весело. Али наскоро настава отпочне да излази пред ученика са својим захтевима који се морају испуњавати. Ученик мора да прикупља своју и физичку и умну снагу да савлађује послове који се од њега траже. И, од тада почиње код ученика да се појављује умор. Он се у почетку појављује само у границама једног наставног часа.

Ту му је почетак, а ту може достићи и највишу тачку. У почетку часа ученик је потпуно одморан. Али наставник отпочиње рад и то прво истицањем циља. Овај кад је добро смишљен и исказан, пробудиће у ученику тежњу да се он за тај час и постигне. Воља ученикова даће према потреби биће спремна да приме оне утиске који су потребни да се постигне истакнути циљ. На тај је начин напрегнута пажња ученикова и извесна чула троше снагу вршећи свој посао. Ако је у настави потребан и какав физички рад, ученици употребљавају и читаве комплексе мишића да покрену органе потребне да се изврши тај посао. Поврх свега тога ученик за све то време мора да подвргне цео свој организам једном прописном положају. Тако у том стању проводи ученик за време наставе. Али то не траје дуго. После извесног времена почиње постепено да се јавља умор. Знаци да је он почео да наступа јесу прво у томе што пажња почиње да попушта, ученици не прате ток наставе; наставник је приморан да употребљава и разна помоћна средства да би их задржао на послу који ради, као што су, гласнији говор, дупање о сто, и др. Али да је умор завладао опажа се и на спољашности учениковој: цело држање тела почиње да се мења, наместо оног еластичног усправног седења, ученик почиње млитаво да силази целим својим горњим делом тела на седиште на коме седи, и мишићи на лицу почињу да попуштају, а лице добија некакав сањив изглед. Наравно да се умор не јавља код све деце после истог времена. То зависи на првом месту од узраста ученичког. Млађа се деца брже и замарају, а старија могу дуже да издрже на једном послу, па да и не осете умор. У овоме игра важну улогу и индивидуалност ученичка, те и међу децом истих година једни се брже уморе од других.

Али и код једног истог ученика умор не наступа после истог времена код свих наставних предмета. Наставни предмети на првом месту нису подједнако тешки, те је и за савлађивање одређеног градива из свакога од њих потребна разна количина снаге. Отуда се и један исти

ученик у различитој мери напреже радећи на разним наставним предметима. Кад би настава била само индивидуална, онда би наставник имао само да испита каква је подобност његова ученика према разним наставним предметима, и тако би могао да утврди и један ред према коме би се могао даље управљати у своме раду. Али, много је теже утврдити тај ред у предметима кад је у питању заједничка, разредна настава. Ту је много ученика, па ће бити мање или више и индивидуалних разлика. Један ће ученик бити више подобан за овај наставни предмет, а други више за онај, и у колико су им веће подобности према којим предметима, у толико ће доцније наступати умор, кад се на њима ради. Отуда и оно познато искуство да нису сви предмети подједнако тешки за све ученике.

Обично се узима да је у нашој разредној настави најтежи предмет рачун и српски језик, а најлакше су вештине. Међу овима последњима опет гимнастика се сматра као предмет, који не само да не замара ученика, него се још између осталих мера препоручује као средство за одмор после рада на тако званим научним предметима. Али после озбиљнијих испитивања и проматрања која су чињена у овом погледу ово не може да важи као правило. У појединачној настави који ће се предмети показати као тежи а који лакши зависи од индивидуалности ученичке, те као што је она различита, добиће се увек и друкчији ред наставних предмета по тежини. Тако је *Lobsien* испитивао подобност своја два ученика према разним наставним предметима и добио оваква два реда: за првог ученика: 1. природне науке, 2. рачун, 3. историја, 4. јестаственица, 5. земљопис, 6. геометрија, 7. религија, 8. језик; за другог: 1. рачун, 2. религија, 3. физика, 4. земљопис, 5. историја, 6. језик, 7. јестаственица, 8. геометрија. Из ова два случаја већ се види јасно неједнакост у тежини појединих наставних предмета према разним ученицима. Друкчије већ стоји у разредној настави. Ту се наравно не може утврђивати ред за сваког ученика посебно, него овде се мора испитати подобност већине ученика у разреду. И успех у раду наставникову цени се по већини ученика; та већина мора и њему да служи као мера у његову раду. Сувишно напрезање на тешком послу што би могло да шкоди здрављу ученичком не погађа оно неколико лених ученика којих може бити у сваком разреду и који флегматично све на једно уво приме а на друго пуштају, нити доброг ученика; оно уди на првом месту осредњим ученицима који чине увек у разреду већину, и који увек поклањају настави потребну пажњу, и који су навикли да своје задатке уредно израђују. Умор највише уди оваким ученицима. Зато је потребно сазнати како стоји подобност те већине према разним предметима. *Lobsien* је испитивао већину својих ученика и према томе је утврдио овакав ред предмета: 1. рачун, 2. историја, 3. језик, 4. вера, 5. јестаственица, 6. природне науке, 7. земљопис, 8. геометрија. Из овога испитивања не

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unp.rs

видимо на ком месту у овом реду стоје и др. наставни предмети који се поред горњих предају у основној школи и који према задатку наставину имају такођер своје вредности. Тако се овде ништа не помиње о цртању, певању, лепом писању, ручном раду, гимнастици. Али *Wagner* је испитивао подобност ученика и према неким од ових предмета. Занимљиво је какав је он ред добио и на ком месту у том реду стоје и неке вештине, које се обично сматрају као најлакши наставни предмети. Тако је он нашао да гимнастика и цртање стоје по тежини испред науке хришћанске, а рачун и језик иза историје и земљописа. По испитивањима, опет *D-r Kemsies*-овим предмети иду овим редом по тежини: 1. гимнастика, 2 рачун, 3. веронаука, 4. језик, 5. природне науке, 6. историја, 7. певање, 8. цртање. Он и ако ставља певање и цртање на последње место, опет вели у свом извештају да они могу код појединих ученика да произведу велики умор.

Пада у очи да је по испитивањима овога последњег гимнастика један од тежих предмета, док је међутим она до сад убрајана у најлакше предмете. Ово је било отуда, што се на основи погрешно употребљене старе истине о здравој души у здравом телу у многоме још и данас држи да гимнастика и игре значе одмор, и да је за освежавање духа најбоље средство телесно вежбање и уметање овога између појединих наставних предмета. После ближих испитивања која су у последње време предузимана и мишљење је данас о овом предмету промењено. И, *Palmberg* с правом данас примећује: „Кад се час гимнастике сматра као какво освежавање, као један одмор од духовног рада, то се мора сматрати као једна опасна заблуда.“ А *Maggiore* је огледима утврдио да после физичких напора наступа знатна малаксалост и на духовној страни, а и *Wagner* је слично утврдио о телесном напрезању. *Lobsien* је нашао да се код ученика умор пење за  $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$  од нормалне свежине ако они трче 15—20 минута. Сем тога дужим проматрањем нашао је да кад се време одређено за одмор употреби на игру и гимнастичке радње, онда се ученици враћају заморенији него што су били.

Из досадашњег разматрања види се да се ред предмета по тежини мења према индивидуалности ученичкој и да ће у разредима тај ред зависити од већине ученика. Према томе горњи редови треба само да упуते наставника да зна, међу којим предметима треба да тражи оне који ће изискивати највише напрезање ученичко. Међутим он ће сам моћи разматрањем да утврди један ред за свој разред. Овај би посао наставнику био много олакшан, кад би он пратио своје ученике кроз све разреде, или, ако то већ није могуће, кад би уз ученике добијао и добро вођену књигу о ученичким особинама.

Да видимо даље који су још чиниоци који, поред наставе утичу на умарање ученичко у школи.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



Ту долази на првом месту *седење*. При дужем правилном усправном седењу наступа телесни умор. Зато ученици после извесног времена мењају држање свога тела; место оног усправног запетог положаја траже за свој организам у томе тренутку пријатнији положај, који је међутим по телесно здравље штетан. Отуда је неопходно потребно да сам наставник води рачуна о том, и да се постара за промену положаја ученичког тела, који неће бити штетан по здравље ученичко. Познато је да дуго седење смета на различит начин правилном крвотоку, дисању, варењу, правилном држању кичме и др. Отуда редовно после дужег седења деца увек теже да заузму крив положај. Кад се овака тежња кривом седењу чешће понавља, онда је опасност да се кичма стално искриви. D-r *Schulthess* својим испитивањима потврдио је познато мишљење да је седење опасно нарочито за ону децу, која имају склоност кривој кичми, баш зато што се у седењу више истиче свака несиметрија и појачавају се и најмање неправилности, ако постоје. Он види у овом један нов захтев да се седење у школи ограничи, односно да се у даном тренутку на згодан начин прекине. Ово особито важи за неправилно седење у клупама које не одговарају потпуно свима хигијенским захтевима, каквих има при богу у нас доста.

Али и *стајање* не треба дуго да траје. *Dornblüth* скреће пажњу на познату истину да стајање много више и брже умори него идење. Мишић који ради променљивим грчењем и опружањем може много дуже да ради, а да се не умори, него мишић који остаје у стално згрченом стању. Зато идење мање замара од стајања и човек, који је кадар својим мишићима и најтеже радове да ради читав дан, неће моћи ни десет минута да држи мирно најлакши терет у опруженој руци. Али код стајања има баш и напрезања које долази од притиска телесне тежине на зглавкове костију, у затегнутости извесних веза и у јако заморној контракцији оних мишића који имају да одрже равнотежу и удове у опруженом положају. И повратак крви из ногу при стајању је тежи, јер сада притискује много дужи крвни стуб на најдоње крвне судове. На овај се начин производе како отоци ногу тако и проширење веза са свима својим штетним последицама. Сем тога могу се везе у зглавковима услед дуже запетости растегнути, кости од неједнаке тежине у свом облику пореметити као што се то виђа код дечака извесног занимања. Телесни умор произведен дужим стајањем има утицаја и на дух, јер ове две стране, као што смо напред видели, стоје у тесној вези. Пошто су деца мање издржлива, то се и телесни умор од стајања код њих брже појављује, а и његов утицај на дух брзо се опажа. Зато, ако се ученици позову да стоје, треба пазити да то не траје дуго, и имати увек на уму да је телесна снага индивидуално различна и да сувишно напрезање има најгорих последица. Отуда је за препоруку да се правилно седење прекида стајањем, и да не буде стајање дуже од седења.

Истина код великог броја деце по појединим одељењима наших школа и поред оваких клупа какве сад имамо, није ни лако сводити седење у школама на што мању меру и у самом раду прекидати га стајањем. У неким немачким школама имају нарочито удешене клупе, у којима могу ученици радити све школске послове и стојећи као и седећи. Тиме је дата могућност наставницима да сасвим независно од рада школског позивају ученике према потреби да седе или стоје. Али и код оваких наших школских прилика може се седење у школи сводити на мању меру. Главно је само да наставник не заборави тежњу и потребу за чешћим мењањем положаја тела, а кад он то има увек на уму, лако ће му се указивати прилика за то. Има предмета који се само стојећи обрађују, а има их опет који се само у извесним тренутцима тако могу радити. Тако кад се ученици испитују ма из кога предмета то било, они треба да одговарају стојећи; а и кад се даје ново градиво тако званим развијањем онда сваки ученик који узима учешће у раду треба да устане. Читање и усмено рачунање се стојећи могу да врше, а ручни рад, гимнастику и певање треба увек само тако и обрађивати и кад се деца вежбају и кад се испитују и др. Устајањем и стајањем се уклања и млиставост и апатија које могу да наступе због дужег седења и место ових наступа прибраност и пажљивост.

Сем ових непосредних проузроковача умора има још и других чинилаца, који у мањој или већој мери потпомажу његово појављивање. Кад наставник и њих познаје, лакше ће моћи да оцени и његово наступање и јачину.

Такав један чинилац је *интересовање*. Ово је, као што је познато, различито према разним наставним предметима. И, према коме је предмету оно најјаче, на томе ће се часу показати и највећа љубав к послу и воља да се он сврши. Истина је да љубав и воља не познају тешкоће, како се обично вели, али с друге стране не може се порећи да се обе оне не могу чинити невеште према умору, и, заблуда је кад се мисли да с њима рад може ићи без сметње својим током и преко умора. У колико је веће интересовање, у толико је јаче и напрезање, па ће наравно у толико већи и умор наступити. Где се према настави нема интересовања, или где је ово слабо, ту ће бити такво и напрезање: на таквом ће часу место замарања настати одмарање, нарочито ако је овоме претходио већ какав умор.

Други један чинилац који има утицаја на умарање ученика јесте *топлота* у учионици. Мало је досад што урађено на томе да се путем огледа утврди ближе њен утицај на умор. Али из целог досадашњег испитивања за нас је важно ово: да топлота утиче у овом правцу различито на ученике, на неке мање, на неке више; да при сталној или све већој топлоти и умор све више расте тако да се не може никаквим

прекидима уклонити, него баца своју све ширу и ширу сенку до у последњи час.

Ово је утврђено ближим проматрањем у раду на појединим наставним предметима у топлим данима. Умор је тада обично у толико већи у колико има више радних часова. Прекиди намењени одморима мало су помагали. Ови и ако су продужавани, и ако нису употребљавани за игру и друга физичка напрезања, опет не само да нису ученицима доносили одмор, него су им шта више појачавали умор.

Као практичан закључак излази да би било понајбоље и не почињати наставни посао, кад у учионици термомер показује 25°C. Иначе се другим средствима не може избећи замарање ученика.

Сем ових, треба поменути да на умор у школи и школском раду имају мање или више утицаја још и: занимање ученичко за време прекидања наставног рада (за време тако званих „одмора“), дужина пута од куће до школе, оптерећеност школским књигама и др. предметима на томе путу, ученичко занимање код куће ван школског времена, количина и каквоћа ученикова спавања, његово опште нахођење и др.

Довде смо видели који су непосредни проузроковачи умора код ученика у школи и побројали неке од чинилаца који имају мањег или већег утицаја на појаву и јачину умора. Да видимо сад даље које су мере, којима ће се моћи да сачува ученик од штетног умора и како их треба употребљавати.

### III.

Једна од првих мера јесте *распоред предмета на часове*. Да размотримо прво њега.

Педагошки узев задатак је наставин буђење многостраног интересовања, јер је ово најјачи и најтрајнији покретач за рад у свима правцима у којима треба будући човек да ради. То се интересовање буди одређеним представама на извештајан начин. Све су ове представе у наставном градиву, које је означено наставним програмом. Ово градиво има ученик да прими, али тако, да је у том примању он сам активан, да он сам ради. Да се један рад савлада успешно, а без штете по здравље, мора се радити одморено, у одређено време. Што важи за сваки рад у опште, вреди и за наставни рад. Распоред предмета на часове јест управо распоред ученичког рада. Од њега ће зависити да ли ће ученици моћи да раде наставни посао са успехом, а да не осете штетне последице од њега.

Број часова који ученик треба да утроши на рад у школи одређује се код нас наставним планом. У њему је изнето које радње или предмете има ученик у једној школској години да уради, и са колико часова недељно треба да ради на сваком од њих. Који ће предмети ући у наставни план одређује се према задатку наставину, а колико ће

били укупни број радних часова пресуђује школска игијена. Али да наставни рад у школи не буде од штете по детиње здравље зависи и од наставног програма. Ако наставни програм тражи мање, али оно што је важније, то ће се лакше и без штете по здравље ученичко савладати. Прописивање и наставног плана и програма има у рукама наша највиша просветна власт. И, од ње зависи да ли ће и план и програм одговарати захтевима школске игијене. Наш наставни план за основну школу тражи да деца раде у 4 разреда од 21—28 часова недељно, у I и II разреду по 22, у III 26, а у IV 27 часова. Ово свакако није много. Али и наставни план и програм нека су ма како удешени по захтевима педагошким, опет само то не даје јемства да рад у школи не може бити од штете по здравље дечје. Права добит ће се од њега осетити тек онда, кад је поред плана и програма и распоред предмета на часове начињен како ваља и кад се грађа обрађује како треба.

Према томе, после наставног плана и програма важно је, прво, како ће се рад у школи распоредити на часове радних дана преко недеље, и друго, како треба обрађивати предмете, па да се ученик што више крене на рад, али да то не буде на штету његова здравља. О овом другом говори се у методици или у теорији о обрађивању сваког наставног предмета посебно. Наш ће задатак бити овде да кажемо о грађењу распореда наставних предмета на часове.

До овог последњег наставног плана и програма прописивани су били за сваки разред распореди подједнаки за све школе у земљи, и сеоске и градске, и за све време, и зимње и летње. Ови су распореди били општи за сва места и прилике и времена и стални за више година, тако да је и наш министар просвете могао по примеру француског министра седећи у свом кабинету једним погледом на часовник да каже шта се ради кога часа у свима основним школама наше отаџбине. Па, можда је то и било оправдано за ондашње наше школске прилике.

Садашњи наставни план није дао готов распоред предмета на часове. Он је само одредио колико коме наставном предмету припада радних часова преко седмице, а оставио је наставничким већима појединих школа да предмете распореди *на дане* и часове онако како она према месним и временим приликама нађу да је најбоље, али при том да воде рачуна нарочито о времену и захтевима игијенским. Ово је очевидно један напредак. Захтеви новије педагогике: да наставник поред познавања општих психолошких закона увек испита и природу оних ученика с којима има у даном времену да ради, огледају се и овде. И овде се дакле претпоставља да ће наставници умети да оцене и месне и времене прилике, да ће познавати суштину појединих наставних предмета у основној школи, да ће знати психолошку методу обрађивања наставног градива, да ће бити свесни наставног поступка (манира), који ће употребити у даној прилици, да ће испитати своје ученике, њихову

www.0 и издржљивост у раду на појединим наставним предметима и др. и, да ће с обзиром на све то градити распореде у својим школама. Код данашње развијене и разрађене педагошке теорије и стручности наших наставника ова је претпоставка и оправдана. Али, за овај мах непознато је колико је овим задовољено горње очекивање; да ли су распореди донети прављени „према месним и временим приликама с нарочитим обзиром на гигијенске захтеве“, и да ли су они сада боље потпомогли и успех наставин и очували здравље деце. Из оно мало података о том као да неће бити очекивање задовољено. Изгледа да је онај прописани распоред оставио у наставницима тако јак утисак, да се они и сад, кад су им у том одрешене руке, не могу ослободити од њега, и да се распореди у већине још и сада праве више шаблонски.

Зато је потребно о њему рећи овде коју опширније.

Било је некада време када су се само латинске школе сматрале као истинске школе, и настава у њима као права настава, научна настава. После је било доба кад је владало мишљење да нема наставног рада у школи и наставе, ако се у њој ученици не занимају знацима као што су слова, цифре, ноте и др. Тада су педагошки лајци мало ценили певање по слуху, усмено рачунање и у опште наставу коју би наставник давао само усмено својим ученицима. Тражило се нешто конкретно у најобичнијем смислу те речи, па се по томе и ценила вредност и наставних предмета и школског рада. Према таквом схватању се и распоред правио. Рађени су на првом месту важнији предмети и понајвише, а ако је што времена преостајало, радило се и друго.

Али није чудо што је тако ишло. Онда, прво, није био овако јасан и разговетан ни највиши васпитни циљ ни задатак наставин као што је то данас, па наравно нису познавани добро ни наставни предмети као средство за тај задатак, нити су правилно оцењивани према томе. Отуда су час више истицани ови, час они наставни предмети. А друго, онда се није знало да за васпитну наставу у основној школи није важан само квалитет градива, него и начин његова обрађивања. Тек ово двоје кад се споји даје вредност свакога наставног предмета. Кад се са ових страна размотре сви наставни предмети, онда се и вредност њихова јавља у другој светлости. Отуда при грађењу распореда треба на првом месту имати на уму да су сви наставни предмети од вредности и да се ни један не сме изостављати, замењивати или залостављати. После овога друго је важно питање како ће се сви ти предмети распоредити тако да они најбоље одговоре васпитном смеру.

У нас се могу за сад разликовати ова два начела којима су се руководили наставници при слободном грађењу распореда.

Тако, прво, још се деле наставни предмети на важније или главне предмете и на споредне. У прве се међу сви тако звани научни предмети, а у друге све вештине. Први се сматрају као тешки предмети, а

други су сви лаки. И, при слободном грађењу распореда прво се „главним“ предметима одреде часови, а други се према приликама или сасвим изостављају и на место њихово стављају „главнији“, или се њима без никаквих даљих обзира дају последњи часови пре и после подне. — Кад би се смело само, на овај би начин доиста увек било лако решити питање о грађењу распореда. Али овако би чвор био пресечен, а не раздрешен.

Други опет мисле да су ово питање о грађењу распореда решили рационалније, ако се при том управљају по начелу симетрије. Ово је начело владало некад као најважније и узимано је увек за основу. Па и данас се сматра да су задовољени сви захтеви и игијенски и физиолошки и психолошки, ако се само распоред начини тако да има у њему симетрије. А она је изведена онда, кад су предмети тако распоређени на седмичне дане, да по предметима и броју часова одговара понедељак четвртку, уторак петку, среда суботи. Али овде не треба много па да се увиди у колико оваки распореди одговарају захтевима горње три науке. Уместо њихове захтеве да задовоље, оваки распореди и нехотице као да хоће да послуже естетици, јер су zgodно средство за буђење осећања за хармонијом. За њих се вели да имају и практичне вредности јер их ученици могу лако да упамте. Али ове добре стране оваква распореда тако су незнатне, да се при грађењу распореда не можемо само по њима управљати.

У данашњем времену кад је педагогика узела за своју основу психологију и кад она истиче као своје помоћне науке физиологију и игијену, не сме ни једна васпитна радња да сметне с ума ни за тренутак ни најмање захтеве ових наука. У таквим приликама не смеју пресуђивати оваки спољашњи у најмању руку наивни обзири, него се и распоред часова мора правити с обзиром на захтеве психолошке, физиолошке и игијенске. Може се истина десити каткад да особите месне или времене прилике, па понекад и наставничке прилике често сметају да се сви ови захтеви узму у обзир; али то су све изузетци, који за нормалне прилике не важе и који се често могу и уклонити у колико стоје у власти наставничкој и у колико ови имају воље за то.

(Свршиће се)

## ОСНОВНО ШКОЛОВАЊЕ У БУГАРСКОЈ

## I

## Уопште, политичке и друштвене погодбе, недовољности, празнине, предлози

Бугарска, која је последња постала међу европским државама<sup>1</sup> тражи свој пут. Она није могла створити ни своје територијално јединство,<sup>2</sup> нити пак своје морално јединство<sup>3</sup>. Несолидна зграда коју је она подигла за двадесет пет година има само спољашњост: копиране су, а нису још никако и асимиловане европске ствари<sup>4</sup>. Ништа још није учињено, ако се помисли на оно, што још ваља учинити. Бугари двоструко греше што сами себи стварају илузије, и што се наивно надају да створе илузије и другима. Без сумње имају права да им то опростимо; али ипак треба и то да заслуже.

Ваљало им је по ослобођењу од турског јарма све створити. Путеве, финансије, војску, народно образовање, све им је то ваљало од једном подићи. Све је отпочето, а ништа није довршено. Амбиција да буде у свему савршенство, све је покварила. Железничке пруге биле су проучаване, потом се предузело грађење, па је све напуштено; била је створена таква војска, која је гутала све приходе. Први путеви беху грандиозни, прве цркве изгледаху као катедрале, школе које су прво подигнуте изгледаху као палате<sup>5</sup>. Потом све је потамнело у великом дефициту, који је бивао све већи<sup>6</sup>.

Као год и све друге државне установе, тако је и организација васпитања по школама трпела од овог немања новаца. Но има поред тога и других узрока њезину неуспеху.

<sup>1</sup> Бугарска је створена 1878 године Сан-Стефанским уговором, као васална област турска, а пошто је увећана и ослобођена 1885.

<sup>2</sup> Побуна Источне Румелије 1885, која је анектирана Бугарској, оставши једина као васална султану. Садашње претензије на Македонију.

<sup>3</sup> Приближно становништво: 3,000.000 Бугара, 500.000 Турака, 200.000 Грка, 50.000 Јермена и т. д.

<sup>4</sup> Остали су и даље оријенталски обичаји; не може се робовати пет векова, па бда од тога не остану трагови. Народни језик најбоље потврђује ову истину. У Бугарској се вели: путовати у Европу, доћи из Европе, пошао из Европе, и т. д. Европа се свршава са Земуном, према Београду; иза Земуна, с оне друге стране почиње други део света „Левант“.

<sup>5</sup> Кад се у Бугарску уђе према турској граници, мора се човек пренеразити, када нађе, усред бедних колиба начињених од дасака и сламе и рогозине, где се подиже величанствена црква са кубетом, и каква величанствена зграда намењена школи. Ова црква и ова школа на неколико бојева овде су симболи ослобођења.

<sup>6</sup> Последње средство за његово изравњавање била је позајмица код европских банака на заложену дуванску бандеролу.

Први је у томе, што је ваљало радити брзо и на земљишту, које није било нимало приуговорљено. У Бугарској је било од 18 века и за владе Фанариота<sup>7</sup>, неколико грчких школа. Напротив, бугарских школа није било. Најстарија, она у Филинопољу, датира тек од 1868 године; 1877, по ослобођењу било их је свега тринаест, за једну земљу велику, као шестина Француске<sup>8</sup>. Члан 78. Устава узалуд је прогласио да је основно школовање обавезно, јер се одмах налази на материјалне препреке. Пре свега земљорадничко становништво, које воли старе *обичаје и кец*<sup>9</sup>, неће да се покорава закону. Новчана казна нема никаква дејства: становништво претпоставља да задржи децу код куће, дечаке кад настане радно време, а девојчице увек,<sup>10</sup> јер *жена као ниже створење, нема потребе да буде образована*. С друге стране сеоско, земљорадничко становништво остало је и у наше дане оно, што је било и у давнини<sup>11</sup>. Оно живи раштркано, разбацано, отуда је и немогуће да походи школу.

Закон је дуго трпео ову рђаву вољу и жељу родитељску, данас пак он је приморан да попусти сасвим. Зими хладноћа, лети велика врућина, пољски радови, велика даљина, често по три и више километара од каквог школског центра, све су то јака извињења да се не иде у школу: све су то толико јака извињења да је учење по основним школама постало факултативно. То је бар оно што износи један пројект законски који је скоро изнесен пред Бугарско Сабрање<sup>12</sup>. Овај нови закон, за двадесет и пет година, већ је пети на реду који регулисава основно васпитање<sup>13</sup>. Ове наизменичне промене доказ су да се још нема чиста и одређена идеја; воља партиска чини све и сва, и закони су

<sup>7</sup> Фанариотима називају се Грци, који станују у Цариграду, и то у крају који се зове Фар (Fener, по турски, fhanagı, по грчки). То су већином богати трговци, који су некада били од врло великог утицаја на Султана и из чије средине врло често бежаху узимати гувернери за хришћанске области под турским царством.

<sup>8</sup> Рукописни извештај који је на моје тражење саставио секретаријат кнежев. Школе су биле у Габрову и Филинопољу (1868), Клисурси, Сопоту, Карлову, Казанлику (1869), Разграду (1871), Свиштову, Горњој Ореховци (1872), Видину, Дренову, Лому Кули (1874).

<sup>9</sup> Турска реч која означава душевни мир, који је последица мирноће тела; *far-niente* је потпуно тачно значење, савање је врло благо.

<sup>10</sup> Ово је турско начело. Жене по селима су као слушкиње мушкињу. Оне не једу са њима за једним столом, и љубе мушкарце у руку у знак поштовања; оне никад не говоре пре и само о оном о чему буду запитане.

<sup>11</sup> Ксенефон, *Anab.* IV 14, Ammien Marcellin XXXI 13.

<sup>12</sup> Набавио сам и сам један овај пројект који је раздан посланицима, на потоњим странама где год га будем назвао именом *пројекат*, ја нарочито чиним алузију на ово ново образовање. Измене се уосталом више односе на принципе но на појединости.

<sup>13</sup> *Извештај*. Пре анексије Румелије, закон од 21 маја 1880 и од 30 јануара 1885; за измену закон од 4 децембра 1886; после анексије дивју Бугарске, закон од 1892, измењен 1893, 1894, 1898 и 1899 године.



последница политичког расположења. Теорије и статистике следеју једна за другом, а ништа нису у стању да покажу.

Политички утицај на питање о школовању у толико је јачи, што је Бугарска подложна не само супарништву политичких партија, већ такође и етничким, народносним борбама. Њено је јединство фиктивно и састоји се из тренутног, моментаног јединства различних раса под управом Бугарџа. Они су најмногобројнији у овој целини, нарочито по селима. Но има и вароши где су такође у мањини<sup>14</sup>. Њима ваља да рачунају са онима који су *поданици* бугарски, али нису *расе* бугарске. Сви они који су у мањини конституисали су се у хомогене групе, у заједнице, које су непријатељи између себе, али које су уједињене у мржњи против општег господара. Најважнији су ови непријатељи:

1) *Турци*, стари господари ове земље. Данас су они поданици, којима закон обећава равноправност, но она је остала илузорна<sup>15</sup>. Мучени и злостављани, они се сваком годином све више смањују и селе у Румелију, која је остала турска или у Малу Азију;

2) *Грци*, који се представљају као наследници Византије. Они су у већини у појединим деловима Источне Румелије. Они се сматрају, по историском и божанском праву, као прави сопственици земље и стога и јесу несаломљиви противници садашње управе земаљске<sup>16</sup>;

3) *Евреји*, растурени свуда по румелинотским варошима. Потомци Евреја који су протерани под Карлом и Филипом II, они говоре дијалектом који је дериват шпанског и веома се слажу између себе;

4) *Јермени*, растурени по Бугарској као и иначе по целом Леванту; њихов број се знатно увећао због сече у Турској 1895;

5) *Цигани*, номадски народ који живи у околини вароши под својим чергама или под привременим склопиштима. Они су независни, прави пљачкаши, које штите Бугари, стога што им чине лепих услуга<sup>17</sup>;

6) *Павлићани*, потомци јеретика Павлићана, који се у десетом веку повукоше у Родоп. Ту су они и остали, прелазећи на једну или на другу страну бугарске границе, како је било згодније за њихове интересе. Ова хорда, веома мало просвећена, садржи у себи католика и мусломана.

Свако је од ових друштава подвлашћено Бугарима, али није потчињено. Оно и данас свако с највећом преданошћу чува своја права за

<sup>14</sup> На пример Филипопол и друга пристаништа где преовлађују Грци.

<sup>15</sup> Бугарин мора увек бити у праву. Ова охола аксиома преовлађује по свима законским текстовима. Према Турчину, наследном непријатељу, нарочито се зло поступа.

<sup>16</sup> Погледати ваља само на садашњу борбу поводом Македоније, борбу у којој се Грци удружују са Турцима из мржње или из страха према Бугарима.

<sup>17</sup> Како су они натурализовани, дакле грађани и бирачи, често се дешава, у времену избора, да их влада у маси премешта из једне вароши у другу, и на тај начин ствара фиктивну већину својим кандидатима.

националност. Јер, да не би никако допустили да их асимилују Бугари, њима је ваљало сачувати језик и обичаје. Због тога су све ове народности, изузев последње две, које су веома малобројне и дивљачне, тражиле право да оне саме дају и школују своју децу. Влади бугарској, ваљало је, да би избегла буне, и да би сачувала своје поданике, примити ове погодбе. Закон је сагао главу: оно што је постало обавезно, то није било више државно школовање, већ школски данак, који се држави плаћа. На тај начин, у Бугарској постоји не једно већ пет или шест основних образовања и школовања.

Кад није могло бити ничег бољег, влада је задржала себи контролу над школама, које припадају разним друштвима. Но ова је контрола потпуно фиктивна; она се ограничава само на то да се увери да се у школама не учи ништа у мржњи против Бугара, и да бугарски језик није остављен. Сем овога надзора, који је готово без икакве користи, акција владина ограничава се на врло ретке акте; на пример да с времена на време забрани отварање какве нове школе или да неће да призна сведочанства по свршетку учења. На тај начин остављена су деца да уче по прквама, место, које је неповредно, или још да иду зарад школовања у туђину.

Утицај је ових друштава, напротив, на бугарско образовање такав, да ће му одузети његов други законски карактер, који се састоји у томе да буде световно. По сили околности, оно је постало конфесионално.

Разна етничка друштва имају доиста интереса да уведу у школу верско, религиозно васпитање, које је успомена на прошлост, које је чувар језика, симбол надања. Ово васпитање, мање догматично но политичко, не дају свештеници него сами учитељи<sup>18</sup>. Бугари присиљени да се бију и опиру истим оружјем, установили су по својим школама слично васпитавање. Устав вели да је школовање световно, но сви програми носе на свом заглављу изучавање црквене историје<sup>19</sup>.

Овај конфесионални карактер школовања има ове три последице:

1) Нису више само етничка друштва која су отворила школе за васпитавање. Бугари католици<sup>20</sup>, одвојивши се од своје ортодоксне браће, имају школе, у којима су западњачки калуђери<sup>21</sup>. Има такође и протестантских школа, којима управљају Американци<sup>22</sup> или Немци;

<sup>18</sup> Нарочито је стало до тога да се покаже, да свака религија, која је *автокефална* и има свога патријарха у Цариграду, налази у својој прошлости разлога који легитимишу њезину амбицију за оштом управом.

<sup>19</sup> Члан 28 садашњег закона.

<sup>20</sup> Има известан број Бугара, Павлићана и т. д. који припадају оријенталском ритусу, некој врсти компромиса, који је одобрила римска црква између католицизма и ортодоксије.

<sup>21</sup> Францисканци талијански, асопциониسته француске.

<sup>22</sup> Приврженици су придобијани новцем.

2) Политика је, покривши се и закриливши се вером, ушла у школу. Сама наука постала је средство за опозицију. Грци неће по својим школама да уче децу метарском систему, зато што га је усвојила бугарска влада. Зидне карте уносе сав Исток у границе било бугарског света, било света грчког. Статистика постаје лажна у рукама људи којима треба да послужи као доказ постављене теорије. Код Грка пред Комненима и Палеолозима, налазе се у општој историји Цезар, Наполеон. Код Бугара опет *Александар Велики* је први словенски цар<sup>23</sup>;

3) Учење језика — последица доста срећна — уведено је у основну школу. Свако дете добија образовање на свом матерњем језику, али му се сем тога предаје и бугарски. Влада је поставила ту погодбу, коју је у осталом лако примити, пошто је бугарски језик општи за целу земљу, и према томе преко потребан у свакидашњим односима. Но ишло се још и даље, тражило се да се деца уче једном интернационалном језику који је још опширнијег карактера, а то је да се уче француском који су узалуд покушавали да замене немачким<sup>24</sup>. Понеке школе дају својим ђацима основна знања. Ово је учење обавезно по еврејским школама, које издржава светска израелитска алијанција. Они који воле да што више упознаду језик, походе у првом реду школе, које држе француски духовници. Ови су свештеници на тај начин корисни и ваља их помагати. Сем у основним школама француски се учи по свима гимназијама, а у понекима је цела настава на француском<sup>25</sup>.

У осталом француски се уопште предаје и учи као год и бугарски и латински у трима разредима по два сата недељно. Може се готово рећи да су све гимназисте способне да говоре француски. Не знам да ли је то последица доброг учења, да ли способности оријенталаца да уче језике<sup>26</sup> или пак последица тога што саме породице за своје приватне односе и разговоре употребљавају француски. Треба изузети Турке, који се задовољавају тим да напамет науче неколико француских фраза, које им могу требати у извесним приликама.

За конфесионално уместо световно, за факултативно уместообавезно, за основно школовање у Бугарској још се плаћа, ма да је то школовање

<sup>23</sup> Књиге су ретке у основним школама. Тешко је странцу да да себи рачуна о ономе шта се учи *орално*: али разговори са учитељима су инструктивни, као год и каталози књижевни (на пример три каталога књижарнице Данева у Филипопољу 1901—1902).

<sup>24</sup> Неколики Бугари покушавају да даду превагу немачком. Међутим сами Немци служе се француским у својим трговачким пословима са Бугарском.

<sup>25</sup> Не само у колежу француском у Филипопољу, већ и у лицејима грчким у истој вароши.

<sup>26</sup> На целом Леванту налази се множина младића који течно говоре по 4 и 5 језика, и којима ово знање, које су стекли по улицама за време својих вагабундних разговора, не служи ни на што.

по закону бесплатно. Ја не говорим овде о данку за школе, који је по-  
тављен онда, кад и остали данци и који је са њима у односу, про-  
ности, изуз. Тај данак постоји свуда, само више или мање скривен.  
жиле правим такође о поклонима и даровима у природним, производима  
ваљало језај озаконио према учитељима. Но нови закон утврђује у  
мити ове итине, према броју становника, суму новаца коју имају да  
то није б' људи из те општине који шаљу своју децу на школовање.  
држави или околности, а тако исто због честољубља, незнања, сиром-  
штилт. основно школовање у Бугарској није онакво, како га дефинише  
Устав. Оно то може постати; ни принципи, ни њихова примена нису  
још дефинитивно утврђени.

Оно што је у ствари, лежи у томе, да је овде проблем много комп-  
пликованији но на другом месту. Иставља се читаво источно питање на  
решавање због просте организације основног школовања. Прва погодба  
да постоји национално основно образовање лежи у томе да је народ  
један. Но јединство нигде не постоји на Балкану. Да ли ће се оно из-  
вршити и на корист које расе, то је питање у чије се решење нећу  
упуштати. Мени ће довољно бити што сам показао да нигде може бити  
у Европи питање о основном школовању не носи на себи тако чист  
политички карактер, и нигде није тако компликовано — да не бих рекао  
неразрешљиво — као што је у Бугарској.

## II

### Разнолико основно образовање према разноликим друштвима

Из општих посматрања, која су претходила, излази да ја не могу  
у овој својој студији изнети никакво јединство, пошто оно и не постоји.  
Пошто у Бугарској има неколико основних образовања, то ћу их ја  
редом и прећи. Но, нарочито ћу се задржати на државном, службеном  
основном школовању, једином које је доиста бугарско.

Личне рефлексије које садржи овај чланак дошле су ми отуда, што  
сам провео у самој земљи пуних 15 месеца у 1898 и 1900 години<sup>1</sup>.  
Оним обавештењима која сам већ имао, додао сам још и она која сам  
добио од својих личних пријатеља, који заузимају високе положаје, те  
отуда и познају врло добро суштину ствари<sup>2</sup>. Побројају редом и сва  
она документа, којима сам се врло zgodно користио.

Нисам ништа досад говорио о оним школама, које одржавају Ев-  
ропљани; оне су све постављене по плановима, који су слични нашем

<sup>1</sup> Археолошка ископавања вршена за рачун француске школе у Атини и за рачун  
кнеза Фердинанда.

<sup>2</sup> Не дугујем никакве захвалности за ово министарству просвете бугарском које  
никад није хтело одговорити на моја питања и молбе. У Бугарској више но игде на  
другом месту странац се сматра за непријатеља.

и не задиру ни у колико у развитак бугарског народа. Само да бих био потпун, и готово злоупотребљујући речи, могао бих посветити неколико речи основном школовању турском: тамо нема ничег, што би се могло поредити са оним, што је код нас, нити пак са оним што бисмо могли чак и уобразити.

Неколике појединости биће ипак интересантне: да би се видело шта може цивилизована нација учинити од мусломана, морао би се упоредити овај мој експозе са једним скорашњим проучавањем и студијом о турским школама у Босни<sup>3</sup>.

Једино су Бугари, Грци и Јермеји установили и васпоставили основно школовање; с њима ћу се ја овде скоро искључиво и занимати.

#### а) Школе бугарске

*Статистика* — 1895 Бугарска је имала више од 3000 државних основних школа<sup>4</sup>, што нам даје могућности да претпоставимо да 40 од 100 села немају још својих основних школа<sup>5</sup>. Статистичка управа није у овом погледу објавила никакве новије податке<sup>6</sup>. Но, вероватно је да се овај број није могао богзна колико повећати: доказ томе лежи у финансијским тешкоћама, које постају из дана у дан све веће, а и у томе факту што се школска популација, која је била 1895 означена са 260000 деце<sup>7</sup>,

<sup>3</sup> *Општи научни преглед*, 15 април 1900.

<sup>4</sup> Чланак г. Доросијева, потшефа у министарству, у *Училишном прегледу* за новембар 1901, стр. 874.

Број школа у 1880—	81 . . . . .	2211
1890—	91 . . . . .	2747 повећато за 536
1894—1895 . . . . .	3080	333

*Статистички графички албум* за основне школе у 1894—1895 години, публикација Статистичке Управе.

<sup>5</sup> У Бугарској се броји на 5000 села.

<sup>6</sup> *Каталог статистичких публикација*, који је изишао 1902, објављује школску статистику Кнежевине Бугарске од 1888—1900 закључно са једним специјалним делом од 1894—1895 за основне школе.

<sup>7</sup> *Извештај* Бр. 62.

Школска година	Дечака	Девојч.	Свега	Разлика
1890—91	154090	—42682	196779	
1891—92	160511	—44732	205243	+ 8464
1892—93	163208	—49581	212789	+ 7456
1893—94	177134	—59377	236511	+ 23722
1894—95	198375	—64782	263657	+ 27146
1895—96	196758	—64097	260855	— 2802
1896—97	190908	—64647	255565	— 5290
1897—98	185504	—67230	252734	— 2831
1898—99	184296	—74072	258368	+ 5634
1899—900	—	—	244107	— 14261
1900—01	161104	—70038	231142	— 12965
1901—02	164952	—71156	236108	+ 5034

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

смањила ма да је прираштај у рађању знатан и повећан<sup>8</sup>. Наставници, учитељи, такође су се бројно смањили<sup>9</sup>. Број деце која походе друге школе или која не добивају уопште никакво школовање веома је знатан, и износи око 40%<sup>10</sup>. Дечаци изгледа да хоће да се курталишу школе, док напротив девојчице изгледа као да хоће да је походе; па ипак 65% женскиња су и данас потпуно неписмене.

*Новчана средства* — Буџет министарства просвете износи око 7 милиуна динара. Издатке на школе подмирују за  $\frac{1}{3}$  општине, а за  $\frac{2}{3}$  држава. Закон тачно одређује који ће се извори посебно употребити на одржавање школа<sup>11</sup>. Закон увлачи у ред редовних прихода за одржавање школа и поклоне појединаца, који су врло ретки. Поклони се обично чине непосредно учитељима и састоје се у природним производима.

Утицај Светога Синода<sup>12</sup> и свештенства на општи правац учења и школовања манифестује се поклоном који годишње чини црква школама у једној петини својих целокупних прихода црквених<sup>13</sup>.

*Администрација* — Министар просвете је врховни управник. Њега помажу:

1) Окружни школски одбори састављени из 10 чланова, међу којима су: префект, председник, а чланови митрополит (владика) или какав црквени великодостојник; окружни инспектор; два гимназијска дирек-

<sup>8</sup> 1890 било је 650.000 деце, 1900 725.000.

<sup>9</sup> *Доросијев* страна 876.

Школска година	Учитељи	Учитељице	Свега	Разлика
1880—1881	2522	322	2844	
1890— 91	3456	804	4262 + 1418	
1894— 95	5251	1262	6513 + 2251	
1901— 02	3799	1839	5638 — 875	

*Извештај* бр. 26.

<sup>10</sup> *Доросијев* страна 896.

Школска година	Деца од 6—12 г.			Деца која иду у школу			
	дечаци	девојч.	Свега	дечаци	девојч.	свега	
1888—89	275756	261968	537724	129977	42206	171183	
1894—95	282210	270675	552885	221185	94909	317094	
Било у	1888—89	{ регрутованих бегунаца	{	дечака	53%	девојчица	84%
	1894—95			>	21%	>	65%

<sup>11</sup> Члан 63 *Пројекта*: 1) капитал школских каса; 2) специјалан данак који чини да се за школовање плаћа; 3)  $\frac{1}{5}$  непосредног пореза; 4)  $\frac{1}{5}$  црквених прихода; 5) 1% од данка на пиће; 6) половина царинског прихода; 7) приходи од права на грађански брак (2 динара); 8) поклони појединаца.

<sup>12</sup> Црквени савет састављен из митрополита који образује секцију државног савета и који представља у Бугарској *езарха* (папу) бугарског ортодоксног, који седи у Цариграду.

<sup>13</sup> Оно што је урађено у грчким школама, то је пренесено и у бугарску зато ћемо тамо о томе и говорити.

www.ubt.org.rs или управитељи основних школа; два учитеља; три општинска одборника;

2) Месни одбори, који су састављени из 5 чланова (има их седам по варошима, у којима има више од 20000 становника). Сваки грађанин може бити члан овога одбора, ако има двадесет пет година, ако је писмен и ако ужива сва политичка и грађанска права, и ако је бар најмање две године општински одборник<sup>14</sup>. Кмет председава овом одбору, који рукује школском касом и именује службенике, али они ступају у дужност кад окружни одбор одобри.

Инспектори, било по департаманима или месни, старају се о администрацији школској о испуњавању програма, о подели, о пријезности ђачкој; они предлажу министру на потврду школске управитеље; они састављају годишње извештаје. Под њиховом управом су школски управитељи, изабрани према годинама службе међу учитељима, без икаква додатка и повећања у плати.

*Наставници* — Учитељи и учитељице треба у опште да излазе из једне од педагошких школа које издржава држава<sup>16</sup> и да имају сведоцбу о својој зрелости и спреми.<sup>17</sup> Учење у педагошким школама траје четири године, обухватајући између осталог обавезне курсеве катихизма и световне историје<sup>18</sup> и факултативно учење немачког и француског језика, и обавезно учење руског језика. Плата је веома мала, она почиње са 200 и иде до 2000 франака, и подељена је на десет класа, тако да половина учитеља имају плату испод 600 динара.<sup>19</sup> У овом закону било

<sup>14</sup> И жене могу бити члановима ових одбора.

<sup>15</sup> *Правило* за школске инспекторе (1900), и Упутства за школску семинарију и управљање школама (кнежев указ, № 87 од 13 октобра 1896).

<sup>16</sup> *Извештај* бр. 47. Има их на броју *пет*: у Лому, Казанлигу, Силистрији, Ђустендилу и Шумли.

<sup>17</sup> *Правила* за испит зрелости у педагошким школама (1900).

<sup>18</sup> Изводи из програма који показују тенденцију овога васпитања. Улога светог Луке међу апостолима (Св. Лука оснивач манастира источњачких); Јереси на истоку: гностици, манихејци, павлићани; Митрополити и патријарси; Свети Кирило и Методије оснивачи Бугарске (правило о школском намештају прописује да у свакој учионици мора бити икона ова два свеца).

<sup>19</sup> Ево на што се употребљава време према програму у педагошким школама (1896):

Број недељних часова

	I год.	II год.	III год.	IV год.	Свега
Црвена историја . . . . .	2	1	2	1/2	5 1/2
Бугарски језик . . . . .	5	4	3	3	15
Психологија, морал, педагогија . . . . .	—	3	3	3	9
Школска практика . . . . .	—	—	3	7	10
Математика . . . . .	—	3	2	2	11
Право, економија, политика . . . . .	—	—	—	2	2
Историја и географија . . . . .	3	3	3	2	11

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

је до сад неколико измена: последња измена титуларне учитеље дели на 3 класе, које су награђене са 1140, 1428 и 1620 динара.<sup>20</sup> Скоро сви имају бесплатне станове, а притом ваља имати на уму њихове веома ограничене потребе, и веома јевтине животне намирнице. Па ипак, ма да су државни чиновници, нису сигурни за своју плату, и влада се не устеже да им не плати по изванредан део њихове плате.<sup>21</sup> Тако исто и поред регулисана питања о годинама службе, и поред законих гаранција учитељи су жртве политичких промена, од чијег утицаја ништа није поштеђено у Бугарској. Напредовање по годинама дакле доста је илузорно, нема почасних одликовања. Према приликама постаје се титуларним око тридесете године.

**Учење** — Деца између шесте и дванаесте године треба теориски да иду у школу. У самој ствари учење је предвиђено на четири године, па је према томе и програм предавања удешен.<sup>22</sup>

Класичне књиге су доста многобројне, и у опште преведене доста верно са сличних европских књига. Снабдевање овим књигама, као и снабдевање перима, хартијом, мастилом итд. пада на родитеље.

**Ученици** — Видели смо да многа деца из различних узрока не посећују школу. У школама бугарским уопште се налазе само бугарска деца, пореклом бугарска. Она имају врло често неокретан дух и тврдоглава су; међутим, службени извештаји тврде да та деца уопште постижу добар успех и да задовољавају своје учитеље. На крају сваке године обавља се испит, који допушта ступање у старији разред. 1902 године на овим испитима показали су добар успех  $\frac{3}{5}$  ученика. Успех на последњем испиту (у четвртном разреду) даје права на сведочанство.

Број недељних часова

	I год.	II год.	III год.	VI год.	Свега
Кућњи рад . . . . .	—	—	1	1	2
Физика, хемија . . . . .	3	3	2	—	8
Модерна и народна медицина . . . . .	—	—	—	2	2
Природна историја . . . . .	2	2	2	—	6
Певање и свирање . . . . .	2	2	2	2	8
Гимнастика . . . . .	2	2	2	1	7
Ручни рад . . . . .	2	2	2	—	5
Руски језик . . . . .	2	2	1	—	5
Француски или немачки језик . . . . .	2	2	2	2	8
Цртање и краснорис . . . . .	3	3	2	2	10
Свега . . . . .	32	32	32	31 $\frac{1}{2}$	127 $\frac{1}{2}$

<sup>20</sup> Доросијев, р. 882, 54 р. 100.

<sup>21</sup> Извештај бр. 29.

<sup>22</sup> Од неколико година држава је увела у обичај да не плаћа правилно своје чиновнике. Шта више она им задржава 10% и узима од њих у зајам 25% разуме се силом, што смањује њихову плату са трећином.

УНИВЕРЗИТЕТСКА  
ВИБЛИОТЕКА



По теорији, родитељи су дужни да шаљу своју децу у школу, у противном буду кажњени;<sup>23</sup> у пракцији примају се свакојака извињавања, те тако и од оних ученика који уђу у школу многи изостају.<sup>24</sup>

*Подела рада, трајање учења* — Школска година траје од 1 септембра до 1 јула; у самој ствари у сеоским школама она се завршава у мају месецу. Школски часови трају од 8—12 пре и од 2—4 по подне. Деца ручају код својих кућа, имају да спреме задатке и да науче лекције, које су већином мале песмице световне или црквене. По неким варошима има материнских школа, а тако исто и мешовитих, из мушких и женских заједно.

По свршетку основне школе, они који хоће да наставе учење, могу ући у бугарске гимназије, у којима има приправнички курс који траје три године.

### б) Грчке школе

*Статистика* — Нема службене статистике за грчке школе. Бугарска влада, која их је ставила да фигуришу међу њеним школама, има и сувише јаког интереса да им умањи број и важност, да човек може бити сигуран да има велике пристрасности у објављеним податцима. Тако исто, патријархат грчки једини способан и квалификован, да даје обавештења о школама, над којима има врховну управу, може бити подозрив да претерује, у патриотској намери, саопштавајући број грчке деце која те школе походе. Имајући при руци документа која се односе на област Филопопоља, која је најбогатија грчким становништвом, ми ћемо овде и говорити о грчким школама у том крају.

<sup>23</sup> Свака промена министара доноси промену свега персонала, па чак и слугу.

<sup>24</sup> *Програм основних школа* (1894). Виша настава (5 и 6 разред данас више не постоје):

Предмети:	1 течај		2 течај	
	I год.	II год.	I год.	II год.
Вера, морал . . . . .	1	1	1	1
Бугарски језик . . . . .	14	11	10	8
Словенски . . . . .	—	—	—	1
Писање . . . . .	—	2	2	1
Право . . . . .	—	—	1	2
Аритметика . . . . .	3	4	4	4
Природна историја . . . . .	—	—	2	2
Цртање . . . . .	—	1	1	2
Певање . . . . .	1	1	1	1
Ручни рад . . . . .	1	1	1	1
Гимнастика . . . . .	1	1	2	2
Недељно свега . . . . .	21	22	25	25

Историја, географија и геометрија више се не уче, пошто је укинута виша основна настава. Ручни рад састоји се у плетењу корпи, у моделисању и повезивању књига.

1902 године Грци су имали: 1) у Филипопољу, једну основну школу за дечаке, 1 за девојчице, 3 материнске школе. У свима пак било је 684 детета (грчко становништво броји овде 6000 душа); 2) по варошима и селима у овоме крају, не рачунајући ту све нове школе које нису овлашћене, и које су отишле под окриље цркве): 9 школа за дечаке, 3 школе за девојчице, 9 мешовитих школа, 210 материнских школа. У свима има 3617 деце (становништво грчко броји 42.950 душа).

Целокупни трошкови оцењени су на 50000 динара на Филипопољ, и на 61.000 динара на остале области. Трошкови су покривени нешто мало контрибуцијама неких родитеља, који нису сиромашни, а готово већим делом поклонима.

*Извори* — Ови су поклони различног порекла: 1) Они су произишли од милостиње. — У свакој цркви грчког ритуса, при уласку у цркву, налази се сто, на коме се налазе четири бакарне кутије, четири *дискоса*, као што се то вели у земљи. Свака од ових кутија има своју посебну намену: у првој је приход од продаје жутих воштаних свећа које се употребљавају при црквеним обредима; друга је намењена свештеницима; трећа је намењена одржавању цркве, четврта је намењена школи. Често пута налази се још једна кутија која је обешена о стуб, и која је такође намењена школама. Овај извор је међутим доста мршав, јер народ, који није толико богат, није ни милостив; мисли се такође да свештеници врло често пресипају из других кутија у своју.

2) Својевољне контрибуције родитељске — оне су врло ретке, пошто је већина чланова у једној општини сиромашна. По селима постоји обичај да се дају поклони учитељу или школи, и то у дрвима за огрев, вино, житу, јајима, живини итд. При свршетку жетве оставља се извештан проценат од сто за школу. Сем овога сваки плаћа зарад истога циља таксу за школу коју је влада одредила, а међу тим ни један се Грк не користи правом, које тим плаћањем добија, да школује своју децу у бугарским школама.

3) Поклони манастирски. — Манастири су покадшто друштво врло слободних навика и обичаја, али у сваком случају придржавају се врло строго правила. Чланови раде заједнички на експлоатацији земље, коју има манастир; братија, калуђери нижег реда служе као слуге и одржавају метохију. Манастир сам по себи на каквом лепом природном положају, често је као какав хотел у који долазе богате породице да проведу по неколико летњих месеца.<sup>25</sup> Отуда он има често врло велике користи, да може активно уделовати у одржавању школе.<sup>26</sup>

<sup>25</sup> Учитељ пошље листу деце, која не долазе у школу; председник општине казни њихове родитеље са казном од 1 до три динара; у поновљеном случају окружни одбор повећава је од 5 до 40 динара. — *Извештај* № 6.

<sup>26</sup> У 1902 години од 236108 ученика њих 41500 оставили су школу у току године. *Извештај* Бр. 52.

www.unilib.rs) Легати и поклони богатих сународника — хомогена. — Тако се зову банкари и трговци јелинске расе, који су распрострајени скоро свуда изван државе грчке. Многи од њих имају велика имања и богатства којима племенито и издашно помажу своје компатиоте, кад су у нужди. Често пута они су наређивали да се о њиховом трошку подигну у Грчкој, или ван ње, најлепши споменици, и њихова племенитост доноси им најлепше реноме: они то што је најглавније чине за живота. Сав грчки свет познаје имена ових славних евергета, добротвора. Најславнији је у Бугарској Марасли који је засновао једну књижицу, у којој се публикују, преведена на грчки, сва урнек дела туђинска; он је дао две стотине хиљада динара општини Филипопољској за подизање и одржавање гимназије која носи његово име. Други један Грк дао је двеста педесет динара за одржавање гимназије и основних школа у Филипопољу.

*Администрација* — Употреба ових средстава, надзор, врховна управа над школама поверена је грчком владици (митрополиту), кога помаже у овом послу један одбор од изабраника. Учашће дано свештенству у васпитавању и школовању деце објашњава се овим разлозима: 1) конфесионалном важношћу школа; 2) помоћима које делом доноси свештенство; 3) традицијом, школе грчке постојале су много пре ослобођења бугарског земљишта, и тада су њима управљали и одржавали их свештеници.

Овај одбор утврђује школски буџет, именује службенике, бира и одређује књиге и утврђује програм учења, и све то по теориском одобрењу изасланика бугарске владе.

*Наставници* — Наставници су по основним школама: учитељи и управитељи. Управитељи имају поред свога разреда и управу над школом, бирају се по могућству између оних, који су добили диплому о свршеној гимназији грчкој. Учитељи (дидаскали) и учитељице већином су пређашњи ученици гимназијски, који су довршили своје гимназијско образовање и који су добили дипломе о свршетку својих студија, ове се дипломе равнају са дипломама бакалората, ма да их бугарска влада неће да призна. На овај начин не постоји велика провалија између основне школе и гимназије.

Како нема довољно наставника, овим се учитељима додају тако звани граматодидаскали (учитељи азбуке), од којих се просто тражи да су свршили четири или пет разреда гимназија. Плата варира према школама; она износи обично 600—800 динара за дипломиране учитеље (500 динара за учитељице) и 300 динара за оне друге. Треба овоме додати још да ту врло често долази стан, а покадшто и својевољни поклони родитељски. Унапређења нема, као год што нема ни почасних награда; у посао се улази врло млад и на том положају се и остари.

*Настава* — Основна настава траје обично пет или шест година. Тешкоћа се увећава потребом да се научи читати и писати два језика,

и, показашто и три који имају разнолике азбуке. Кад деца науче читати и писати, онда им се да да преводе грчке текстове, који су готово увек изабрани између старих писаца. Ксенофон је врло често у програму.

Вежбање се састоји у превођењу старог текста на нови језик. Ово вежбање, које би према нашем мишљењу пре доликовало ђацима гимназија, заведено је патриотском идејом: хоће се да докаже деци континуитет језика од давнина до наших дана, а тим опет да се посредно докаже и континуитет расе.

Историја и географија предају се у истом циљу; поменуо сам већ са колико се немарности то врши. Тако исто предају се и основи рачуна; цртања и гимнастике нема. Радо се служе песмом, као средством да се учи читање. Нема моралних поука; али у крви је грчког учитеља да никад не пропусти ни једну прилику, а да у своје учење не унесе максиме о патриотизму или још боље рећи о шовинизму.

Класичне књиге су ретке; кад их и употребљавају морају их набављати родитељи. Настава се врши на грчком, али учење бугарског језика тражи сама држава.

*Ученици* — Већина дечака, који су бугарски поданици, али порекла грчког, посеђују грчке школе. Врло је велика случајност, да се какво грчко дете нађе у бугарској школи. Најбогатији посеђују, кад само могу, школе, које држе Европљани. Грчка школа широм је отворена за свакога, па зато се ви у њој сусрећемо поред грчке деце са Јерменима и Еврејима у оним местима где они немају својих школа.

Основно образовање не намеће се ником, али Грци су једини, који су имали одавна љубави према учењу. Они су врло паметни, те могу лако проценити сву корисност овога. У ствари, може се рећи, да сва грчка деца иду у школу, само ако она постоји у њихову селу. Они имају особине и погрешке своје расе: имају живу интелигенцију али више површну, но дубоку; имају велике лакоће у раду, али мало примене.

*Подела рада; трајање учења* — Учење се завршава зарана, кад настану врућине (маја месеца). Предавања се врше од 8—12, и од 2—4. Деца иду кућама на ручак или једу у школи храну коју су донела. Одмор је врло чест, пошто су врло чести празници у грчком календару. Ученици имају да раде и код својих кућа, но ретке су то лекције. У извесним школама постоје разреди за сасвим малу децу. У опште учитељи немају да се жале на прилежност ђака.

По завршетку школе нема ни испита ни диплома. Они који хоће да наставе своје учење могу ући у гимназију, где имају три припремна разреда, и четири класична. Но ни у ком случају не могу ући у бугарске школе које не примају грчке дипломе. Ова педантност има за последицу да богати људи шаљу своју децу у Аустрију, Швајцарску или Француску да тамо доврше своје науке.

УНИВЕРЗИТЕТСКА  
ВИБЛИОТЕКА

## в) Јерменске школе

Јерменске школе су малобројне у Бугарској. Има их свега у двама или трима варошима. Нису тако давнашњег порекла: до времена сече Јермена, Јермени су радо слали своју децу у грчке или европске школе. Поставши многобројнији њима је синула у глави идеја, да би сачували свој језик и према томе своју народност, да подражавају Грцима, који имају исте амбиције. Они су установили као год и Грци једну надзорну комисију, којој је председник црквени старешина; подигли су школе за дечацике и девојчице, а тако исто и материнске школе. Настава је у тим школама бесплатна само за Јермене; сви они, који су у стању, плаћају по 5 до 20 динара месечно, не рачунајући ту и књиге, које иду на рачун родитељима. Персонал, веома ограничен, веома пробран, веома је добро и плаћен (100—150 динара месечно). Но од наставника се тражи пропорционалан рад према плати: у школама се ради по осам сахати дневно, од осам часова изјутра до пет часова у вече, са прекидом у подне о ручку. Деца ручају код куће или у школи, али о трошку својих родитеља. Као год и у грчким школама, сем народног језика, учи се још бугарски, аритметика, историја, географија и религија. Учи се још и природна историја, гимнастика и морал. По свршетку школе, која траје пет година, добија се диплома.

Деца су врло вредна, што је одлика расе; признају им велику интелигенцију, али тако исто склоност лагању и превртљивости. Код Јермена више но код Грка успех оправдава рад. Вредно је још поменути да су деца необично здрава, снажна и развијена као год уопште и цела раса.

Сем основних школа има неколико јерменских гимназија. Понајчешће млади Јермени који су доста богати да могу наставити своје школовање, ступају у гимназије грчке или француске, или пак иду у туђину. Становништво јерменско још није пребројано; тако исто нема статистике о школама.

## г) Турске школе

Оно, што имају турске школе заједничког са нама, састоји се у томе, што се у њима учи читање и писање. Но једина књига која се чита јесте коран. Школа је мешовита, учење траје три године, дечаци и девојчице уче се ту заједно. Школа је обично код дамије, под управом оца, којих је обично тројица на броју. Настава је бесплатна, она се ни у чем не разликује од наставе по осталим турским земљама; влада бугарска није могла у њима вршити контролу, нити пак наредити да се учи бугарски језик као по осталим школама.

Бугарски језик, напротив, по великим центрима као што је Филипопољ учи се по вечерњим школама. Ово су школе за одрасле, којима

је зарад њихове трговине и рада потребно да знају туђе језике, а који међутим не могу оставити свој посао преко дана. Најприлежнији су ђаци *бербери, кафеџије и амамџије*. Ова је школа бесплатна и има три професора на шездесет ученика.

Ове школе нису онакве као на другим местима. Оне су често пута уговор за скупове; па и ако се што учи у њима, настава се ограничава само на памћење, према муслманској методи да се све учи на памет.

#### д) Еврејске школе

Еврејске школе у Бугарској нису оно што и турске школе; назване Талмудове, нису намењене нарочито религијском образовању. Постављене у неколиким варошима, као у Филлипопољу, Јамболи, где Евреја има у доста знатном броју, оне припремају ђаке непосредно за више школовање, које се добија по гимназијама бугарским или француским. Због тога се у овим школама налазе два дела: један је део основна школа, у којој се остаје четири године, а други је део основна и приправничка школа, која траје две и по године.

Циљ ових школа није ни настава у религији, нити пак настава у једном језику или дијалекту. Тамо се учи колико се год може, служећи се француским језиком; програм је сличан са програмима напредних држава. Програм утврђује еврејска алијанција, која разашиле и именује учитеље, доводећи их често из туђине.<sup>27</sup>

За материнске школе које се налазе уз основне, плаћа се, што смањује број деце, која су им поверена, која опет без овога плаћања не би имала где да се скупљају. Напротив, основна школа је готово сасвим бесплатна. 85 од 100 деце не плаћају ништа; многи између њих опет имају и бесплатан ручак, захваљујући дарежљивости баронице Хирш.<sup>28</sup> Може се рећи да сва еврејска деца иду у школу, ма да их на то ништа не нагони. Она разумеју врло добро потребу наставе.

G. Seure

проф. лицеја у Паризу  
Revue pédagogique

B. T. Sp.

<sup>27</sup> У колико је могуће алијанција шаље младе људе добро спремно, који су пошто су били одлични ђаци, узимани за њезине питомце, и који су се школовали о њезину трошку у Паризу.

<sup>28</sup> Бароница Хирш оставила је тестаментом два милиона динара да се даје бесплатан ручак сиромашној деци. На тај рачун троши се годишње 18000 франака у Филлипопољу. Деца добијају тошлу чорбу и два пут недељно меса.

## ПРОФЕСОРСКИ ИСПИТИ

ЗА

1901—1902 и 1902—1903 годину

(НАСТАВАК)

У школској 1901 и 1902 години пријавило се за полагање професорског испита десет професорских кандидата и то из групе: географија, као главни, и историја општа са српском, као споредни предмет и француски језик један кандидат; из групе: јестаственица, као главни, географија као споредни предмет, и немачки језик један кандидат; из групе: историја општа са српском, као главни, географија као споредни предмет, и немачки језик један кандидат; из исте групе само место немачког језика француски језик три кандидата; из групе: физика и хемија, као главни, математика као споредни предмет и француски језик један кандидат; из групе: математика и нацртна геометрија, као главни, физика, као споредни предмет и француски језик један кандидат; из групе математика и физика, као главни предмет и немачки језик један кандидат и из групе: француски језик, као главни, српски језик, као споредни предмет један кандидат. Свих десет пријављених кандидата положили су професорски испит. Испите су полагали ови кандидати:

**Атанасије Пејатовић**, наставник српске гимназије у Скопљу, пријавио се да полаже професорски испит из групе: географија, као главни, историја српска и општа, као споредни предмет, и француски језик. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови: д-р Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и методику), д-р Драг. М. Павловић (за историју општу), Љубомир Јовановић (за историју српског народа), Лука Лазаревић (за школско законодавство и администрацију), д-р Јован Цвијић (за географију), Гаја Јовановић (за српски језик и историју српске књижевности) и Владислав Вулићевић (за француски језик). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему „Средње Полимље и Потарје у Новопазарском санџаку.“ На писменом испиту, који је држан 21 децембра у гимназији Вука Стеф. Караџића, од предложених питања кандидат је изабрао и обрадио „По-станак језера, структура и димензије језерских басена и њихов географски распоред.“ Усмени испит из стручних предмета држан је 29 децембра, а општи 20 октобра. На практичном предавању, које је држано 2 јануара у 1 одељењу V разреда гимназије Краља Александра I, кандидат је предавао из географије о теми „Преглед стања земљорадње и сточарства у Србији.“ По свршетку свих испита, испитни је одбор, одлучио: да је кандидат положио професорски испит.

**Владимир К. Петковић**, наставник српске гимназије у Скопљу, пријавио се да полаже професорски испит из групе: јестаственица, као главни,

географија, као споредни предмет, и немачки језик. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови: Сава Урошевић (за минералологију), Сретен Ј. Стојковић (за школску администрацију и законодавство), Сава Антоновић (за географију), д-р Лујо Адамовић (за ботанику) Богдан Јанковић (за зоологију), Јаша Продановић (за српски језик и историју српске књижевности), Светислав Максимовић (за психологију, логику, педагогику и методику) и д-р Милвоје Јовановић (за немачки језик). Испити су били: општи 25 октобра, писмени 28 новембра, стручни 3 децембра и практични испит 5 децембра. На писменом испиту кандидат је од предложених питања одабрао и обрадио „*О фелдшатима*.“ На практичном испиту, који је кандидат држао у V разреду гимназије Вука Стеф. Караџића, реалног одсека, предавао је из ботанике „*О илоду*.“ По завршетку свих испита испитни је одбор одлучио: да је кандидат положио професорски испит.

**Драгољуб Радосављевић**, приправник гимназије Кнеза Милоша Великог у Крагујевцу, пријавио се да полаже професорски испит из групе: историја општа са српском као главни, географија као споредни предмет, и немачки језик. У испитном одбору били су: председник: Михаило Валтровић; чланови: д-р Драгољуб М. Павловић (за историју општу новог века), д-р Никола Вулић (за историју општу старог века), Љубомир Јовановић (за историју српског народа), Лука Лазаревић (за школску администрацију и законодавство), Сава Антоновић (за географију), Богољуб Тирић (за српску граматику и историју српске књижевности), Ђура Димић (за немачки језик), и д-р Милан Шевић (за психологију, логику, педагогику и методику). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему „*Борба за инвеституру*.“ На писменом испиту кандидат је изабрао, од предложених питања, „*Постанак и развитак феудализма*.“ На практичном предавању, које је држао у VI разреду гимназије Краља Александра I, кандидат је држао предавање о теми: „*Мухамед и његова наука, оснивање исламске државе*.“ Испити су држани општи 20 новембра, писмени 19 јануара, стручни 21 јануара и практични 23 јануара. По положеним овим испитима испитни је одбор апсолутном већином одлучио: да је кандидат положио професорски испит.

**Петар Р. Косовић**, наставник српске гимназије у Скопљу, пријавио се да полаже професорски испит из групе: историја општа са српском, као главни, географија, као споредни предмет и француски језик. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови: д-р Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и методику), д-р Драгољуб М. Павловић (за историју општу средњег и новог века), д-р Никола Вулић (за општу историју старог века), Љубомир Јовановић (за историју српског народа), Сретен Ј. Стојковић (за школско законодавство и администрацију), Сава Антоновић (за географију), Гаврило Јовановић (за српски језик и историју српске књижевности) и Владислав Вулићевић (за француски језик). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему „*Рат и расправа Радосава Пав-*



Ловића са Дубровником око Коновља.“ На писменом испиту, од предложених питања, кандидат је одабрао и обрадио „О историјски недовољно развијеној српској свести у народа скопске епархије у Македонији.“ На практичном предавању, које је држао у гимназијском одсеку у IV разреду гимназије Вука Стеф. Караџића, кандидат је предавао из историје Срба: „Померање српскога народа на север и северозапад од средине XV до почетка XIX века.“ Испити су држани овим редом: општи 4 децембра, писмени 2 јануара, стручни 4 јануара и практични испит 8 јануара. По свршетку ових испита испитни је одбор одлучио: да је кандидат положио професорски испит.

Војин Х. Поповић, приправник гимназије Краља Милана I у Нишу, пријавио се да полаже професорски испит из групе: историја општа са српском, као главни, географија, као споредни предмет, и француски језик. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови: д-р Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и методику), д-р Драгољуб М. Павловић (за општу историју средњег и новог века), д-р Никола Вулић (за општу историју старог века), Лука Лазаревић (за школско законодавство и администрацију), Сава Антоновић (за географију), Стеван Сремац (за историју српског народа), Богољуб Тирић (за српски језик и историју српске књижевности) и Владислав Вулићевић (за француски језик). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему „Први односи између Русије и Византије (од почетка руске државе па до крштења Владимира).“ На писменом испиту кандидат је од предложених питања одабрао и обрадио: „Утицај француске литературе XVII века на Револуцију.“ На практичном испиту, који је држао у V разреду гимназије Вука Стеф. Караџића, кандидат је предавао „О Цезару и његовој диктатури.“ Испити су били: општи 15 јануара, писмени 28 јануара, стручни 2 априла и практични испит 4 априла. По свршетку свих испита испитни је одбор једногласно одлучио: да је кандидат положио професорски испит, одликујући се нарочито знањем из опште и српске историје.

Милутин Ђорђевић, (по други пут), приправник гимназије Вука Стеф. Караџића, пријавио се да полаже професорски испит из групе: историја општа са српском, као главни, географија, као споредни предмет, и француски језик. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови: д-р Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и методику), д-р Драгољуб М. Павловић (за историју општу средњег и новог века), д-р Никола Вулић (за историју општу старог века), Сретен Ј. Стојковић (за школско законодавство и администрацију), Стеван Сремац (за историју српског народа), Богољуб Тирић (за српски језик и историју српске књижевности), Сава Антоновић (за географију) и Владислав Вулићевић (за француски језик). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему „Како је Кловис освојио Галију.“ На писменом испиту, од предложених питања, кандидат је одабрао и обрадио тему „Перикле и његов век.“ На практичном испиту, који је држао у VI разреду реалног одсека гимназије Вука Стеф. Караџића кандидат је држао практично

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

предавање „Догађаји у 1806 години.“ Испити су били: општи 18 јануара писмени 26 фебруара, стручни 4 марта и практични 6. марта. По свршетку ових испита испитни је одбор одлучио да је кандидат положио професорски испит.

**Милан Петровић**, приправник гимназије Краља Александра I, пријавио се да полаже професорски испит из групе: физика с хемијом као главни, математика као споредни предмет и француски језик. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови: д-р Марко Т. Леко (за хемију), Ђорђе М. Станојевић (за физику), д-р Богдан Гавриловић (за математику), Сретен Ј. Стојковић (за школско законодавство и администрацију), Гаврило Јовановић (за српски језик и историју српске књижевности), Владислав Вулићевић (за француски језик) и Светислав Максимовић (за психологију, логику, педагогику и методику). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему „Теорија оптичких инструмената.“ На писменом испиту кандидат је одабрао питање „Специфичка топлота хемиских једињења и распадања,“ а на практичном испиту одржаном у III разреду гимназије Вука Стеф. Караџића, кандидат је предавао „О термометру.“ Испити су држани овим редом општи 14 фебруара, писмени 20 априла, стручни 25 априла и практични испит 26 априла. По положеним испитима испитни је одбор одлучио да је кандидат положио професорски испит.

**Јован Миленковић**, приправник гимназије Стевана Немање у Врањи, пријавио се да полаже професорски испит из групе: математика с нацртном геометријом као главни, физика као споредни предмет и француски језик. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови: Милан Капетановић (за нацртну геометрију), д-р Богдан Гавриловић (за математику), Ђорђе М. Станојевић (за физику), Лука Лазаревић (за школско законодавство и администрацију), Гаврило Јовановић<sup>1)</sup> (за српски језик, историју српске књижевности и историју Срба), Светислав М. Максимовић<sup>2)</sup> (за психологију, логику, методику и педагогику), и Владислав Вулићевић (за француски језик). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему „Теорија сингуларних тачака равних кривих линија.“ На писменом испиту, од предложених питања, која је испитни одбор усвојио, кандидат је изабрао и обрадио 1) наћи пол праве  $x \cos \alpha + y \sin \alpha - p = 0$  према елипси:  $\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} - 1 = 0$ . Шта ће бити место пола кад је  $\alpha$  стално а  $p$  променљиво, и обратно, кад је  $p$  стално а  $\alpha$  променљиво? 2) Корени еквације:  $x^3 - 3x^2 - 13x + 15 = 0$  јесу у артиметичкој прогресији. Решити ту еквацију. — 3) Наћи правац тангената повучених на криву:  $y^4 - y^2 + x^2 + 3x^4 = 0$  у почетку координатне системе. На практичном предавању у VIII разреду гимназије Краља Александра I, кандидат је предавао о теми: „Нормална и општа еквација праве.“ Испити су били: општи 10 априла, писмени 25 априла, стручни 27 априла и прак-

1) Место Богољуба Тирпића. — 2) Место д-р Милана Шевића.

www.unibg.rs  
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА  
 тични испит 29 априла. По положеним овим испитима испитни је одбор одлучио да је кандидат положио професорски испит.

**Коста Сретеновић**, приправник гимназије Вука Стеф. Караџића, пријавио се да полаже професорски испит из групе: математика и физика, као главни предмет и немачки језик. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић: чланови испитног одбора: д-р Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и методику), Ђорђе М. Станојевић (за физику), д-р Михаило Петровић (за математику), Сретен Ј. Стојковић (за школско законодавство и администрацију), Богољуб Тирић (за српски језик и историју српске књижевности), д-р Миливоје Јовановић (за немачки језик). Испити су држани: општи 22 априла, писмени 27 априла, стручни 29 априла и практични испит 30 априла. На писменом испиту од предложених питања кандидат је изабрао и обрадио: „Извести законе за ахроматизам сочива.“ На практичном испиту, који је држан у III разреду гимназије Вука Стеф. Караџића, кандидат је предавао „Прво предавање о једначинама.“ По свршетку свих испита, испитни је одбор једногласно одлучио да је кандидат положио професорски испит.

**Живојин Н. Томић**, професорски приправник гимназије Доситеја Обрадовића у Зајечару, пријавио се да полаже професорски испит из групе: француски језик, као главни, српски језик као споредни предмет (чл. 116 т. 3. закона о средњим школама). Као домаћи састав поднео је обрађену тему „*Regnard auteur dramatique*.“ У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови испитног одбора: д-р Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и методику), Богдан Поповић (за француски језик и књижевност) Лука Лазаревић (за школско законодавство и администрацију), Момчило Иванић (за српски језик и историју српске књижевности) и Миленко Вукићевић (за историју српског народа). Испити су држани: општи 24 априла, писмени 25 априла, стручни 29 априла и практични испит 29 априла. На писменом испиту кандидат је од предложених питања изабрао и превео са српског на француски из „Просветног Гласника“ за мај 1902 године, на страни 557 од „колико нас искуство учи итд. до (у другом параграфу)... „оне личности која о предмету суди.“ На практичном предавању кандидат је предавао у VII разреду гимназије Краља Александра I. „*O subjonctiv-y*.“ По свршетку свих испита испитни је одбор већином гласова одлучио: да је кандидат положио професорски испит.

Крајем месеца априла испитна је комисија закључила свој рад за школску 1901—1902 годину.

У школској 1902 и 1903 години пријавило се за полагање професорског испита *четрнаест* професорских кандидата и то из групе: историја општа са српском, као главни, географија као споредни предмет и француски језик *пет*

кандидата; из групе: латински и грчки језик, као главни, српски језик као споредни предмет и француски језик *један* кандидат; из групе: математика и физика, као главни предмети (члан 116. тач. 8. закона о средњим школама) и француски језик *два* кандидата; из исте групе само место француског немачки језик *један* кандидат; из групе: српски језик са старим словенским језиком, историја српске књижевности уз кратак преглед историје српског народа, као главни и француски језик као споредни предмет (члан 116 тач. 1. закона о средњим школама) *један* кандидат; из исте групе са латинским и грчким језиком као споредним предметима *један* кандидат; из исте групе без латинског и грчког језика а место француског немачки језик *један* кандидат; и из групе: географија, као главни, и историја општа са српском као споредни предмет и француски језик *два* кандидата. Свих ових четрнаест пријављених професорских кандидата положили су професорски испит а од њих: одликујући се спремом из историје српског народа *један* кандидат, из српског језика *један* кандидат, из оба стручна предмета математике и физике *један* кандидат и из географије *један* кандидат, дакле свега њих *четворица*. Полагали су ови кандидати:

Коста Н. Костић, суплент гимназије Св. Саве у Пироту, пријавио се да полаже професорски испит из групе: историја општа са српском као главни, географија као споредни предмет и француски језик. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови: д-р Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и методику), д-р Јован Цвијић (за географију) Божа Прокић (за општу историју средњег века), д-р Драгољуб М. Павловић (за општу историју новог века), д-р Никола Вулић (за општу историју старог века), Сретен Ј. Стојковић (за школско законодавство и администрацију) Љубомир Јовановић (за историју српског народа), Богољуб Тирић (за српски језик и историју српске књижевности) и Владислав Вулићевић (за француски језик). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему: „*Стара српска трговина и индустрија.*“ На практичном испиту кандидат је од предложених питања изабрао и обрадио „*Односи Србије и Угарске у XV веку.*“ На практичном испиту, који је држан у VII разреду гимназијског одсека гимназије Вука Стеф. Караџића, предавао је о теми: „*Друштвено уређење у старој српској држави упоређено са стањем у осталим савременим државама.*“ Испити су држани: 20 децембра општи, 28 децембра писмени, 31 децембра стручни и 2 јануара практични испит. По свршетку свих ових испита испитни је одбор одлучио да је кандидат положио професорски испит.

Душан Милојковић, суплент гимназије Господара Јована Обреновића у Чачку, пријавио се да полаже професор. испит из групе: латински с грчким језиком, као главни, српски језик као споредни предмет и француски језик (члан 116 тач. 2 зак. о средњим школама). У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови: д-р Јован Туроман (за грчки језик и књижевност), д-р Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и ме-

године), Јанко Лукић (за латински језик с књижевношћу), Сретен Ј. Стојковић (за школско законодавство и администрацију), Момчило Иванић (за српски језик с књижевношћу), Владислав Вулићевић (за француски језик) и Миленко Вукићевић (за историју српскога народа). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему: *De vocalibus in lingua graeca et latina.* На писменом испиту кандидат је од предложених питања изабрао и обрадио питање „*Да се Катилинин говор Bellum Catilinae, Sallustii, caput 58 претвори у oratir obliqua.*“ Кандидат је држао практично предавање у IV разреду гимназијског одека гимназије Вука Стеф. Караџића, којом је приликом предавао „*O gerundium-у и gerundivum-у.*“ Испити су држани: општи 21 децембра, писмени 8 фебруара, стручни 10 фебруара и практични испит 12 фебруара. По свршетку свих ових испита испитни је одбор одлучио: да је кандидат положио професорски испит.

**Милан Ђ. Милосављевић**, суплент гимназије Краља Александра I., пријавио се да полаже професорски испит из групе: математика и физика (чл. 116 тач. 8 закона о средњим школама) као главни предмети и француски језик. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови: Ђорђе М. Станојевић (за физику), д-р Михаило Петровић (за математику), Сретен Ј. Стојковић (за школско законодавство и администрацију), Гаврило Јовановић (за историју Срба, српски језик и историју српске књижевности), Владислав Вулићевић (за француски језик) и Светислав Максимовић (за психологију, логику, педагогику и методiku). Испити су били: 13 јануара општи, 14 марта писмени, 18 марта стручни и 20 марта практични испит. Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему „*О сингуларним тачкама кривих линија у равни.*“ Од питања које је испитни одбор усвојио за писмени испит кандидат је одабрао и обрадио „*Начин и методе одредбе хоризонталне компоненте земљиног магнетизма.*“ Практично предавање држао је у VII разреду гимназијског одека гимназије Вука Стеф. Караџића, којом је приликом предавао „*Прве лекције из комбинација.*“ По завршетку свих испита испитни је одбор одлучио да је кандидат положио професорски испит.

**Јеротије Новитовић**, суплент гимназије Доситеја Обрадовића, пријавио се да полаже професорски испит из групе: математика и физика као главни предмети (члан 116 тач. 8. закона о средњим школама) и немачки језик. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови испитног одбора: д-р Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и методiku), Ђорђе М. Станојевић (за физику), д-р Богдан Гавриловић (за математику), Сретен Ј. Стојковић (за школско законодавство и администрацију), Гаврило Јовановић (за српски језик, историју српске књижевности и историју српског народа) и д-р Миљивоје Јовановић (за немачки језик). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему: „*Конструкција алгебарских кривих*

УНИВЕРЗИТЕТСКА  
ВИБЛИОТЕКА

ленија у правоуглим координатама.“ На писменом испиту, од питања која је испитни одбор усвојио, кандидат је изабрао и обрадио:

1) Решити еквацију  $x^3 - 9x^2 + 23x - 15 = 0$ , кад се зна да су корените еквације у аритметичкој прогресији.

2. У ортогоналној системи хоу сматраћемо праву  $x = a$  као управнину неке системе параболâ, које пролазе кроз почетак координатне системе. Наћи место жижа и тѐмена тих параболâ.

3. Наћи површину затворену луковима ових двеју параболâ:  $y^2 = 12x$  и  $x^2 = 12y$ .

Практично предавање кандидат је држао у V разреду реалног одсека гимназије Вука Стеф. Караџића, којом је приликом предавао: „О квадратним једначинама.“ Полагани су испити овим редом: општи 15 јануара, писмени 24 фебруара, стручни 27 фебруара и практични испит 28 фебруара. По свршетку свих ових испита испитни је одбор, проценивши целокупни успех, који је кандидат показао у свима деловима стручнога испата, одлучио: да је кандидат положио професорски испит.

Љубомир Јовчић, пређашњи наставник приватне гимназије у Ужичу, пријавио се да полаже професорски испит из групе: историја општа са српском, као главни, географија као споредни предмет, и француски језик (члан 116. тач. 5. зак. о средњим школама). У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић, чланови испитног одбора: д-р Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и методику), Божидар Прокић (за општу историју средњег века), д-р Драгољуб М. Павловић (за историју општу новог века), Сава Антоновић (за географију), д-р Никола Вулић (за историју општу старог века), Ср. Ј. Стојковић (за школско законодавство и администрацију), Стеван Сремац (за историју српскога народа), Богољуб Тирић (за српски језик и историју српске књижевности) и Павле Ј. Поповић (за француски језик). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему: „Односи прве француске империје и Русије.“ Од питања, која је испитни одбор изабрао за писмени испит, кандидат је одабрао и обрадио „Реформе Солонове према савременом стању науке.“ Практично предавање кандидат је држао у VI разреду гимназијског одсека гимназије Вука Стеф. Караџића и тема предавања била је: „О првом крсташком рату“. Испити су били: 19 октобра општи, 20 јануара писмени, 26 јануара стручни и 27 јануара практични испит. По завршетку свих ових испита испитни је одбор једногласно одлучио: да је кандидат положио професорски испит, одликујући се нарочито спремом из историје српскога народа.

Михаило Марковић, суплент гимназије Доситеја Обрадовића у Зајечару, пријавио се да полаже професорски испит из групе: историја општа са српском као главни, географија као споредни предмет и француски језик. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови испитног

одбора: д-р Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и методику), Сретен Ј. Стојковић (за школско законодавство и администрацију), Божа Прокић (за општу историју средњег века), д-р Драгољуб М. Павловић (за историју општу новог века), д-р Никола Вулић (за општу историју старог века), Стеван Сремац (за историју српског народа), Сава Антоновић (за географију), Гаврило Јовановић (за српски језик и историју српске књижевности), и Владислав Вулићевић (за француски језик). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему: „Македонија и Грчка до 366 године пре Христа.“ На писменом испиту изабрао је и обрадио тему: „Други аунски рат,“ а на практичном испиту, који је држао у IV разреду реалног одсека гимназије Вука Стеф. Караџића, предавао је „О устанку Кнеза Милоша 1815 године.“ Полагање испита било је: 1 фебруара општи, 26 фебруара писмени, 3 марта стручни и 5 марта практични испит. По свршетку свих испита испитни је одбор одлучио: да је кандидат положио професорски испит.

Владан С. Јовановић, суплент гимназије Краља Александра I, пријавио се за полагање професорског испита из групе: српски језик као главни, и немачки језик као споредни предмет (чл. 116 тач. 1 зак. о средњим школама). У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови испитног одбора: д-р Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и методику), Сретен Ј. Стојковић (за школско законодавство и администрацију), Стеван Предић (за немачки језик), Љубомир Јовановић (за историју српске књижевности), Момчило Иванић (за српски и старословенски језик) и Миленко Вукићевић (за историју српског народа). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему: „Српски језик (главне особине, облици и речник) у првој књизи рукописног зборника Мачвудуховни превод с руског од јеромонаха Гаврила Јовановића писца из прве половине XVIII века.“ Испити су држани: општи 7 новембра, писмени 14 децембра, стручни 16 децембра и практични 18 децембра. На писменом испиту кандидат је обрадио изабрано питање „Самогласници старог словенског језика, којих је остало у српском: њихов постанак и замена у српском у свима догађајима и на свима местима у речи.“ Кандидат је држао практично предавање у IV разреду реалног одсека гимназије Вука Стеф. Караџића, којом је приликом предавао о теми: „Литерарна и граматичка анализа народне песме Предраг и Ненад.“ По свршетку свих испита испитни је одбор једногласно одлучио да је кандидат положио професорски испит, одликујући се нарочито у српском језику.

Петар Т. Јанковић, наставник српске гимназије у Солуну, пријавио се да полаже професорски испит из групе: географија као главни, историја општа са српском као споредни предмет (чл. 116 тач. 4 зак. о средњим школама), и француски језик. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови испитног одбора: д-р Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и методику), Божа Прокић (за општу историју старог,

средњег и новог века), д-р Јован Цвијић (за географију), Сретен Ј. Стојковић (за школско законодавство и администрацију), Богољуб Тирић (за српски језик и историју српске књижевности), Влад. Вулићевић (за француски језик) и Миленко Вукићевић (за историју српскога народа). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему: „*Језера: Ајвасилско, Бешичко и Дојранско,*“ а на писменом испиту обрадио је изабрану тему: „*Постанак јадранске котлине и облици јадранских обала.*“ Испити су били: 29 новембра општи, 3 марта писмени, 5 марта стручни и 7 марта практични испит. Практично предавање кандидат је држао у I разреду гимназијског одсека гимназије Вука Стеф. Караџића, и том је приликом предавао: „*О појму географске ширине и дужине.*“ По свршетку свих испита испитни је одбор одлучио једногласно: да је кандидат положио професорски испит, одликујући се нарочито у географији.

**Мирко А. Поповић**, суплент гимназије Војводе Милана Обреновића у Ужицу, пријавио се да полаже професорски испит из групе: историја општа са српском као главни, географија као споредни предмет (чл. 116 тач. 5 зак. о сред. школама) и француски језик. Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему „*Албигојци (историјска судбина њихова у Јужној Француској; њихово учење).*“ У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови испитног одбора: д-р Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и методичку), Сретен Ј. Стојковић (за школску администрацију и законодавство), Божа Прокић (за историју општу средњег века), д-р Драгољуб М. Павловић за историју општу новог века), Сава Антоновић (за географију), Стеван Сремац (за општу историју старог века), Богољуб Тирић (за српски језик и историју српске књижевности), Владислав Вулићевић (за француски језик) и Миленко Вукићевић (за историју српскога народа). На писменом испиту, од предложених питања, кандидат је изабрао и обрадио „*Класе феудалног друштва,*“ а на практичном испиту, који је држао у V разреду гимназијског одсека гимназије Вука Стеф. Караџића, кандидат је предавао „*О Алжибијаду и свршетку целоционскога рата.*“ Испити су били: општи 6 марта, писмени 8 марта, стручни 10 марта и практични испит 12 марта 1903 год. По свршетку свих ових испита испитни је одбор једногласно одлучио да је кандидат положио професорски испит.

**Ђира Милић**, суплент неготинске гимназије, пријавио се да полаже професорски испит из групе: географија као главни и историја општа са српском као споредни предмет (чл. 116 тач. 4 закона о средњим школама) и француски језик. Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему „*Жуиа, антропогеографско проучавање.*“ У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови испитног одбора: Сретен Ј. Стојковић (за школску администрацију и законодавство), д-р Јован Цвијић (за географију), Богољуб Тирић (за српски језик и историју српске књижевности), Владислав Вулићевић (за



француски језик), д-р Миливоје Н. Јовановић (за психологију, логику, педагогику и методику), и Миленко Вукићевић (за историју српског народа и општу историју). На писменом испиту, кандидат је од предложених питања изабрао и обрадио „Орографија Балкана,“ а на практичном испиту који је држао у III разреду гимназијског одсека гимназије Вука Стеф. Карацића, предавао је о теми: „Орографија Италије.“ Испити су држани: 7 марта општи, 17 априла писмени, 26 априла стручни и 28 априла практични испит. По свршетку свих ових испита испитни је одбор одлучио да је кандидат положио професорски испит.

Славко Милић, суплент гимназије Краља Александра I, пријавио се за полагање професорског испита из групе: математика и физика као главни предмети (чл. 116 тач. 8 зак. о средњим школама) и француски језик. Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему „Критеријум о конвергенцији бесконачних редова“. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови: Сретен Ј. Стојковић, (за школско законодавство и администраци), Ђорђе М. Станојевић (за физику), д-р Богдан Гавриловић (за математику), Гаврило Јовановић (за српски језик, историју српске књижевности и историју Срба), Светислав М. Максимовић (за психологију, логику, педагогику и методику) и Владислав Вулићевић (за француски језик). Испити су држани: 8 марта општи, 14 априла писмени, 15 априла стручни и 16 априла практични испит. На писменом испиту кандидат је обрадио изабрану тему:

1) Система кругова пролази кроз теме неке параболе, а средишта су њихова на параболу. Наћи одбојницу тих кругова.

2) Поларна раван неке тачке  $(x, y, z)$  према елипсоиду  $4x^2 + 9y^2 + 16z^2 = 36$  додирује хиперболоид  $4x^2 + 9y^2 - 36z^2 = 36$  наћи место пола  $(x, y, z)$ ?

3) Наћи разне одлике интеграла линеарне диференцијалне еквације  $\frac{d^2 y}{dx^4} + 2 \frac{d^2 y}{dx^2} + \lambda y = 0$  према разним вредностима параметра  $\lambda$ .

За практични испит кандидату је одређено да држи практично предавање у VII разреду реалног одсека гимназије Вука Стеф. Карацића, и том је приликом предавао „Примена алгебре на геометрију“. По свршетку свих испита испитни је одбор једногласно одлучио: да је кандидат положио професорски испит, одликујући се стручном спремом из оба стручна предмета.

Јован С. Николић, суплент гимназије Краља Милана I у Нишу, пријавио се да полаже професорски испит из групе: историја општа са српском као главни и географија као споредни предмет и француски језик. Као домаћи састав поднео је обрађену тему: „Освајање Дакије.“ У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови испитног одбора: д-р

Војислав Бакић (за психологију, логику, педагогику и методику), Сретен Ј. Стојковић (за школску администрацију и законодавство), Божа Прокић (за општу историју средњег века), д-р Драгољуб М. Павловић (за општу историју новог века), Сава Антоновић (за географију), Стеван Сремац (за општу историју старог века), Гаврило Јовановић (за српски језик и историју српске књижевности), Владислав Вулићевић (за француски језик) и Миленко Вукићевић (за историју српског народа). Испити су држани: општи 24 марта, писмени 18 априла, стручни 22 априла и практични испит 26 априла 1903 год. На писменом испиту кандидат је обрадио изабрану тему: „*Значај Сабора у старој српској држави при законодавству*“; а на практичном испиту који је држао из Историје Срба у III разреду гимназиског одсека гимназије Вука Стеф. Караџића, кандидат је предавао „*О Душанову царовању*.“ По свршетку свих испита испитни је одбор одлучио да је кандидат положио професорски испит.

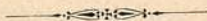
**Јован Н. Ивковић**, (по други пут), писар државне архиве, пријавио се да полаже професорски испит из групе: српски језик са старим словенским језиком и историјом српске књижевности уз кратак преглед српске историје као главни, и француски језик као споредни предмет (члан 116 тачка 1 закона о средњим школама). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему „*Наставци за извођење речи у српском језику.....*“

У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови испитног одбора: Сретен Ј. Стојковић (за школско законодавство и администрацију), Богољуб Тирић (за српски и старословенски језик), Гаврило Јовановић (за историју српске књижевности), Владислав Вулићевић (за француски језик), Светислав М. Максимовић (за психологију, логику, педагогику и методику), и Михаило Ђорђевић (за историју српског народа). Испити су држани: 31 марта општи, 17 априла писмени, 21 априла стручни и 22 априла практични испит. На писменом испиту, кандидат је од предложених питања изабрао и обрадио „*Партиципи у реченицама старословенског и српског језика*.“ На практичном предавању, које је држао у II разреду гимназијског одсека гимназије Вука Стеф. Караџића, кандидат је предавао „*О порођењу придева*.“ По свршетку свих испита испитни је одбор апсолутном већином гласова одлучио да је кандидат положио професорски испит.

**Живко Н. Стефановић**, сулент гимназије Вука Стеф. Караџића, пријавио се да полаже професорски испит из групе: српски језик са старим словенским језиком и историјом српске књижевности уз кратак преглед српске историје, као главни а уз то латински језик са грчким као споредни предмет (чл. 116 тач. 1 зак. о средњим школама) и француски језик. У испитном одбору били су: председник Михаило Валтровић; чланови испитног одбора: д-р Јован Туроман (за грчки језик), Сретен Ј. Стојковић (за школско законодавство и администрацију), Момчило Иванић (за српски и старословенски

језик), Јанко Лукић (за латински језик) Љубомир Јовановић, (за историју српске књижевности), Влад. Вулићевић (за француски језик), д-р Миливоје Н. Јовановић (за психологију, логику педагогику и методику) и Миленко Вукићевић (за историју српскога народа). Као домаћи састав кандидат је поднео обрађену тему: „*Говор села Штрбаца, с обзиром на околину*“. Испити су били: општи 14 априла, писмени 26 априла, 28 априла стручни и 29 априла практични испит. На писменом испиту кандидат је обрадио изабрану тему: „*Дуал у српском књижевном језику: његови облици и синтакса*.“ На практичном предавању, које је држао у IV разреду гимназијског одсека гимназије Вука Стеф. Караџића, кандидат је предавао „*Питање у српском језику, кад је непознат подмет, прирок, и њихови додатци и како се одговара на то.*“ По свршетку свих испита испитни је одбор једногласно одлучио да је кандидат положио професорски испит.

У овој школској 1902 и 1903 испитна је комисија закључила свој рад концем месеца априла.





## Б Е Л Е Ш К Е

## БЕЛЕШКЕ ИЗ НАУКЕ И ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Број неписмених у Немачкој — Из ниже изложене табеле могу се наши читаоци уверити, како су у образовности напредни Немци и колико нама још недостаје, па да се можемо с њима упоредити.

На сто душа било је неписмених у Немачкој.

област	ГОДИНЕ 1875—6	ГОДИНЕ 1899
Источна Пруска	7·33	0·36
Западна Пруска	11·01	0·31
Браниборска	0·66	0·6
Померанска	1·54	0·08
Познањска	13·91	0·43
Шлеска	3·27	0·16
Саконија (провин.)	0·32	0·02
Шлезвиг Холштајн	0·25	0·02
Хановеранска	0·84	0·02
Вестфалска	1·05	0·01
Хесенска (Насавска)	0·53	0·04
Баварска	1·79	0·01
Саксонска (краљ.)	0·23	0·02
Виртенбершка	0·02	0·03
Баденска	0·22	0·04
Хесенска	0·35	0·06
Мекленбуршка (Шверин)	1·09	—
Саксонско-Вајмарска	0·29	—
Мекленбуршка (Стрелиц)	0·45	0·16
Олденбуршка	0·52	—
Брауншвајгска	0·77	—
Саксонско-Мајнинска	0·82	—
Саксонско-Алтенбуршка	0·18	—
Саксонско-Кобург-Гота	—	—
Анхалтска	0·29	0·07
Елзас Лотриншка	3·45	0·05

О развитку азбуке — У новембарској свесци угледнога немачкога листа „Deutsche Revue“ пише професор J. Liblein ове занимљиве ретке о развитку азбуке: О развитку и постанку азбуке много је до данас писано. Тако нам стари писци Лукан, Курцијус, Евсевијус пишу да су слова изумели Феничани, а други као Варо, Платон, Цицерон, Диодор, Тацит, Плутарх придају Египћанима ту част, да су они изумели слова. Трећи су опет хтели учинити Феничанина Таут-а проналазачем азбука. По онима који познају старо-египатске прилике, јасно је да тај Феничанин Таут није нико други него сâм египатски бог писмености, литературе и науке, који се звао Тот или Техути. Већина старих писаца приђоше тврђењу да су Египћани проналазачи азбуке. Та тврђења старих писаца нису међутим са свим поуздана, пошто потичу из познијега доба, и нису основана на познавању старе египатске и семитске азбуке него на предању. Но, у овом погледу не слажу се ни мишљења млађих књижевника. Од шездесетих година прошлога века на овамо, а нарочито после темељне и свестране расправе Em. de Ruge-a, у којој је он покушао да докаже да је феничка азбука изведена из египатског хијероглифског писма, уопште се држи да је Египат отац наше данашње азбуке.

У најновије време Асириолози утврдише да зачетке азбуке ваља тражити у Вавилону. То вели Homel у својој историји Вавилона и Асирије и др. John P. Peters у издањима библиско археолошког друштва у Лондону. Ова тврђења задобише неку већу важност од онда, од кад се доказало да се вавилонско клинасто писмо развило на сличан начин као и египатска хијероглифска азбука из сликовнога писања. Homel иде још много даље, те тврди да се у Вавилону зачала египатска просвета. Но то мишљење остаде невероватно, пошто се не може ничим доказати.

Хијероглифска а и клинаста азбука развила се из сликовне азбуке, хијероглифски знакови за гласове развили су се из египатског, а клинасти знакови за гласове из вавилонског сликовног писма. У колико је у тим земљама тај развитак био заједнички? Колико је један народ од другог научно, или да ли једноме од тих припада првенство, или се то код оба јавило једновремено, то су питања, на која се не може одговорити. Допустићемо, пошто је вероватно, да је у тим земљама од Нила до Еуфрата и Тигра била једнака култура. Нема сумње да су знакови за гласове (слова) резултат процеса, који се развио онако, како смо горе поменули, и да нам хијероглифско писмо приказује развитак азбуке уопште јасније и уочљивије.

Хијероглифи су тачни и лако разумљиви цртежи оних ствари, које су стари Египћани познавали тј. својим чулима опажали и примећавали. У првом су реду дакле хијероглифи служили да представе ствари. Како у живом говору сваки предмет има своје име, то је и хијероглиф некога предмета морао гласовима својега имена бити изречен. На тај начин добио је хијероглифски знак своје име. Даљи корак био је тај да се та гласовна вредност једнога хијероглифа пренела и на друге речи, које су имале случајно исте гласове. Тако је на пример цртеж једнога рамена човечјег испрва значило само раме (дакле појам рамена), а после глас или реч „раме“ у другим речима. На тај начин добиле хијероглифи слоговну вредност. Кад су хијероглифи на акрологијски начин употребљавани, да њима означе почетни глас имена, тј. кад су хијероглифи постали слова, учињен је био и последњи корак до азбуке. Потом је хијероглиф раме означавао појам раме, затим његову слоговну вредност, и напослетку и почетни глас у речи „раме“ тј. слово р. Последњим кораком, — који нису учинили Вавилонци — дођоше Египћани

до азбучнога писма, тј. до хијероглифске азбуке. Но Египћани су се и даље служили својим сликовним и слоговним писмом, јер су за њих били традицијама везани. Један други народ, рецимо Феничани, којег пису заустављале народне предрасуде, могао је без икакве тешкоће учинити и одлучни корак, те је изабрао само оне хијероглифе, који су потребни били за ознаку гласова, и тако је састављена азбука. Уосталом, било како му драго, пронашли азбуку Египћани или Вавилонци, једно је утврђено, да су људи до азбуке дошли на горе означени начин или на начин, који је овоме веома сличан. Сигурно је и то да азбука није дело појединаца, него резултат хиљадугодишњег рада људи.

\*

**Учење правописа** — Извод из једнога извештаја који је објавио министар просвете у Западној Аустралији:

Да би се научио правопис, натерују се пре свега деца да пажљиво посматрају речи у колико их буду читала, тако да се њихово око свигне на прави изглед, слику тих речи; да би се утврдило њихово сећање, додају се читању вежбања у сличним речима и објашњава се постанак.

За време читања издвајају се теже речи, исписују их на табли, а потом их уче на памет. Исписујући на табли хомониме, учитељ се стара да сваку реч згодно увуче у какву фразу. Казивања у перо спрењена су унапред, пошто се суштина састоји у томе, да се *сиречи* дете да рђаво пише.

Овакви савети често се употребљавају на страним школама, и показали се необично добри и практични нарочито ири изучавању туђинске ортографије.

\*

**Оскудица у учитељима у Пруској** — Министар просвете у Пруској мислио је да ће моћи колико толико смањити оскудицу у учитељима која се из дана у дан осећа све више нарочито у источним провинцијама, тиме, што је увећао број семинара и приправних школа, или што је придао помоћне курсеве уз саме школе за учитеље. Резултати постигнути оваквим радом још су веома далеко од онога што се очекивало. Статистика која се односи на летњи семестер 1903 показује доиста број љака мањи за 222 од предвиђене буџетске цифре. Празнине су нарочито многобројне у источној Пруској, Шлезивији и провинцији Познањској. Једне берлинске новине веле да ће се из овог тешког положаја моћи само тако изићи, ако се министар буде одлучио да повећа плату. У ово доба већ се у велико осећа потреба да се међу учитеље уведу и учитељски помоћници.

У великом војводству Мекленбург чују се овакве исте жалбе. Има већ учитеља којима су поверене по две општине. Понеки од њих имају на овај начин да пређу по двадесет километара дневно да би стигли из једне школе у другу.

\*

**Увођење учења живих језика по основним школама у Лајпцигу** — По угледу на варош Шарлотенбург, варош Лајпциг донела је такође одлуку да створи курсеве за учење живих језика за најбоље ученике виших разреда својих основних школа. У овој прилици удружење лајпцишких учитеља основних школа изјавило је ову жељу:

- 1) Да се инглески учи као год и француски према потреби;



WWW.UNILIB.RS

2) Да ово учење живих језика буде распрострањено као факултативно, на све школе и мушке и женске;

3) Да се води рачуна при примању ученика за изучавање живих језика не само о вољи родитељској, него такође и о мишљењу учитељеву. Учитељима би остало да одлуче да ли интелектуалне способности и физичка моћ детиња допушта да се оно оптерети и овим накнадним радом.

Ови курсови на овај начин створени су за најбоље ученике основних школа. Ова проба која је врло интересантна заслужује да на њу обратe пажњу сви они, који се интересују будућношћу живих језика у основним школама.

\*

**Модерна школа у Мадриду** — (у својој свесци за август 1903) настављајући своја проучавања о материнској педагогији, објављује интересантан чланак о *играма*. Игра је инстинктивна и потребна сваком бићу које расте, које се мења, које се обнавља и које модификује свој организам. Детињство и игра, две нераздвојне идеје једна од друге. Млада створења су нагнана и присиљена да се играју по инстинкту, који је онако исто невидљив, као што је невидљив и инстинкт који натерује тицу да лети. Нема лепшег и примамљивијег призора, но што је група деце која су оживотворена задовољством игре, која сијају радошћу, која тртљају, смеју се, јурећи тамо амо као врапци у потпуној слободи.

Мајке које су врло мало веште, или које су потпуно неискусне у васпитању, мисле да је боље да њихова деца остану мирна: оне се плаше да им непрекидно кретање не би донело каквих рђавих последица, оне се непрекидно брину о топлоти и хладноћи, о реуматизму, о плућним болестима, па чак може бити и о пребијеној нози или руци. Оне не знају да је игра империозна потреба првог доба, да треба потпомагати овај природни инстинкт и управити га као што се управљају, окрећу и упућују све природне силе.

Игра открива темперамент, укус, енергију, па чак и осећаје. Онако као што се људи познају и један о другом суде по актима које испуњавају у потпуној слободи и својевољно, тако исто деца показују свој карактер, своју тенденцију и своју склоност у начину како се играју, пошто је он, управо говорећи, начин њихова живота. Но, и ако се погрешке неког довршеног дела не могу поправити, пошто су оне ухватиле већ дубоког корена, и пошто се плаше да се не би уништило цело дело лечећи те погрешке, у накнаду зато оне се могу ублажити, ако не можда чак и сасвим потиснути за време стварања. То и јесте оно што даје велике вредности посматрањима, које мајке могу учинити о карактеру и склоностима, које показују њихова деца, кад се слободно играју.

Нема, тако рећи, кад се води реч о васпитању, ни једне појединости која би била ништавна, нема ни једне опаске која би била некорисна. Оне ствари које изгледају да су најдетињастике и најнезнатније могу собом донети најплодније идеје и најдрагоценије предлоге. Не говоримо дакле о игри с презрењем и тражимо напротив чему нас она може научити.

Пре свега игра је задовољство, али оно је задовољство једино и право које је с неким подељено. Из тога излази јасан закључак: да мати не треба да тежи за тим да се њезино дете игра сасвим само; она ће на тај начин потиснути радост, потиснуће експанзивну и искрену радост, која је врло важан факат у васпитању, нарочито у физичком васпитању. Игра у слободном ваздуху и отвореној природи, у ларми, смеху, па чак и у гурању,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

замењује врло zgodно и потпуно пилуле, разне лекарске рецепте и емулзије. Слободан и чист ваздух и пријатна игра, ето то су најбољи медикаменти.

Сем овога деца навикнута да буду сама, уопште су егостична и дивљачна, она су повучена сама у себе, и не допуштају да им сагледамо њихове идеје и њихове осећаје; кад се пак деца нађу са другом децом тада отворено и искрено показују своју радост и своју тугу, своје задовољство и nelaгодност. Тада се види како примају и како дају; како врше власт и како се потчињавају другом; тада се види шта им се допада, а шта им се не допада, шта желе а шта презиру, шта их привлачи, а шта им је опет одвратно. Једном речју, у својим играма и то заједничким играма, деца се показују са својом правом природом: она постају у неку руку транспарентна, провидна: и мајци и васпитачу, који могу у њих загледати и користити се.

Игре се не састоје увек у читавом низу покрета, еволуција, трчања, што тресе тело, развија мишиће, уништава осећајност. Деца се такође радо предају и мирним играма, у којима подражавају раду великих. Мале девојчице указују својим луткама ону бригу и старање, које њима указује њихова мати; оне праве посете, сређују кућу, уче се кувању и кућњем послу. Децаци опет играју војника, играју лопова и жандарма, професора или адвоката, они су трговци или слуге. Укус и способност показује се њиховим претпостављањем једне ствари некој другој.

Да би се олакшала игра могу се деци давати играчке, ма да се може бити и без њих, пошто се дете често много боље забавља оним играчкама, које је само створило или које изазове његова уобразиља: даска, у коју је усадио какву дрвену шипку, на којој на врху виси платно, шипка везана двема врвцама за два краја и ето лепе лађице; две столице поред стола на којима он седи представљају кола, у којима је он кочијаш. Ако би се ипак хтело да му се направи какав поклон у играчкама, треба на то обратити пажњу. Нека се избегавају оне играчке које могу изазвати његову сујету. На пример дете се игра војника, дајте му пушку, сабљу, трубу или чак и добош, ако сте сигурни са својим нервима да бисте могли поднети ларму, али не дајте детету шепир са белом перјаницом, хаљину опшивену златом: дете ће већ мислити да је ђенерал. Тако исто и за младе девојчице, не дајте им мале скупоцене предмете, фино посуђе, лепе и украшене лутке, обучене у свилу и кадиву. Све ће то послужити само томе да им усели идеју о раскоши и лукузу. Девојчица се више забавља са каквом простом лутком, којој ће она изгледати као мати, с којом ће руковати како год буде хтела, којој ће мењати одећу, што све неће учинити са каквом фином, скупоценом лутком, којој неће смети ни прићи. нити је се дотаћи, да је не би упрљала и поцепала. Додајте да ће је лутка научити материнском занату, јер ће је она чењљати, облачити, припремаће јој постељу и уснављиваће је. Нарочито не треба давати деци скупоцене механичке играчке: она ће их за један тренутак љубопитљиво, радознано посматрати, али их неће волети. У самој ствари овако скупи и драгоцени предмети нису ништа друго до сведочанство сујете оних, који их доносе, и према томе не само да су некорисни, већ су и опасни. Простота у играма, као и у одећу, храни, навикама, то је оно, чему ваља научити децу, ако се помишља и хоће њихова потоња срећа.

\*

Седми конгрес удружења за васпитавање одраслих — држан је у Хамбургу 2 и 3 октобра 1903 године. Једно једино питање од општег значаја и важности било је изнесено на овом конгресу: *задатак који по-требе нашег времена постављају школи одраслих.*



Паш из Лајпцига ставља на првом месту *патриотску улогу* ових школа за одрасле. Поред политичког јединства Немачке, ипак влада врло велика несугласица и раздор међу духовима у великим народносним питањима. Потребно је дакле да се развија код младих људи национални осећај, а да се тога ради не приступа систематском васпитавању у историји. Важно је пре свега да се младежи обрати пажња на византинизам и да се она одгаји у поштовању власти у свима облицима: *власти државне, општинске и породичне*.

Овом патриотском делу придаје се у овим школама за одрасле и *друштвена мисија*. Она треба да развије и устали дух слоге и јединства између разних класа, да сузбија фанатизам и да учвршћује *друштвени осећај* темељним васпитавањем у политичкој економији.

Напоследку школа за одрасле има да испуњава и једну *моралну дужност*. Она ће учинити да нација постане снажнија и здравија, скрећући омладини пажњу и чувајући је од свих опасности које јој прете. То је задатак од кога она не треба да црвени; кад је потреба, она ће позвати лекара у помоћ и осигураће му место у свом васпитавању. Њој ваља да се одлучно ангажује у борби против алкохолизма, њој ваља да умножи дела моралне асистенције, њој ваља да заштити приправнике, шегрте итд.

Према мишљењу Пашову младеж обојега пола ваља да буде позвана да се подједнако користи *бенефицијама* и *добročинствима* која им пружају овакве школе. Немачка још није довољно учинила за женску одраслу децу. Потребно је да се пожуре у томе да се оствари принцип обавезности у државама где он још не постоји и сем тога да се ово васпитавање све више и више прилагођава локалним потребама.

\*

**Велика гимназија у Шангају** — У Шангају се подиже велика гимназија, која ће моћи примити у себе до 400 ђака. Први трошкови изнеће на 5000 фуната стерлинга, и њих ће покрити варошка буржоазија. Општина је дала земљиште од два ара. Зграда ће бити осветљена електричним осветљењем. Гимназија је почела радити у фебруару ове године.

\*

**Други конгрес за естетичко васпитање** — држан је у Вајмару у октобру месецу прошле године, и он је у неку руку допуна онога, који је одржан пре две године у Дрезди.

На овоме другом конгресу међу присутницима већину су сачињавали уметници; једино је било истакнуто питање о декорисању школске средине и о естетичком васпитавању уметничким делима. Ово је уосталом новина, која се тражи за школе. У Вајмару, напротив разговор и дебата се пренела на естетичко васпитање *литературом*, а то ће рећи једним васпитавањем које је већ одавно стекло себи место грађанства у школи. Као што се види избор двеју вароши беше у хармонији са природом дискутованих питања на сваком конгресу. Дрезда, варош богатих музеја и уметничких колекција, и Вајмар, најмања државица тириншка, која се поноси и дује тиме, што је у време Гетеа и Шилера била литерарном престоницом Немачке.

Никакав се одређен и чист закључак није могао постићи из дебата и преширки на конгресу вајмарском. Изношена су најсупротнија гледишта и мишљења, ма да се ни за једно није створила потребна чврста већина. Док једни сматраху литературу у школи као средство које има да породи код детета *естетичку емоцију*, нарочито инсистирајући на поезију, дотле напротив други покушаваху да докажу да литература служи *моралном* и *па-*

www.историјског васпитању, а то ће рећи да је готово и незнана за уметност у правом смислу речи.

Исте несугласице појавиле су се и при претресању питања о облику, у ком би ваљало предавати ову науку. За једнога је учесника жива реч, говор, који треба да чини центар литерарног образовања; за другог опет треба писмени састав, вежбања у стилу, па чак вежбања и у прављењу стихова. Што се пак тиче избора дела једни су били за модерне песнике, други за старе, а то је она вечита препирка коју изазива супротност литерарних укуса. Једино је успео на овом конгресу директор Шилеровог позоришта у Берлину да добије једнодушни пристанак присутника, утврдивши да су *позоришне ћачке представе* као главно средство да се пробуди литерарни осећај код деце.

\*

**Техничко васпитање у Белгији** — Из извештаја Министра индустрије и трговине у Белгији који је изнео пред скупштину, види се да је техничко васпитање од 1896 год. до данас остварило врло велике напретке. Број курсева и школа, које су отворене или које је помагало Министарство понео се од 396 на 509. Између ових техничких школа за дечаке, које су се нарочито умножиле, ваља нам поменути раднице за шегрте чији је број порастао од 11 на 19, и ваља нам поменути професионалне курсеве који се подigli од 3 на 22. Тако исто и број професионалних школа подигао се од 12 на 36; школе и курсови индустријски од 40 на 79; више школе од 6 на 13; трговачки и знанствени курсови од 5 на 19. Што се пак тиче девојчица, број приправничких шегртских школа удвојио се; број професионалних школа понео се од 23 на 49, а број школа за кућарство од 225 на 292. — Ове последње школе заслужују нарочиту пажњу, „Мало дела изгледа да су у туђини произвели тако интересовање као што су школе за кућарство. Са свих страна гледало се и тражили су резултати који су добивени у овим школама. Белгија је доиста прва земља која је засновала ново васпитање на практичан и савршен начин, изједначајући колико је то могућно школу са унутрашњошћу радничког стана и огњишта“.

Међу провинцијама белгијским Хајнау у погледу техничког васпитања и образовања односи победу бројем и вредношћу својих установа. Има свега један изузетак да се учини од овог правила, и он се односи на професионално васпитање девојака, у ком погледу палма припада Брабанту.

\*

**О настави у републици Чили** — У земљи има на 1700 основних школа, у којима има уписаних ученика на броју 124.265. Од тога броја две трећине ученика посећују школу прилежно и марљиво. Наставничко особље броји на 3178 чланова. Томе треба још додати 45 муниципалних школа са 45 учитеља и 1712 ученика. Ручни рад учи 9800 деце. Ручни рад састоји се из столарства и картонаже. Сем овога постоји још 527 школа приватних и религиозних са 850 учитеља и 41.284 ученика. На тај начин целокупан број школа износи на 2272, 4073 учитеља и 167.210 ученика. И овакви резултати веома су недовољни, пошто је број деце између пет и петнаест година на 674.955, а међутим школска популација износи тек четвртину овога броја. Наставничко особље узима се из шест нормалних школа, по три за сваки пол.

Гимназиско васпитање добија се у тридесет лицеја за дечаке и пет за девојчице. Ове школе имају 8000 ученика, уз које треба додати и 2000

Ученика из дванаест приватних гимназија. Један „педагошки институт“ који је веома раскошно инсталисан, даје професоре. У њему има око три стотине младих људи.

Постоји и универзитет: у њему има правнички факултет, факултет научни, факултет медицински и факултет фармацејски. 1900 године 334 ученика било је у правничком факултету, 90 у природњачком, 46 у медицинском, и 48 у фармацејском.

Чили има још и једну музичку конзерваторију, једну школу лепих вештина, један семинар и један католички универзитет, разне установе за техничко и професионално образовање, завод за слепо и за глуво-немо, напоследку постоје и куће за сирочад, коју родитељи нису у стању да издржавају.

Што се тиче јавних књижница, оне су овде многобројне. Најважнија је народна библиотека која има на 101.242 свеске. Она се налази у величанственој палати од 22 дворнице; у једној од дворница има 100 седишта и столица на расположењу читалаца.

\*

**Курсови за одрасле и професионалне школе у Пруској** — Има већ неколико година како је пруска влада предузела да потпомаже класу малих трговаца и индустријалаца. У том циљу она је засновала не само велики број професионалних школа, већ је подржавала и помагала велики број радова у том циљу, као курсове за шегрте, изложбе корисних машина у малој индустрији, посете управника радионица на појединим индустријским изложбама, помоћ разним корпорацијама.

Сви ови њезини напори крунисани су успехом. Према службеној статистици која је недавно објављена, у Пруској било је 1882 године 1684 школе за усавршавање у послу, са дневним или вечерњим курсом. Те школе походило је 203.000 ученика. Рад у овим школама стао је 4,600.000 марака, од којег је трошка једна четвртина пала на школски терет, друга на државу, а остало су плаћале општине и удружења.

У свима центрима где год постоје ове школе, свуда се прегло да се настава доведе у тесну везу са локалном индустријом.

\*

**Заједничко васпитавање разнородних полова и његови резултати за женске** — У Америци, у последње време, начинио се читав покрет против коедикације разнородних полова на универзитетима. Шта о томе мисле професори универзитета у Европи? Да би се то дознало госпођа André Teyss отпочела је и извршила у том погледу истраживања и многобројни одговори стигли су јој из Немачке, Инглеске, Аустрије, Белгије, Данске, Француске, Италије, Русије, Шведске и Швајцарске. Из одговора оних људи који имају ту способност да суде о овим стварима, излази да коедикација обојих полова по европским универзитетима показује врло велике користи и да се „женске са свима својим особинама и мањима показују у току учења и на испитима сасвим једнаке, а ништа ниже од својих другова мушкараца“.

\*

**Вечерњи трговачки курсови** — Вечерњи трговачки курсови отворени су по допуштењу власти у Петрограду. Њима је циљ да образују младе девојке у књиговодству, и вршењу кореспонденције по трговачким кућама и контоарима.

Ученице ових школа морају имати шеснаест година и да су пре тога вршиле који разред средње школе.

Ови курсови трају три године, од којих је једна приправна; све време употребиће се на учење страних језика, на трговачку кореспонденцију, на књиговодство, калиграфију, стенографију и руковаће машинама за писање.

За учење плаћа се у првој години 35 рубаља годишње, а у потоњим двема по 50 рубаља. Трајање годишњих курсева своди се на осам месеци рада.

\*

**Писменост у Русији** — Од 4013 регрута, вели један инспектор основних школа у Русији, било је 1898 године у губернији Уфа свега 15% писмених. У целој области писменост се може означити са 16%.

Инспектор рачуна у средњу руку једну школу на 2944 становника; 25.916 деце походе државне школе, а 10.584 свештеничке; 9500 деце не добијају никакво васпитање, пошто за њих нема места по школама.

Плата учитељима варира између 240 и 300 рубаља.

\*

**Какве треба да су слике у историјама и књигама којима се деца служе** — Један Инглеz који се бавио проучавањем овога питања дошао је до овог закључка: ове слике, којима је циљ да прибаве забаве и задовољства деци, промашиће циљ, ако се не буде водило рачуна о овим прописима:

- 1) Деца воле велике и просте слике;
- 2) Она се врло мало обзиру на појединости и детаље;
- 3) Она веома воле радњу, покрет.

\*

**Катедра философије у Сједињеним Америчким Државама** — 1832/33 школске године била је на њујоршком универзитету свега једна катедра философије. Она је била једина ту а можда и у целом свету. 1883/84 постојало је 7 институција овога рода, тако да је 1898/99 године достигла број од 244.

\*

**Оксфорд, његова прошлост и садашњост** — Искрпном студијом о оксфордском универзитету, његовом пореклу, његовом развијању и његовом циљу, доказано је да Оксфорд никад није био нити ће икад бити „проста интелектуална установа као што су други универзитети“. Овај универзитет тражи да створи од свога ученика не само „школског човека“ а то ће рећи да створи хуманиста или пак одлична научника, већ да створи „дементмена“ или ако се хоће „часна и поштена човека“ као што се пређе говорило.

\*

**Пензиона каса за учитеље у миру у женевском кантону** — Ова установа основана 1839 године, остала је дуго времена независна од државе и тек 1886 године закон јој је дао службену потврду. Но пензије које је она давала још нису загарантоване државом; 1893 управа је предузела кораке да у томе успе, и доиста је и успела 1896 године. Као што статути ове установе прописују циљ овога удружења није само у томе да да доживотну пензију службеницима основне школе, него у случају смрти служ-

беница пензију његовој сирочади до пунолетства или пак ако њих нема, онда удовици, или пак извештан део његовим посредним наследницима“.

На крају 1901 године број чланова удружења износио је 387, а пензионера 54; сума уложена за ту годину износи 51.900 франака. Капитал друштвени, са приходом од претпрошле године од 13.000 динара, попсо се на 536.000 франака. Овакво лепо стање удружења учинило је да се годишња пензија појединаца подигне на 1400 франака. Главна скупштина пак држана у марту месецу одлучила је да се: а) основна пензија утврди на 1600 франака, б) да онда кад друштвени капитал буде достигао цифру од 600.000 франака да тада основна пензија буде 1700 франака, и в) да се убудуће кад год се друштвени капитал буде увећао са 60.000 франака, да се тада годишња пензија подигне са 50 франака.

Доиста леп пример узајамног помагања и осигурања, који би могао послужити за углед многим.

\*

Дисциплина у школи — Инглез King тражи да се у школама, за које се рекрутују ђаци из радничких класа, употребљава телесна казна. Данашње казне над тим ђацима извршују се просто тим, што се о неуредности и неисправности тих ђака извештавају родитељи. Овакве казне остају врло често без икаква дејства на ученике, из просте немарности родитељске, или пак опет изазивају код родитеља страховиту раздраженост, да деца добију много жешће батине, но што би то било, кад би она добила батине у школи.

\*

Сугестија у васпитању — Dr. Felix Regnault разликује четири врсте сугестије: сугестију подражавања, сугестију вербалну, сугестију убеђивања, и сугестију хипнотичку. Он је чинио анализе и испитивања; он наводи примере и запазио је да три прве једине, које се врше у будном стању, могу бити примењене на нормалне предмете; последња је за терапевтику, и треба је оставити лекарима. Др. Regnault мисли, да кад знање сугестије буде вулгаризовано, да ће оно тада створити врло важан део педагогије у будућности.

\*

Школе за поправку и школе индустријске у Инглеској — И ове школе у Инглеској привлаче на себе пажњу као год и многе друге: „Оне су стављене, као што се види из службеног извештаја под контролу и надзор министра унутрашњих дела. Министар одређује инспекторе, који их обилазе најмање двапут годишње. Већином ових школа управљају и администрирају приватна удружења састављена „од људи и чланова добре воље, који се интересују за децу, која чине преступне“.

„Разлика која постоји између ових двеју врста школа, може се свести на ово: Школе за поправку су оне школе у које се шаљу деца која немају још шеснаест година, која још нису била у затвору, али која су већ учинила какав преступ за који се иде у затвор, па чак и на робију. Индустријске школе напротив намењене су ошште да примају малолетнике испод четрнаест година, који још нису учинили никаква преступа, но чији је положај такав, да, остављена сама по себи у средину из које су изишла, могу са врло много вероватноће и готово сигурно постати преступницима. Према овоме излази да оне прве школе примају у своју средину праве преступнике, док ове друге примају оне који могу бити преступници; и да оне прве при-

мају децу која су бар три године старија од ове деце из индустријских школа. Сем ових школа постоје још и многе друге врсте помоћних индустријских школа које су специјално намењене деци, која беже од редовне основне школе. То су тако зване школе за вагабунде и индустријски екстернати. У овим првим деца остају као и у индустријској школи али само неко кратко време, неколико недеља или неколико месеци. У екстернатима деца морају долазити сваког дана, њих уче и хране, али морају ићи кућама на преноћиште. Власти имају специјално право да апсе децу која неће уредно да посећују екстернате индустријске. Има нарочитих агената који дечаке који умакну хватају и враћају натраг у школу“.

По овим заводима деца се даје: 1) верско образовање; 2) основно елементарно знање; 3) индустријско или пољопривредничко знање; 4) физичка култура. Њихова се прилежност и добро владање подстиче малим поклонима, милоштима и новчаним наградама. По свршетку школовања директори завода старају се да им нађу место, као што би радили и њихови родитељи.

Из 45 извештаја надлежног инспектора ми видимо ове податке:

1901 године број ових школа био је 223, од којих долази на оне школе за поправљање 45, на индустријске школе 142, на школе за скитнице 14, и на индустријске екстернате 22. Број деце који се налазио у тим школама крајем 1901 године био је 33.000.

Укузни трошак на све ове школе за 1901 годину износио је 600.000 ливара, у којој су цифри са тридесетином учествовали родитељи; готово се увек тражи овај мали принос од очева и мајки „како би им се створило осећање да се не могу потпуно курталесати одговорности која пада на државу“. Остатак се подмирује државном субвенцијом, општинским таксама и поклонима. Поклони бивају из године у годину све мањи, а општинске дажбине на рачун њихов све веће.

Број деце по индустријским школама готово је стационаран; у школама за скитнице он се умањује и увећава се у школама за поправљање „пошто се број оних који су већ очврсли из дан у дан све више повећава“.

По свршетку трогодишње периоде 1898—1900 3650 дечака и 500 девојчица били су понамештани по изласку из школа: 82% дечака раде и сад правилно, 3% прекидају рад и попуштају, 4% су осуђени на затвор, и 4% их је нестало. За девојчице су респективни бројеви 78, 7, 8 и 8%. Број дечака који су ступили у војску повећао се; понеки су ступили за музиканте по региментима.

Васпитање је у прогресу. Припрема и шегртство чини се под повољним приликама; ово није само емпиричко. Ништа није занемарено што би пробудило моралну активност и добре осећаје код малолетних криваца; на пример, храбре их да се занимају омиљеним животињама. Тако исто води се строга рачуна о њиховој физичкој култури; по многим школама дечаци спавају под ведрим небом. Најтеже је наћи овим ученицима места и задржати их да не нагну понова у ону средину, из које су извучени.

\*

Револуција у школским методама — Ова се револуција извршила у Америци у Сједињеним Државама, и ево у чему се састоји: У будуће, по школама Сједињених Држава, биће извештан број инструмената на расположењу, помоћу којих ће учитељи моћи мерити менталну способност деце. Настава и васпитавање на тај начин постаће „интелектуални механизам који ће бити паметно регулисан и контролисан читавом збирком манометара, по-

моћу којих ће се моћи сазнавати еластична моћ респективне интелигенције код ученика, дајући сваком оно знање, за које он буде одређен претходном дијагнозом, дајући му дакле оно за што је способан да прима као какву дозу знања“.

Ово је доиста лепо и дивно, али ипак о томе ваља говорити са извесном резервом, пошто сваки има права да се запита, шта би било кад би инструменат случајно био рђаво конструисан или покварен? И после тога какво ће бити лице те деце пред овим апаратима. До сад им се диктовало, и тражило да читају, а од сада ће бити стављана под аглометар, пагатограф, лабнограф, глосограф, гоннометар, на који се боље буде показао.

\*

**Курсови о распусту на универзитету у Јени** — Ово је први универзитет који је засновао ове курсове у корист учитеља и учитељица. Њихово заснивање датира се од 1889 и овоме су следовали многи други универзитети, чији број све више и више из дана у дан расте, и у Немачкој и у другим земљама. У Немачкој то исто раде универзитети у Грајсвалду, Марбургу, Килу, Бреслави, Вирцбургу, Ерлангену, Минхену, Бону, Берлину, Кенигсбергу, у Инглеској: у Оксфорду, Кембриџу; у Швајцарској: у Женеви, Лозани, Невшатлу, Цириху; у Француској: у Греноблу, Нансију, Паризу и Каену.

Број слушалаца расте из године у годину и показује да је ова творевина фактичка потреба. 1889 године курсови у Јени отворени су само са 25 слушалаца, тако да им је број 1902 већ порастао на 273, од којих је било 155 Немаца и 118 странаца. Међу странцима највећи су контингент дали Инглези (25), потом Шведи (18), Аустријанци (15), Американци (14), Швајцарци (12), Руси (9) и Јапанци (7).

\*

**Васпитање женскиња у Сијаму** — Мало је земаља на свету, које су тако равнодушне према васпитању женскиња као што је Сијам. За становништво од 10.000.000 душа, које је насељено на простору од 633.000 квадратних километара, имају свега две женске школе, које се налазе у Банкоку, престоници. Једна је од њих школа Sowabha, коју је основала краљица сијамска пре три године, за средњу класу; у њој раде свега две учитељице домороткиње, без икакве педагошке вредности. Друга, која је анексирана краљевском колежу у Sunandalaya једина је корпорација која показује нешто озбиљнију организацију. Она је заснована 1892., творац јој је Инглез Morgant, који је умео придобити поверење наследниково, и који на рачун тога снева на регенерацију Сијама британском цивилизацијом. У принципу ова школа прима само принцезе краљевске крви и младе девојке племићског порекла. Доцније је она своја крила раширила и над другим класама. Наскоро је вен оснивалац морао отићи из Сијама, школа је поверена домородачким учитељима, она је почела да опада и да се губи и тешко ће бити покренути поново питање о њезину стварању.

\*

**Школа и њезини критичари** — Да ли садашња школа производи невраспелост и друге болести, које су данас модерне? Издавач Journal of Pedagogy, тромесечна часописа, диже се против оних који чине овакве неправедне нападе на школу. Према њему школа није крива за преморавање, ако оно постоји. Три су главне врлине душевне: способност да се изучава

www.vensto. конкретно, моћ да се уздигне од конкретног ка симболичној форми, и стваралачка моћ идеалног. Физичке и природне науке дају прву, математичке науке другу, а литература трећу.

Наша деца сва у опште треба да се занимају обрађивањем ових трију средстава развијања. Главобоља, лиштење крви из носа, нервозни наступи, све се то дешава нарочито за трајања школовања, то је истина, али истина је и то да се то трајање подудара са периодом растења, које је пуно случајности. Школа за то не може бити одговорна. Преморан живот мајки за трајања трудноће, рђава храна и преоптерећеност у раду који се тражи од деце по сиромашним кућама, захтеви сувремености, изучавање музике и честе вечерње забаве у кућама богатијих родитеља: ето у томе ваља тражити узрока прерано порушеног здравља, а никако не у школи.

\*

**Концентрација сеоских школа у Америци** — Уместо старих малих сеоских школа које усамљене једва вегетирају. Сједињене Северо Америчке Државе засновале су школе, које имају да послуже за територију од 60 до 100 квадратних миља. У ове школе деца се сваки дан уредно о трошку саме државе одводе из својих општина и враћају натраг на нарочито удешеним колима за овај циљ. Држава налази великог интереса у овом новом систему.

Утврђене користи су ове:

- 1) снабдевање школа је једнообразније и обилније;
- 2) рђаво време више не може бити повод одсуствовању;
- 3) како децу узимају и воде их у школу из саме родитељске куће, то више не може бити деце мангуна и скитница;
- 4) похођење школа увећано је услед овога са  $12\frac{1}{2}\%$ ;
- 5) деца која су била некад усамљена немају сад више да се цлаше скитница и вагабунда, отуда опет мир и спокојство чак и за оне родитеље, који станују по најмањим сеоцима;
- 6) учитељ више није ограничен на мало сеоце, већ може да бира место и да удешава своје односе.

\*

**Жетва у пет континета.** — Деца уображавају, што је у осталом сасвим природно, да се жање једновремено свуда, у месцу јулу, августу или септембру. У томе уверењу она ће се разбити, ако им се буде рекло ово:

Жетва је

*месеца јануара:* у Аустралији, Новом Селанду, Чили, Аргентини;

*месеца фебруара:* у Индији;

*месеца марта:* у Египту;

*месеца априла:* у Мексици, Азиској Турској, Персији, Малој Азији, Антилима;

*месеца маја:* у Мароку и на северу Африке, у централној Азији, Кини, Јапану, Тексасу, Флориди;

*месеца јуна:* у Калифорнији, Шпанији, Италији, Грчкој, Колораду, Мисисури;

*месеца јула:* у Француској, Аустроугарској, Румунији, меридионалној Русији, Минезоти, Канади, Швајцарској;

*месеца августа:* у Инглеској, Белгији, Холандији, Немачкој, Пољској, Колумбији;

*месеца септембра:* у Скотској, Скандинавији, Северној Канади;



*месеца октобра*: у Северној Русији и у Сибиру;  
*месеца новембра*: у Перу и у Патагонији;  
*месеца децембра*: у Бирманци.

\*

**Школски листови** — Смирнов, Рус, мисли да су школски листови, које би редиговали сами ђаци веома добра ствар, и само помоћу тих листова могла би се најбоље манифестовати индивидуална диспозиција ученичка. њихова иницијатива и њихова персоналност уопште.

Ти листови треба да се издају по одобрењу директорову, а и професори треба да знају и да воде рачуна о њима; међу тим, ако би смишљена критика предавања и школска администрација биле допуштене, ипак не би требало никако одобрити да у листу буде и сатире, сатиричног тона. Ђаци би у овим листовима износили своја мишљења о васпитању које добивају, износили би мишљења о школским правилима и дисциплини, и Смирнов мисли, да би из тога професори а и сама школа могли извући корисних закључака и појединих идеја. Смирнов би чак допустио да се ту претресају и извесна политичка питања као и питања друштвена, која би била изазвана и створена при предавањима из историје и литературе.

\*

**Статистика удружења за наставу** — 1900 године у целокупном руском царству постојала су свега тридесет и три пропагаторска удружења за основну наставу; 158 удружења за узајамну помоћ професорима и ђацима; 4830 народних курсова; 3984 књижница; 231 специјална књижница за професоре и 32 педагошка курса.

\*

**Основне школе железничких компанија** — У Русији се жале на њихов мален број. Хтело би се и желело да их има по једна на сваких 50—60 врста гвозденог пута, док се међу тим може прећи и по хиљаде врста гвозденог пута, на коме су у служби 10—15000 радника, и да се на целом простору нема ни једна једина школа. Суме предвиђене у буџетима удружења железничких стоје у размери 1:5000.

\*

**Једна морална предрасуда, идеја о кажњавању** — Један француски научник мисли да су казне потреба и корист друштвена, бар у садашњим приликама цивилизације, но да идеја о кажњавању, као год и идеја о награђивању нема никакве моралне вредности. Паметан човек, вели овај списатељ „неће желети да стекне нешто велико; жеља наивна и сувишна. Но он нарочито неће желети да неваљали трпе; кад друштвена потреба буде захтевала, он ће се тужно резигнирати, видећи их како трпе. У сваком другом случају он ће просто желети да се они поправе, желеће њихову срећу“. Ако би се тај принцип применио на школу, јасно је, да како су се увек казне и награде одржавале, да би ипак било нешто што би ваљало изменити. О свему да се врло лепо размишљати и дају се правити закључци.

\*

**Учење француског језика у Инглеској** — У Лондону било је ученика који су учили француски:

1898 године 4888

1902 године 42529 дакле девет пута више,

просветни гласник, I. књ., 3. св., 1904.

## БРОЈНО

## ОСНОВНИХ ШКОЛА, УЧИТЕЉА И УЧИТЕЉИЦА ПО ПЛА

РЕДНИ БРОЈ	У ОКРУГУ	Број школа					ЗАСТУПНИКА	Број учитеља						
		МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	ГРАДСКИХ	СЕОСКИХ	СВЕГА		С ГОДИШЊОМ ПЛАТОМ У ДИНАРИМА						
								800	1050	1300	1550	1850	2150	2450
1	Београдском . . .	79	1	4	76	80	8	7	17	21	9	8	3	—
2	Ваљевском . . .	53	3	7	49	56	13	1	12	17	7	8	3	3
3	Врањском . . .	57	3	7	53	60	16	9	10	31	3	3	3	3
4	Крагујевачком . .	81	6	13	74	87	14	9	16	35	7	3	4	5
5	Крајинском . . .	76	53	10	119	129	37	14	15	20	3	7	3	2
6	Крушевачком . . .	50	5	9	46	55	11	1	11	20	8	10	6	3
7	Моравском . . .	73	8	14	67	81	15	9	14	34	11	4	1	3
8	Нишском . . . . .	61	5	14	52	66	8	4	12	25	10	5	2	4
9	Пиротском . . .	49	3	6	46	52	27	3	6	14	3	1	1	2
10	Подринском . . .	83	4	12	75	87	22	11	26	25	6	4	1	4
11	Пољаревачком . .	135	29	17	147	164	52	15	31	35	14	8	8	—
12	Рудничком . . .	30	1	2	29	31	13	4	9	6	5	1	2	1
13	Смедеревском . .	47	6	7	46	53	11	4	10	23	4	3	3	—
14	Тимочком . . . . .	64	37	6	95	101	32	8	12	36	6	3	2	—
15	Топличком . . . . .	24	2	4	22	26	16	6	2	8	1	—	—	—
16	Ужичком . . . . .	35	2	7	30	37	14	3	6	9	4	6	6	2
17	Чачанском . . . . .	41	3	8	36	44	14	4	1	23	3	4	3	2
18	У Београду . . .	9	8	17	—	17	—	—	—	3	4	9	5	8
	Свега . . . . .	1047	179	164	1062	1226	323	115	210	385	108	87	56	42

## СТАЊЕ

тама њиховим на дан 1 јануара 1904 године.

ЗАСТУПИЦА	Број учитељица														Укупно		
	с годишњом платом у динарима														УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉИЦА	НАСТАВНИКА
	750	800	1000	1050	1250	1300	1550	1750	1800	1850	1920	2100	2150	2250			
2	11	3	—	19	—	16	—	—	—	1	—	4	—	—	73	56	129
1	8	2	—	12	—	9	2	—	—	—	—	—	—	—	64	34	98
3	6	1	—	10	—	10	7	—	5	—	—	—	—	—	78	42	120
1	13	3	—	18	—	14	6	—	2	—	—	—	—	—	93	57	150
22	17	1	1	20	1	3	4	—	1	—	—	1	—	—	101	71	172
4	6	1	—	16	—	11	6	—	2	1	—	—	—	—	70	47	117
3	7	2	—	19	—	21	7	—	3	—	—	2	—	—	91	64	155
1	11	2	1	13	—	9	6	—	4	—	—	3	—	—	73	50	123
1	1	—	—	5	—	4	—	—	—	—	—	2	—	—	57	13	70
3	8	1	3	27	—	13	4	—	1	—	—	1	—	—	99	61	160
9	17	1	5	32	1	22	14	—	3	—	—	1	—	1	163	106	269
1	2	—	—	9	—	6	2	—	—	—	—	—	—	—	41	20	61
1	15	5	1	28	—	15	2	—	1	—	—	—	—	—	58	68	126
9	12	5	—	25	—	13	7	—	2	—	—	—	—	—	99	73	172
—	—	—	—	7	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	33	10	43
—	2	—	—	10	—	6	1	—	—	—	—	—	—	—	50	19	69
1	1	—	—	5	—	3	4	—	3	—	—	—	—	—	54	17	71
1	4	—	—	10	1	7	8	2	7	—	1	3	—	2	29	46	75
63	141	27	11	285	3	182	82	2	35	2	1	17	—	3	1326	854	2180

**Посећивање школа** — За неколико година на овамо, посећивање школа у Скотској сразмерно опада, док у Инглеској расте. О томе ћемо се уверити из приложеног прегледа.

	Скотска	Инглеска
1897.	84.45 <sup>0</sup> / <sub>0</sub>	81.5 <sup>0</sup> / <sub>0</sub>
1898.	84.32 <sup>0</sup> / <sub>0</sub>	81.6 <sup>0</sup> / <sub>0</sub>
1899.	83.73 <sup>0</sup> / <sub>0</sub>	81.8
1900.	83.14 <sup>0</sup> / <sub>0</sub>	82.1
1901.	82.92	82.4

\*

**Колико треба спавати** — Једна шведска комисија, којој било је стављено у задатак, да чини истраживања о дечјем и младићском спавању, дала је овакав закључак:

Дете или младић треба да спава:

у четвртој години 12 сахати;

у седмој години 11 сахати;

у деветој години 10 сахати;

од дванаесте до четрнаесте године 9 до 10 сах.;

од четрнаесте до двадесет прве године 8 до 9 сахати.

Комисија даље мисли да се сан увећава са 25<sup>0</sup>/<sub>0</sub> у случајевима болести.

\*

**Јупитер** — је један пут и по толики колико све остале планете скупа.

\*

**Највећи сатурнов сателит** — има пречник око 3350 километара, према томе је нешто мало мањи но наш месец који има 3450 км. пречник.

У Коук-и у централној Африци средња годишња температура износи близу 30° С. Ово је највећа годишња температура за коју се зна.

\*

**Најдуже клатно** — које је до сад израђено дугачко је 115 м. У своје време обешено је било о другу платформу Ајфелове куле и заклањено.

\*

У Јакуцку — у источној Сибирији опажена је највећа разлика између зимске и летње температуре. Лети је 29<sup>1</sup>/<sub>2</sub> степ. целз. изнад, а зими 75° С испод нуле.

\*

**Наши дани бивају све дужи и дужи** — Сад се наша земља обрће око своје осе за 24 часа, пре милиунима година време обртања износило је само 5 часова. Брже се није могла обртати јер тад не би остала цела но би се или одвојило прстен или би се разлетела. У то доба кад су земљини дан и ноћ трајали само 5 сати, био је месец, по исказу астронома, још у вези са земљином површином. Затим се одвојило од наше планете и у истој мери како је време обртања земље расло и месец је поступно одлазио све даље и даље од земље. Кад је време обртања неке планете око своје осе мање по што је време оптицања њеног сателита, онда узајамни уплив сателита и планете једно на друго бива тако да планета убрзава кретање сате-

лита и тиме га гони све даље и даље од себе. Сад је дан на земљи далеко краћи но месец дана колико је погребно да месец обиђе око земље. Наш месец дакле постуно бежи од земље све даље и даље, као што је то и досад било кроз 3 хиљаде векова. Али земљини дани бивају све дужи и дужи. И докле год дневно обртање земље буде краће време трајало но време месечевог оптицања месец наш све ће се даље и даље одбијати од земље. Али после милионима милиона година после тако дугог времена какво ми не можемо ни појмити, биће најзад време обртања земље око своје осовине таман толико колико и време оптицања месеца око земље, тада ће нам месец на свагда ишчезнути у недогледну пучину небеске недогледности.

\*

Број свију до сад посматраних комета — износи по Demring-у на 900. Од тих у самом 19 столећу посматрано је преко 200. Три или четири комете виде се сваке године кроз астрономске телескопе, али опште интересовање изазивају тек кад буду видне голим оком, и кад појуре у великом сјалу преко неба, као оно велика комета од 1682. године за коју је Халеј добро срачунао да ће се вратити 1758. или 1759. године. Ту су комету могли видети још и године 1066. 1456. дошла је тако близу земље да је изазвала грдан страх и отерала свет, истина само за кратко време, у цркве. Реп ове комете изгледао је као сабља и заузимао је на небу преко 60 степени. Сматрали су да је то претеча ратова, болештина и све могуће несреће. 1835. виђена је последњи пут, више се неће видети.

\*

Литографско камење у Грчкој — Међу реткости на земљи долази необично ситнозрни кречњак који је подесан и за литографске плоче. Мајдани у Соненхофену у Баварској пису чувени само због добротe камена који се отуд вади но и зато што се у каменој маси налазе отисци једног изумрлог змаја Археоптериса (летећи рептил). Сад долази вест из Атине да је у Тесалији отворен велики мајдан таквог истог камена недалеко од места Фарзале где је некад Помпеј победио Цезара. Стручњаци тврде да овај камен својим добрим особинама надмашава све европске врсте литографског камења.

О грађењу овог вештачког рубина саопштава поменути научник ово: Он је најпре стоио нешто глине која је била обојадисана оксидом хрома, да би добио истоветан хемијски склоп као и природни рубин. При том се добија доста малих кристала рубина, али ни један није био доста леп. Тек је то било кад је смесу дуже време одржао на температури која је близу тачке топљења и кад је омекшалој али још неистољеној глини додао прах од смесе алуминијума и кромовог оксида. Један вештак у осталом тврди да је ово вештачко драго камење састављено из малених, ситних кристалића наслаганих једно на друго док је природан рубин, ма колико био, један једини кристал. На тај начин микроскопом моћи ће се разликовати природан рубин од вештачког.

## ПРОСВЕТНИ КОВЧЕЖИЋ

*Сађење четинара код школа у космајском срезу* — Госп. Јов. Жујовић, академик и државни саветник известио је г. Министра просвете да одобрава да се у његовом расаднику четинара селу Неманикућама ископа за сваку

основну школу у срезу космајском по десет садница јела, које ће ученици засадити код своје школе у спомен стогодишњице Првога Устанка.

На овај начин желео је г. Жујовић да помогне да се расписе г. министров о сађењу благородног и шумског дрвећа што пре оствари, и г. министар је на време известно школског надзорника да изда потребну наредбу школским управитељима у космајском срезу да прихвате и обећани поклон г. Жујовића примае.

*Пријатељ народне школе* — Г. Никола Јанковић, председник општине у Рготици, округа тимочког, предао је школи сав новац по буџету за прошлу рачунску годину у 1460 динара, и тако његова општина не дугује ништа својој школи.

Овај ваљани човек на молбу учитеља и ученика помогао је те је општински одбор одлучно да свака пореска глава даде по пет багремових садница, којима ће учитељ са ученицима и ученицама пошумити један брег недалеко од школе. Овакав рад овога пријатеља школе у истини је достојан похвале.

*Ретка молба једног учитеља* — Учитељ основне школе у Сиколу, округа крајинског, молио је школског надзорника да предложи г. министру да одликује похвалицом г. Алексу Милојевића, председника општине, који је 31 децембра пр. године предао школи сав новац по школском буџету за 1903 г., а затим и г. г. Милоша Станојевића, општинског благајника и Живана Станојевића, школског благајника, који су се стално трудили да школа не трпи никакве оскудице.

*Алкохол и физичка снага* — Чланови гимнастичког друштва у Килу у Немачкој одлучили су поодавно да не пију никако алкохолно пиће. Ту скоро била је утакмица немачких гимнастичара у Нирибергу, на којој је ово друштво однело победу. По томе се сме тврдити да физичка снага и окретност зависе и од тога да ли неко пије или не пије алкохолна пића.

*Добри људи* — Г. Благоје Симиновић, председник школског одбора из Прањана и његов школски благајник предали су својој школи сав новац по буџету за прошлу годину и то пре свршетка новембра.

Г. Симиновић је и раније један пут одликован похвалицом.

*Отровна креда* — У Рудолштату у Немачкој службено је објављено да по школама не треба употребљавати обојену креду, јер је отровна пошто има у себи арсена и олова. Још је истакнуто да опасност од тровања кредом није отклоњена кад се креда обавије хартијом и онда је држи ђак у руци. Креда се писањем троши и проузрокује тровање, јер ситни прах од ње лако доспе у уста. Зато обојену креду не треба употребљавати док се не би утврдило да у њој нема никаквих отровних делова.

*Оловне писаљке (плавајзји) шире заразну болест дифтерију* — Један вишегодишњи школ. надзорник у Линцу уочио је да оловне писаљке, којима ученици пишу само у школи, па за то се ту и остављају, могу да шире дифтерију. Ако је неки ученик имао дифтерију, па случајно писаљка којом је он писао, дође у руке здравог ученика, дешавало се да се и овај разболи. Да би се оваки случајеви спречили, ваља настати да ученици не мењају своје писаљке, да се тачно зна чија је која писаљка, па да сваки пише увек само својом. Шта више не би требало да се ђачке писаљке мешају, већ да буду одвојене, па макар их ученици послали кући, ако се не могу у школи чувати одвојено.

УНИВЕРЗИТЕТСКА  
БИБЛИОТЕКА

*Фонд за подизање школа у срезу поречком* — Пре 30 г. основали су грађани среза поречког у округу крајинском фонд из којег ће подизати школске зграде. 17 марта 1899 г. имао је овај фонд 38.183-98 динара у злату, који је новац био на прилоду код Управе Фондова. Ондашњи срески начелник утицао је те је среска скупштина донела одлуку да се тај фонд употреби за подизање „велеленне среске куће у Д. Милановцу“, и тако је фонд добио други задатак који је по важности далеко изостао од првобитнога. Ово је сазнао школ надзорник г. М. Башић и известио је г. министра просвете, који је настао те је фонду повраћено његово првобитно име. Сад фонд има на 50.000 динара у злату, и служиће као помоћ појединим школским општинама поречког среза да подижу нове или дозиђују и одржавају садашње школеке зграде.

Г. Министар ће прописати и нарочита правила како ће се давати помоћ из овога фонда.

*Фонд за подизање школа у срезу рамском* — Кад је г. М. Башић, школ. надзорник, дошао из Неготина у Вел. Градиште, пронашао је да и срез рамски има фонд за подизање школских зграда. Овај фонд хтела је узети Академија Наука као застарео и употребити га за подизање свога дома. Ну, г. министар је предузео потребне мере те ће се и овај фонд трошити на оно што су му оснивачи први пут ставили у задатак. Овај фонд има на 80.000 динара. За њ ће се прописати правила као и за фонд среза поречког.

*Јединствени председник у околини* — 31 децембра пр. год. предао је школи г. Павле Синђелић, председник из Грабовца, округа моравског, сав новац по буџету за 1903. г. а до 29. фебруара о. г. 250 д. по буџету за 1904. г. и ако  $\frac{2}{12}$  изнесе 200 динара. Овај председник даје, дакле, својој школи ревносније новац него што то траже школски закон и министарски расписи.

*Једна опомена општинским председницима* — Председник једне општине није уредио предавао својој школи новац, нити се старао да се снабдева потребама на време. Г. министар просвете пожалио се због тога г. министру унутрашњих послова, који је одмах наредио истрагу против овога неувиђавнога председника, па га је због његових неуредности и — *збацио* са председничког положаја.

Ово је за времена опомена свима оним председницима, који се не старају о школи колико треба и колико морају.

Даће Бог да остали не занемаре своје дужности према школи, па да их и не спађе ово што се десило неуредном председнику.

Учители ће несумњиво радо скренути пажњу на овај догађај председницима школских одбора.

## ЈАВНЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Господин Душан Николић, начелник окр. крагујевачког који се живо интересује за просветни напредак у народу, посетио је десимировачку школу 2. фебр. ове године, када је држано родитељско веће и једно предавање за народ. Г. начелник је својим присуством и учешћем у овом раду повећао значај ових предавања сељацима, а тиме потпомогао да их учитељ у будуће још успешније изводи.

Том приликом г. начелник је донео 10 ком. одабраних књига за децу и дао на поклон добрим и сиромашним ученицима ове школе.

За толику пажњу просвећивању народном и на овом поклону, учитељ са одбором школским изјављује му највећу благодарност.

Бр. 7

15 фебруара 1904 г.

Десимпровац.

**Школски одбор**

Суд општине богдановачке својим актом од 6 овога месеца бр. 168 доставно је овошколском одбору да су грађани села Богдановца на своме збору држаном 5. овога месеца донели одлуку да нову школску зграду у Богдановцу, што су о свом трошку у прошлој години подигли, поклањају школској општини богдановачкој с тим да од исте не траже никакве накнаде за учињене трошкове.

Грађанима села Богдановца овим се изјављује најтоплија захвалност а на таквом племенитом и ретком делу мора им свако захвалити.

Бр. 27

11 фебруара 1904 г.

Богдановац.

**Одбор**

**основне школе у Богдановцу**

Управни Одбор Народне Банке из обзира на хумани задатак који врши фонд сиромашних ученика-ца зајечарских основ. школа приложно је овоме фонду 200 динара као добровољни прилог, којим је Народна Банка постала добротвор овога фонда.

Школски Одбор зајечар. основ. школа изјављује Управном Одбору Народне Банке највећу благодарност на овој племенитој и родољубивој пажњи.

Госпођа Милева удова ђенерала Ранка Алимпића, изволела је поклонити школи рибарској (Мачва):

а. своје дело „Живот и рад Ранка Алимпића“ у тврдом повезу;

б. слику ђенер. Алимпића у дивот оквиру; и

в. четрдесет динара у новцу, који се има употребити у циљу набавке школских потреба сиротних ученицима ове школе.

Предајући јавности овај поступак г-ђе Алимпићке, управитељ рибарске школе у име своје и сиротних ученика, изјављује госпођи Алимпићки дубоку захвалност.

---

*„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара (франака). — Прегилата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (Министарство просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писана, враћају.*

---

Одговорни уредник **ВЛАД. Т. СПАСОЈЕВИЋ**

Краљице Наталије уд. бр. 82.

ШТАМПА

**ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА**

У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
  
Б  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А

WWW.UNILIB.RS